

T.C.
MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

HAKKÂRİ BEYLERİ'NİN TARİHİ

**(Muhtasar Ahval'ül Umera: Van Vilâyeti Dahilinde ve Hakkâri Merkez
ve Kazalarındaki Beylerin Tarihi- Metin ve Tahlil)**

Hasan TAN

Danışman

Doç. Dr. Feridun Bilgin

Mardin-2017

T.C.
MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

HAKKÂRİ BEYLERİ'NİN TARİHİ

**(Muhtasar Ahval'ül Umera: Van Vilâyeti Dahilinde ve Hakkâri Merkez
ve Kazalarındaki Beylerin Tarihi- Metin ve Tahlil)**

Hasan TAN

Danışman

Doç. Dr. Feridun Bilgin

Mardin-2017

T.C.
MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ ONAYI

Enstitümüz Tarih Anabilim Dalı 11751006 numaralı öğrencisi Hasan TAN'ın hazırladığı **“Hakkâri Beyleri'nin Tarihi (Muhtasar Ahval'ül Umera: Van Vilâyeti Dâhilinde ve Hakkâri Merkez ve Kazalarındaki Beylerin Tarihi- Metin ve Tahlil)”** başlıklı Yüksek Lisans tezi ile ilgili Tez Savunma Sınavı, Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği uyarınca 06/09/2017 Çarşamba günü saat 13:00'te yapılmış, tezin onayına oy çokluğu/oybirliğiyle karar verilmiştir.

Danışman : Doç. Dr. Feridun BİLGİN

Üye : Yrd. Doç. Dr. Fasih DİNÇ

Üye : Yrd. Doç. Dr. Oktay BOZAN

ONAY:

Bu tezin kabulü, Enstitü Yönetim Kurulu'nun/...../2017 tarih ve/..... sayılı kararı ile onaylanmıştır.

...../...../2017
Enstitü Müdürü
Doç. Dr. Vahap ÖZPOLAT

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖNSÖZ.....	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT.....	vi
KISALTMALAR LİSTESİ.....	viii
ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ.....	xi
A. Araştırmanın Konusu.....	xi
B. Sınırları	xi
C. Kaynaklar ve Araştırma Eserleri.....	xi
D. Eser ve Yazarı.....	ix
E. El Yazmasının Fiziksel Tanıtımı.....	xi
F. Kavramsal Çerçeve.....	xi
GİRİŞ.....	1
1. BÖLÜM: HAKKÂRİ BEYLİĞİNİN TARİHSEL COĞRAFYASI.....	2
1.1. İslam Fetihleri Öncesinde Hakkâri.....	2
1.2. İslam Fetihleri Döneminde Hakkâri.....	3
1.3. Hakkâri ve Çevresinin Osmanlı İdaresine Girişi.....	6
1.4. Osmanlı Yönetiminde Hakkâri.....	9
2. BÖLÜM: ESERİN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	12
2.1. Moğollar Bahsi.....	12
2.2. Hakkâri Beylerinin Taht Mücadeleleri.	13
2.3. Osmanlı Devleti ve Hakkâri Beyleri Bahsi.....	14
3. BÖLÜM: HAKKÂRİ BEYLİĞİNİN YIKILMA SÜRECİ	22

3.1. Cizre Bohtan-Beyliği ve Bedirhan Bey.....	23
3.2. Bedirhan Bey ve Osmanlı Devleti.....	24
3.3. Müküs Beyliği ve Han Mahmud.....	27
SONUÇ.....	31
ESERİN TRANSKRİPSİYON.....	32
YAZMA ESER.....	57
KAYNAKÇA.....	116
EKLER.....	123
ÖZGEÇMİŞ.....	129
İNTİHAL RAPORU.....	130

ÖNSÖZ

Hüküm sürdükleri topraklar tarihsel süreç içerisinde değişiklik arzetsede günümüzde Hakkâri Beyleri'nin Hakkâri, Van, Şırnak, İran ve Irak sınırları içerisinde kalan geniş bir alana hükmettiklerini ifade edebiliriz. Bu beylerin hükümranlığı altında tarih boyunca farklı etnik ve dini unsurlara ev sahipliğı yapan Hakkâri, 19. asrın başlarına kadar bu çeşitliliğini korumayı başarmıştır. 19. asrın ortalarından itibaren bölgeye yerleşmeye başlayan batılı misyonerler, özellikle gayr-i müslim toplulukları etkileyerek Hakkâri'de asırlardır birlikte yaşayan Kürt ve Nasturi topluluklarının ilişkilerine ciddi zarar vermiş, neticesinde 1843-1846 yılları arasında çıkan çatışmalarda Nasturiler ağır can ve mal kayıplarına uğramışlardır.

Çalışma konumuz olan ve Hakkâri Beyleri'nin tarihini anlatan bu el yazması eser, bu beylerin Osmanlı Devleti ile olan siyasi ve idari ilişkisinin açıklığı kavuşturulması noktasında önemli bir eserdir. Bu çalışma giriş hariç 3 bölümden oluşmaktadır. I. Bölümde Hakkâri'nin coğrafi yapısı ve tarih öncesi devirlerden son Hakkâri beyi Nurullah Bey dönemine kadarki tarihçesi hakkında bilgiler verilmiştir. II. Bölümde eserin tahlili yapılmıştır. 3. Ve son bölümde ise Hakkâri Beyliği'nin yıkılma süreci anlatılmıştır.

Hakkâri bölgesi ile ilgili eserler ne yazık ki çok azdır. Mevcut eserlerdeki bilgiler ise çok kısıtlıdır. Şeref Hân'ın 1597 yılında Farsça yazmış olduğu Şerefname başta olmak üzere, V. Minorsky'nin, B. Nikitin'in, M. van Bruinessen'in ve Kürt Tarihi ile ilgili diğer eserlerde az da olsa Hakkâri yöresiyle ilgili bilgiler bulunmaktadır. Yine Hakkâri yöresiyle ilgili Nazmi Sevgen'in çalışmasında Hakkâri'nin Osmanlı öncesi ve Osmanlı devrindeki durumuna da değinilmektedir. Ancak yukarıda da belirttiğimiz gibi bu bilgiler kırıntı halinde olup yeterli değildir.

Bu tezi almama vesile olan değerli arkadaşım Abdüsselam ERTEKİN'e ve çalışmamda yardımlarını gördüğüm değerli hocam Prof. Dr. İbrahim ÖZCOŞAR'a teşekkürü bir borç bilirim. Bütün bunların yanında gerek kaynak temininde ve gerekse bilgi konusundaki yönlendirmeleriyle bana yol gösteren tez danışmanım Doç. Dr. Feridun BİLGİN'e şükranlarımı sunuyorum.

Hasan TAN

Mardin-2017

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

HAKKÂRİ BEYLERİ'NİN TARİHİ

(Muhtasar Ahval'ülUmera: Van Vilayeti Dâhilinde ve Hakkâri Merkez ve Kazalarındaki Beylerin Tarihi; Metin ve Tahlil)

Hasan TAN

Mardin Artuklu Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalı

2017: 128 Sayfa

Coğrafi yapısının engebeli oluşu Hakkâri'ye ulaşımı zorlaştırırsa da şehir, eskiden beri insanların yerleştiği bir idari birimdir. Bu özelliğinden ötürü Hakkâri çoğu zaman dış etkilere kapalı kalmış ve bunun sonucunda yöre kültürel özgünlüğünü bir dereceye kadar koruyabilmiştir. Kültürel özgünlüğünü muhafaza etse de, çevrede kurulmuş olan devletlerin egemenlik mücadelesine tarih boyunca sahne olup idari anlamda bu devletlerin egemenliğini kabul etmiştir. Müslümanların bölgeye gelmesinden sonra Hakkâri sırasıyla, Abbasiler, Eyyubiler, Selçuklular, Musul Atabeyleri, İlhanlılar, Karakoyunlular, Timur ve Akkoyunlu devletlerinin hâkimiyetleri altına girmiştir. Yaklaşık olarak 8 asır Hakkâri'yi yönettikleri düşünülen ve Abbasilerin soyundan geldikleri kabul edilen Hakkâri Beyleri, tüm bu devletler döneminde müstakil bir beylik olarak bölgeyi yönetmişlerdir. Yavuz Sultan Selim ile birlikte Osmanlı-Safevi çekişmesine de sahne olan bölge, iki devlet arasında birkaç kez el değiştirmiş, ancak Kanuni Sultan Süleyman tarafından Osmanlı hâkimiyeti tesis edilebilmiştir. Osmanlı devrinde “Hükümet” sistemiyle idare edilen Hakkâri, 19. Asrın ortalarından itibaren, Van ve Hakkâri sancakları olarak Van Vilayeti adı altında Osmanlı idari yapılanması içerisinde yer almıştır. Birinci Dünya Savaşı esnasında Rus işgaline uğrayan Hakkâri bölgesi üç yıl boyunca yıkıma maruz kalmıştır. Savaşın bitiminden sonra Musul meselesinden dolayı sınır

tespiti uzun bir süre sürüncemede kalmakla birlikte, 5 Haziran 1926'da imzalanan Ankara Antlaşması ile Türkiye'ye dâhil edildi. Cumhuriyet döneminde 1924 yılında merkezi

Çölemerik olarak vilayet haline getirildi. 20 Mayıs 1933'te Van iline bağılı bir ilçe haline getirilen Hakkâri, 4 Ocak 1936'da tekrar il yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hakkâri Beyleri, Kürtler, Osmanlı Devleti, Nasturiler

ABSTRACT

Master's Thesis

HISTORY of HAKKARI GOVERNORS

(Briefly Circumstances of Emirates: History of Governors in Hakkari Center and Its Districts Including Province Van; Text and Analysis)

Hasan TAN

Mardin Artuklu University

Institute of Social Sciences

Department of History

2017: 128 Pages

Despite the rugged geographical structure making it difficult to reach Hakkari, the city was an administrative unit where people had settled for a long time. Because of this feature, Hakkâri was mostly closed to external influences and as a result, the region has been able to maintain its cultural authenticity to a certain degree. Though preserving its cultural authenticity, it has been a scene throughout the history of the struggle for sovereignty of the surrounding states, and in administrative terms it accepted the sovereignty of these states. After Muslims came to the region, Hakkari was under the domination of Abbasids, Ayyubids, Seljuks, Mosul Atabegs, Ilkhanids, Karakoyunlu, Timur and Aqqoyunlu states, respectively. Hakkari Beyleri, who were thought to have ruled Hakkari for about 8 centuries and were regarded as descendants of the Abbasids, ruled the region as an independent state in the period of all these states. Having been the scene of Yavuz Sultan Selim together with the Ottoman-Safavid conflict, the region changed hands a few times between these two states, but Ottoman domination could be established here by Suleiman the Magnificent. Being governed by the "Government" system in the Ottoman period, Hakkâri has taken place in the Ottoman administrative structure under the name of Van province as Van and Hakkârisanjaks since the middle of the 19th century. Being under Russian occupation during the First World War, Hakkâri region was subjected to demolition for three years. After the end of the war, due to the Mosul incident the border investigation was dragged on for a long time but it was

included in Turkey with the Ankara Agreement signed on 5 June 1926. During the Republican period in 1924, it became a province as a central Çölemerik.

On 20 May 1933, Hakkari, which became a county bound to the province of Van, was made again a province on 4 January 1936.

Keywords: Hakkâri Beyleri, Kurds, Ottoman State, Nestorians

KISALTMALAR

DTCFD :	Dil-Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi
DİA :	Diyanet İslam Ansiklopedisi
MEB :	Milli Eğitim Bakanlığı
M.Ö:	Milattan Önce
M.S:	Milattan Sonra
TTK :	Türk Tarih Kurumu
TDVİA :	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
TTK :	Türk Tarih Kurumu
öl:	Ölüm.
bkz. :	Bakınız.
Çev:	Çeviren
hızl:	Hazırlayan
s. :	Sayfa.
vd. :	ve diğerleri

ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ

A. Araştırmanın Konusu

Araştırmanın konusunu bugüne kadar hakkında çok az sayıda çalığa yapılmış olan Hakkâri ilinin ve Osmanlı dönemi Hakkâri Beyleri'nin tarihi oluşturmaktadır. Hakkâri, farklı kültür ve uygarlıkların kavşak noktasında bulunduğu için çeşitli devletlerin egemenlik mücadelesine sahne olmuştur. Coğrafi konum ve tarihte oynadığı roller bakımından stratejik öneme sahip Hakkâri'nin tarihi ve Hakkâri Beyliğinin Osmanlı Devleti ile olan ilişkileri bu çalışmamızda ele alınmıştır. Ayrıca Kürt Beyleri ve coğrafyasına yönelik idari tutumuna ışık tutulmuştur.

B. Sınırlar

Çalışmamız Osmanlı dönemi Hakkâri Beyleri ile sınırlı tutulmuştur. Bu dönemde Hakkâri Beyliğinin hüküm sürdüğü toprakların bir kısmı günümüzde Van, Muş, Ağrı, Şırnak, Batman, İran, Irak ve Azerbaycan sınırları içerisinde yer almaktadır. Eserde anlatılan konularla Hakkâri Beylerinin hüküm sürdüğü coğrafya ve idari yapısı diğer eserlerle karşılaştırılarak değerlendirilmiştir.

C. Kaynaklar ve Araştırma Eserleri

Araştırmamızın konusunu teşkil eden “Van Vilâyeti Dâhilinde ve Hakkâri Merkez ve Kazalarındaki Beylerin Tarihi Nesepleriyle Coğrafi Vesair Ahvâlleri” İsimli eseri özellikle Heşt Bihişt, Selim-Şâhname, Tacü't-Tevarih, Şerefname, Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Ayn-i Ali Efendi ve Kanûn-nâme-i Sultânî Li Azîz Efendi gibi birincil kaynaklar ile Joseph von Hammer, Nazmi Sevgen, İ.H.Uzunçarşılı, Martin Van Bruinessen ve Ahmet Akgündüz gibi modern kaynaklarla karşılaştırmasını yaparak içerikteki bilgilerin doğruluğunu teyit etmeye ve tenkide tabi tutmaya çalıştık.

D. Eser ve Yazarı

Bu eserin yazarı Hıdır b. Abdullah el Halid-i Nakşibend isminde bir şahıstır. Yazar Seyyid Fehim Arvasî'nin hizmetinde bulunduğunu belirtmekte ancak kendisi hakkında detaylı bir bilgi vermemektedir. Müellifin neşrettiği bu eserin orijinal versiyonu Hakkâri Beyleri kâtiplerinden Muhammed Tayyar Bey tarafından Moğol Farsça olarak kaleme alınmıştır. Yavuz Sultan Selim'in Mısır Seferi'nden sonra son

Abbasi halifesi Musa Mütevekkil alâl-lâh ile başlayan ve 19. Yüzyılın başlarına kadar Hakkâri Beyleri'nin tarihini ihtiva eden bu eserden daha sonraki yıllarda iktibas ile muhtasar bir beylik tarihçesi yazılmıştır. Bu ilk eserin bulunamamasından dolayı, muhtasar nüsha önemli bir kaynak haline gelmiştir. Beyliğin yıkılmasından sonraki gelişmeler eldeki bu nüshaya ilave edilmiştir. Yazarın oğlu Muhammed Bey tarafından 1916'da eser yeniden düzenlenmiş ve İrisan Beyleri adıyla Osmanlıcaya çevrilmiştir. Osmanlıca nüshası Doç. Dr. Dündar Ali KILIÇ tarafından aynı isimle kitap olarak 2005 yılında yayınlanmıştır.

Bu muhtasar nüshadan alındığı tahmin edilen ve Hıdır b. Abdullah el Halid-i en Nakşibendî isminde bir şahıs tarafından kaleme alınan “Van Vilayeti Dâhilinde ve Hakkâri Merkez ve Kazalarındaki Beylerin Tarihi Nesepleriyle Coğrafi Vesair Ahvalleri” isimli eser ise İbrahim Hakkı Konyalı Kütüphanesinde 1985 numarasıyla kayıtlı bulunmaktadır. Her iki eserin karşılaştırmasını yaptığımızda aralarında içerik olarak pek bir farklılık bulunmamakla birlikte bazı farklılıklar göze çarpmaktadır.

Muhammed Tayyar Bey, Hakkâri'deki Yazıcılar ailesine mensup olup, Hakkâri Bey'i Abdullah (Öl. 1780) Han Beyin iltifatlarına mazhar olduğunu belirtmektedir. Hıdır İbn Abdullah eserin girişinde, Hakkâri Beyleri Kâtiplerinden olan Muhammed Tayyar Bey'in ismini de zikrederek Hakkâri Beyi Muhammed Nasri Han Bey'den itibaren Abbasilere ve ordan da Hz. Âdem'e kadar secereyi sıralamaktadır.

Muhammed Tayyar Bey'in “İrisân Beyleri” isimli eserinin girişten sonraki sayfalarında halife olarak hüküm sürmüş Emevi ve Abbasi halifelerinin ismi tek tek zikredilmektedir. Hıdır b. Abdullah Bey'in nüshasında ise Emevi halifelerinden hiç bahsedilmemektedir. Hülagu'nun Bağdat üzerine sefere çıkarken Halife Müsta'sım'ın vezirini elde ettiğini ve vezirin büyük bir ihanet içerisinde Hülagu'ya yardım ettiğini belirten Muhammed Tayyar, vezirin ismini zikretmezken, Hıdır b. Abdullah, vezirin ihanetini anlatıp bu zatın isminin de Alkami olduğunu belirtmiştir. Muhammed Tayyar, Hülagu'nun katliamından kurtulup Mısır'a giden Abbasi ailesinden 13 kişinin Mısır'da halifelik yaptığını belirtirken, Hıdır b. Abdullah ise bu konuda sayı vermemektedir.

Muhammed Tayyar Bey, Musa Mütevekkil alâl-lâh'ın halifelîği Yavuz Sultan Selim'e kendi rızasıyla devrettiğini belirttiikten sonra "Hilâfet Kureyş'indir, sonra Türklere intikal eder" Hadis-i Şerif'ine göre hareket edip hilâfeti devrettiğini söylerken, Hıdır b. Abdullah sadece devrettiğini belirtmekle yetinmiştir. Muhammed Tayyar Bey Musa Mütevekkil alellâh'ın Kanuni Sultan Süleyman ile birçok savaşa katıldığını ve göstermiş olduğu büyük cesaretlerden sonra Esed-i Gazi lakabıyla Kürdistan'da meşhur olduğunu belirtmektedir. Hıdır b. Abdullah ise savaşa katılıp büyük cesaret örneği gösterdiğini söyleyerek lakabından bahsetmemektedir.

Muhammed Tayyar Bey'in eserinde Beyliğin son emirleri Nurullah ve Süleyman beylerin Bedirhan Bey ile olan ilişkilerinden, Nasturiler üzerine yapılan seferlerden daha detaylı bahsetmektedir. Ayrıca bu beylerin zürriyetlerinden ve onların yanında bulunan kutsal emanetler de teferruatlı bir şekilde anlatılmaktadır. Ancak Hıdır ibn Abdullah'ın eserinde bu konuda herhangi bir bilgi mevcut değildir. Muhammed Tayyar Bey'in eserinin sonunda ise bu eserin orijinalinin Farsça olduğu ve oğlu Muhammed Bey tarafından derlendiği yazılmaktadır.

E. El Yazmasının Fiziksel Tanıtımı

Hıdır b. Abdullah Efendi'nin "Muhtasar Ahvalü'l Ümera Van Vilayeti Dâhilinde Hakkâri Merkez ve Kazalarındaki Beylerin Tarihi" isimli el yazması eseri toplamda 54 sayfadan oluşmaktadır. Eser bez ciltli olup İbrahim Hakkı Konyalı Kütüphanesinde 1985 numarasıyla kayıt altındadır. Sayfalara numara konularak yazılmış olan eserin giriş sayfası Arapça olup, burada beylerin seceresi verilmiş, sayfanın sonunda da müellif kendi künyesini vermiştir. Eser Osmanlıca olarak kaleme alınmış ve "Rika" denilen yazı çeşidi ile yazılmıştır. Günümüz Türkçesine yakın bir dil kullanılmıştır. Metnin bazı kısımlarında ayetlere ve hadislere de yer verilmiştir. Metinde aynı zamanda Farsça beyitler de yer almaktadır. Eserin kapak kısmı sarı renkli bez ciltten oluşmakta olup diğer kısımları beyaz renkli ve düz bir deftere yazılmıştır. Siyah bir mürekkebe kalem kullanan müellif, dipnot olarak yazdığı kısımlar için de metnin sağ ve sol taraflarını kullanmıştır.

F. Kavramsal Çerçeve

Çalışmamıza konu olan eserde, Kürt coğrafyası için Kürdistan kavramının sıkça kullanıldığı görülmektedir. Zaman zaman da Hakkâri Beyleri için "Kürdistan

Hâkimi”, “Kürdistan Emiri”, “Kürdistan Tahtı” ve “Kürdistan Hükümdarı” gibi emirlik makamını ilgilendiren tanımlar kullanılmıştır. Biz bu kavramların geçtiği yerlerde “beylik makamı” denilmesini uygun gördük ve ona göre kullandık.

GİRİŞ

Hakkâri doğuda İran, güneyde Irak, batıda Şırnak, kuzeyde de Van illeri ile çevrilidir. Sarp ve dağlık bir arazi yapısına sahiptir. Yüzey şekillerinin ana çatisını oluşturan dağlar, doğu-batı doğrultusunda uzanırlar. Ancak bu uzantılar, Kuzey-Güney doğrultulu derin vadilerle parçalanır. Sarp ve yüksek rakımlı dağlarından ötürü akarsu yatakları vadi yamaçlarını derinlemesine yarmıştır. Doğuya doğru gittikçe genişleyen bu sıradağlar yüksek bir kabartı meydana getirmektedir.¹

Eski adı Çölemerik (Culemêrg) olarak bilinen Hakkâri M.Ö 7000 yılından bu yana sürekli bir yerleşim yeri olmuştur. Bu yöreye ilişkin ilk bilgilere X. yüzyıl Arap tarih ve coğrafya kaynaklarında rastlanmaktadır. Arap tarihçi İbni Havkal'a göre Hakkâri ismi *Herkariyan* (güçlü savaşçı) anlamına gelen ve o coğrafyada yaşayan boyların adıdır.² Arapların Hakkâri'yeşeklinde telaffuz ettikleri isim eski coğrafya kitaplarında "Hekkâri"³ şeklinde geçmektedir. Bir bölge adı olarak Hakkâri, Van Gölü'nün güney kıyıları yakınından başlayarak Türkiye sınırları dışında kalan dağlık ve engebeli bölgeyi de kapsamakta, Çölemerik adı ise bölgenin merkezi olan kasabayı belirtmek için kullanılmaktadır. Cumhuriyet'in başlarında sahası eskisine göre daralmış ve bir kısmı Türkiye sınırları dışında kalmış olan vilâyet için Hakkâri, bu vilâyetinmerkezi için ise Çölemerik adı kullanılmış, fakat zamanla Çölemerik ismi unutulmuş vilâyet merkezine Hakkâri denilmiştir.⁴ Çölemerik, Süryani kaynaklarında Gûlâmârk (Gulmar), batı kaynaklarında ise Culamerg veya Julamark olarak geçmektedir.⁵

¹ Faruk Kaya, "Hakkâri İli'nin İdari Coğrafya Analizi", *The Journal Of Academic Social Science Studies*, S. 41, 2015, s.81-82.

² Dündar Ali Kılıç, Hakkâri Tarihi, *Hakkâri* Ed: Mehmet Top, Anıt Matbaa, Hakkâri 2000, s.57

³ Şemseddin Sami, *Kamus 'ul Alam*, C. 3, Mihran Matbaası, İstanbul 1308, s.1967.

⁴ Metin Tuncel, "Hakkâri", *DİA*, C.15 Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1997, s. 206.

⁵ Kılıç, Hakkâri Tarihi, s.57

1. BÖLÜM: HAKKÂRİ'NİN TARİHSEL COĞRAFYASI

1.1. İslam Fetihleri Öncesinde Hakkâri

M.Ö. 3000 yıllarında Hakkâri'nin de içinde bulunduğu Zagros Dağlarından Suriye'ye kadar uzanan alanda Hurri⁶ kavmi (M.Ö.3000-1200)yaşıyordu. Asur⁷(M.Ö.2000-612) kaynaklarında Hakkâri bölgesi için Hubuşkia⁸ ve Nairi⁹ ülkesi ifadesi geçmektedir. Nairi Ülkesi, Güneydoğu Toroslardan Doğu Karadeniz dağlarına kadar uzanan, Karasu ve Murat nehri ile Aras'ın batı kısmını kapsayan bölgedir.¹⁰ Bölgedeki Hurri kökenli topluluklar, Asur kralı I. Salmanassar (M.Ö. 1263-1234) devrinden itibaren asırlarca Asurluların saldırılarına maruz kalmışlar, bu saldırıları püskürtme amacıyla Urartu adında bir devlet kurmuşlardır. Daha sonra bölgeye gelen Medler Asurluları ortadan kaldırıp Hakkâri coğrafyasını hâkimiyetleri altına aldılar (M.Ö. 585). Medleri ortadan kaldıran Persler ise II. Kiros döneminde (M.Ö.590-530)Suriye, Filistin ve Babil topraklarına hâkim oldular. Pers İmparatoru I. Darius döneminde Hakkâri yöresi büyük Babil-Asur Satraplığı¹¹ içinde yer alıyordu.¹²

Doğu seferine çıkan Büyük İskender (M.Ö.356-323) Pers İmparatorluğu'nu yenmiş ve topraklarına hâkim olmuştur. Bir müddet sonra ise Sasaniler (M.S.224-651) Perslerin hâkim oldukları bölgeyi ele geçirmiştir. Bu tarihten itibaren Hakkâri ve çevresi, Sasani ve Bizans İmparatorluğu arasında yapılan savaşlarla birçok kez el

⁶ M.Ö. III. bin yılın ortalarından itibaren Mezopotamya'da, Yukarı Dicle bölgesinde ortaya çıkmaya başlayan ve zamanla Eski Önasya yayılan ve M.Ö. VII yüzyıla kadar varlığını sürdüren kavim. Adil Alpman, "Hurriiler", *AÜDTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. XIV, S. 25, Ankara, 1983.

⁷ M.Ö. 2000 yıllarından M.Ö. 612 yılına kadar devam eden, ilk önce küçük bir devlet iken, birinci bin yılın ilk yarısında Mezopotamya, Suriye ve bir süre Mısır'ı da içine alan büyük bir imparatorluk olmuştur.

⁸ Veli Sevin/Aynur Özfirat; "Anadolu'da Yeni Bir Uygarlık/Hakkâri Stelleri: Hubuşkia Prensleri", *Arkeoloji ve Sanat*, S. 87, Kasım-Aralık 1998, s.9

⁹ Şemdinli'nin Bağlar köyünün eski adı Nehri'dir ve adını bu kelimedenden almıştır.

¹⁰ Pınar Pınarcık, "Urartu Krallığı'nın Tarihi Coğrafyası Hakkında Yeni Öneriler", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. XXVII, S. 2, S. 467.

¹¹ Pers İmparatorluğu'nda ülke eyaletlere bölünmüş ve her bir eyalete satraplık adı verilmiştir. Bu satraplıkları yöneten valilere de satrap adı verilmiştir. Satraplar genellikle Pers İmparatorluğu'ndaki soylular arasından seçilir ve bu kişiler her yıl kralın görevlendirdiği kişiler tarafından denetlenirlerdi. Yetersiz görülen satrap, görevinden alınır ve bazen bu satraplar ölümle bile cezalandırılırdı. Muzaffer Duran, "Satraplık Sisteminin Pers Yönetim Teşkilatındaki Yeri", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 34, 2015, s.64-67.

¹² Adnan Menderes Kaya, *Sosyal ve Kültürel Yönleriyle Hakkâri*, Erciyes Üniversitesi SBE, Kayseri 2007, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 16.

değiştirmiştir.¹³Sasaniler, Hakkâri yöresinde yaşayan Nesturilerin desteğini kazanmak amacıyla bu Hristiyan mezhebini desteklemiş ve Bizans'ın bölgedeki etkinliğini büyük ölçüde kırmışlardır. İslam fetihlerine kadar bölge Sasanilerin egemenliğinde kalmıştır.

1.2. İslam Fetihleri Döneminde Hakkâri

Hz. Ebubekir döneminde (632-634) Arabistan Yarımadası dışına yayılan İslam Fetihleri, Hz. Ömer döneminde (634-644) hız kazanmıştır. Bu fetihler sırasında Sasani İmparatorluğu ortadan kaldırılmış ve toprakları İslam egemenliği altına girmiştir. Bu sırada Kürt coğrafyası büyük oranda Sasani İmparatorluğu'nun egemenliği altındaydı. Kürtlerin Müslümanlar ile ilk karşılaşması İyâd b. Ğanm'in¹⁴ el-Cezîre bölgesinin¹⁵ fethiyle vuku bulmuştur.¹⁶

Müslümanların bölgeye hâkim olmasından sonra bölge, genellikle yerel yöneticiler vasıtasıyla kontrol altına alınmaya çalışılmıştır. Arap askerlerinin soğuk iklim koşullarına dayanamamaları böyle bir tercihe sebebiyet vermiştir. Abbasi idaresinin zayıflamasıyla Büveyhiler¹⁷(932-1062) bir müddet bölgeye egemen olmuşlarsa da Selçukluların gelmesiyle bu egemenlikleri çok kısa sürmüştür. XI yüzyıla kadar bölgede büyük bir devletin hâkimiyetinden söz edemeyiz.

1122–1262 tarihleri arasında Selçuklulara bağlı Musul Atabeyleri¹⁸ (1127-1250), bu bölgeyi Selçuklular adına idare ettiler. Atabeyliğinkurucusu İmadeddin

¹³ Kılıç, Hakkâri Tarihi, s.61-62.

¹⁴ Miladi 582 yılında doğan ünlü İslam komutanı, Hz. Ömer dönemindeki fetihleriyle İslamın Arabistan dışına yayılmasında etkili olmuştur. İlyas Üzüm, “İyâz b. Ganm”, DİA, C. 23, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2003, s.498.

¹⁵ İslam'ın ilk yıllarında el-Cezîre olarak nitelendirilen bölge günümüzde batısında Suriye, kuzeybatısında Gaziantep, Maraş ve Malatya, doğusunda Doğu Anadolu ve güneyinde ise Irak'ın bulunduğu bölgedir. Ramazan Şeşen, “Cezîre”, DİA, C. 7, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1993, s. 509.

¹⁶ Belâzurî, *Fütûh'ul Büldân*, (Çev: Mustafa Fayda, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2002), s.250-259. Ebû Cafer Muhammed bin Cerir'üt-Tâberi, *Tarih-i Taberî III*, (Çev: M. Faruk Gürtunca, Sağlam Yayınevi, İstanbul), s. 447. Ebubekir Biçer, “Ortaçağda Kürtler ve Türkler”, *The Journal of Academic Social Science*, S. 6, Haziran 2013, s.235.

¹⁷Deylem asıllı Şîi hanedan, adını Büveyh b. Fennâ Hüsrev'den alır. İlk başlarda Sâ mânîlerin hizmetine giren Büveyh'in çocukları Sâ mânîlerin zayıflamasıyla İran topraklarına ve Abbasi hanedanının zayıflamasıyla da Irak topraklarına egemen oldular. Egemenlikleri Gazneliler ve Selçukluların tarih sahnesine çıkmasıyla son bulmuştur. Erdoğan Merçil, Büvehîler, DİA, C.6, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1992.s. 496,

¹⁸ Musul ve Halep merkez olmak üzere el-Cezîre, Doğu Anadolu ve Suriye'de hüküm sürmüşlerdir. Büyük Selçuklu Devleti hükümdarı Sultan Mahmud b. Muhammed Tapar İmâdüddin Zengî'yi oğlu Alparslan'a Atabey olarak tayin edip Musul, Basra ve havalisini kendisine ikta olarak vermiştir. 1127

Zengî¹⁹ (1127-1146), çevreyi hâkimiyeti altına alarak Haçlılar ile siyâsî ve askerî mücadelelere girişmek ve Selçuklulardan kalan boşluğu doldurmak için çaba sarfetti. Bu amaçla Suriye ve Doğu Anadolu Bölgesi üzerinde fetih hareketlerinde bulunarak 1139 da bu bölgeleri egemenliği altına almaya muvaffak oldu.1143'te ise Hakkâri ve çevresini hâkimiyeti altına aldı.²⁰Hakkâri bölgesinde Zengilerin hâkimiyeti 1233 yılına kadar devam etmiştir. Zengilerle birlikte Musul ve Hakkâri yöresini bir dönem Bedrettin Lu'lu²¹(1233-1259) idare etmiştir. Hakkâri civarındaki Kürt beyleri, bu iki emirliğe her yıl düzenli olarak vergilerini vermişler, savaş sırasında askerlerini göndermişler, Zengilerin ve Lu'lu hanedanlarının hâkimiyetini tanımışlardır.²²

Moğol (1206-1368) akınları ile birlikte (1241-1259) Hakkâri yöresine İlhanlılar²³ egemen olmaya başlamışlardır. Hülâgü²⁴ (1218-1265), Bağdat'ta Abbasi hilafetini ortadan kaldırdıktan sonra Suriye seferine çıkarken Hakkâri'ye uğrayıp burayı ele geçirmiş ve kendisine bağlamıştır (1259).Bağdat'ın tahribi ve Abbasi Halifeliği'nin sona ermesi bir taraftan Moğolların Yakındoğu'daki hâkimiyetlerini sağlamlaştırırken diğer taraftan coğrafi konumundan dolayı Hakkâri ve çevresi Moğollar tarafından yağma ve tahribata uğramıştır.²⁵İlhanlı hükümdarıGazan Han'ın²⁶ (1271-1304) Müslüman olmasından sonra Mısır'da ikamet etmekte olan Hakkâri beyleri, aile büyükleri Siracüddin beyi Gazan Han ile görüşmeye

tarihinden itibaren kurulan beylik 1249 yılına kadar varlığını sürdürmüştür. Gülay Öğün Bezer, “Zengiler”, DİA, C.44, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2013, s.168, 272.

¹⁹ Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah'ın komutanı Aksungur'un oğlu olup 1085 yılında doğmuş ve 1145 yılında vefat etmiştir. Osman Gürbüz, “XII. Yüzyıl İslam Dünyasında Örnek Bir Yönetici: İmadeddîn Zengî”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 38, Erzurum 2012, s.52.

²⁰ İbnü'l-Esîr, *El Kâmil Fi't-Tarih*, Cilt XI, (Çev: Abdullah Köşe, Bahar Yayınları, İstanbul 1989) s.25.

²¹ Zengiler'den 1. Nureddin Arslanşah'ın (1193-1211) muhtemelen siyahî veya Ermeni asıllı kölesidir; daha sonra onun atabegi olarak tarih sahnesine çıkmıştır. Bahattin Kök, *Lü'lü Bedreddin*, DİA, C. 27, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2003, s.257

²² Nazmi Sevgen; *Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Türk Beylikleri*, Ed; S.K. Şerefoğlu ve H.K. Türkoğlu, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1982.s.137-138.

²³ Cengiz Han'ın torunu Hülâgü'nün taşıdığı ilhan unvanına nispeten İlhanlılar adıyla anılmıştır. Abdulkadir Yuvalı, “İlhanlılar” DİA, C. 22, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2000, s.102.

²⁴ Moğol hükümdarı Cengiz Han'ın torunu ve İlhanlı Devletinin kurucusudur. Abdülkadir Yuvalı, “Hülâgü”, DİA, C. 18, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1998, s. 473-475.

²⁵ Muammer Gül, *Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Moğol Hâkimiyeti*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2005, s. 87.

²⁶ Miladi 1272 yılında doğmuştur. İlhanlı hükümdarı Argun Han'ın oğludur. Müslüman olan Gazan Han 1304 yılına kadar İlhanlı hükümdarı olarak hüküm sürmüştür. Abdulkadir Yuvalı, “Gâzân Han”, DİA, C. Diyanet Vakfı Yayınları, 13, İstanbul 1996, s.429-430.

gönderdiler. Gazan Han Siraceddin Bey ve oğlu İzzeddin (Mücellâ)²⁷ beye yurtluk vererek onları himaye etmiştir.

Hakkâri'yi bir beylik haline getiren ise İzzeddin beyin büyük oğlu İmadeddin olmuştur. Onun ölümünden sonra yerine geçen oğlu II. İzzeddin Hakkâri'deki aşiretleri etrafında toplayarak merkezi bir yapı oluşturmaya çalışmıştır. Nitekim bu dönemde İzzeddin'in faaliyetlerini serbest yürütebileceği bir ortam da oluşmuştur. İlhanlı Devleti, son büyük hükümdarı olan Ebu Said Bahadır Han'ın²⁸ ölmesi üzerine dağılma sürecine girmiştir. Bu boşluktan yararlanarak yarı bağımsız şekilde hareket eden İzzeddin Bey, Van ve Vestan (Gevaş) kalelerini de ele geçirmiştir. Ancak Timur'un Hakkâri ve çevresinde etkinliğini artırması İzzeddin Bey'i sıkıntıya sokmuştur. 1386'da Van ve Vestan Kaleleri kuşatılınca, İzzeddin Bey savunmaya daha elverişli olan Van Kalesine çekilerek kaleyi savunmuş, ancak daha fazla dayanamayarak Timur'a teslim olmak zorunda kalmıştır. Timur, kendisine bağlı kalmak şartıyla İzzeddin Bey'i Hakkâri Beyliği'nin başında bırakmıştır.²⁹

İzzeddin Bey, Timur Anadolu'dan çekildikten sonra Urfa'dan Tebriz'e kadar olan bölgede güçlenmeye başlayan Karakoyunlular'a tabi olmuştur.³⁰ Ancak Akkoyunlular'ın tarih sahnesine çıkmaya başlamasıyla Doğu Anadolu bölgesi bu iki beyliğin hâkimiyet mücadelesinin yürütüldüğü alan olmaya başlamıştır.³¹ Türkmen beyliklerinin hâkimiyetlerine son vermek maksadıyla Bitlis, Muş, Ahlât, Hakkâri ve Meyyâfârikîn (Silvan) emirleri başta olmak üzere, belli başlı Kürt emirleri Hısn-ı Keyfâ (Hasankeyf) emiri Melik Âdil'in maiyetinde Karakoyunlularla yaptıkları

²⁷ Parlak, parlatılmış demektir. İlhanlı Sultanı Mahmud Gazan Han, İzzeddin'in akıllı ve ferasetli görüşlerini beğenip ismini "Mücellâ" olarak koymuştur.

²⁸ 1305 yılında doğmuş ve 1317 yılında babası Olcaytu Han'ın ölmesi üzerine İlhanlı hükümdarı olmuştur. İlhanlı devletinin son büyük hükümdarı olan kabul edilen Ebu Said Bahadır Han 1335 yılında ölmüştür. Abdulkadir Yuvalı, "Ebû Said Bahadır Han", Cilt. 10, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1994, s. 218-210.

²⁹Şeref Hân, *Şerefname*, (Çev: Mehmet Emin Bozarslan, Yöntem Yayınları, İstanbul 1975), s.120.

³⁰ Veysel Aydeniz, *Akkoyunlu-Kürt İlişkileri*, Nûbihar Yayınları, İstanbul 2012, s.33;Ayşe Atıcı Arayancan, *Karakoyunlu Hükümdarlarından Cihânşah ve Dönemi (Siyaset-Teşkilat-İktisad-Din-Kültür)*, Ankara Üniversitesi SBE, Ankara 2010, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), s.105;

³¹ Hasan Akyol, *Akkoyunlu-Karakoyunlu Mücadeleleri*, Gazi Üniversitesi SBE, Ankara 2004 (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2004, s.22

savaşı (1371) kaybetmişlerdir.³²Bu yenilgiden sonra bölgedeki birçok Kürt emiri Karakoyunlu hanedanı yıkılıncaya kadar (1468) onlara bağlı kalmışlardır.

Karakoyunlular Kürt beylerinin tabiiyeti karşılığında beyleri makamlarında bırakırken, Akkoyunlular ise daha ziyade Kürt beyliklerini ortadan kaldırma siyasetini gütmüşlerdir.³³Bu durum Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'ın merkezileştirme politikalarının bir gereği olarak anlaşılmalıdır. Uzun Hasan, Hakkâri'yi ele geçirmek için iki önemli komutanı Arapşah ve Sofu Halil'i görevlendirmiştir.³⁴ Bu sırada Hakkâri'yi II. İzzeddin Bey'in oğlu Melik Mehmet Bey beyliği yönetiyordu. Akkoyunlular Melik Mehmet beyi öldürüp Hakkâri yöresini egemenlikleri altına almışlardı. Ancak, Hakkâri'deki Diz Kalesi'ne sığınmış olan Melik Mehmet Bey'in eşi ve oğlu İzzeddin Bey, buradaki Hristiyanların yardımıyla Mısır'daki akrabalarına sığınmışlardı. Bu olaydan sonra ulaşabildiğimiz kaynaklarda Hakkâri beyliği ile ilgili bir bilgi yoktur. Hakkâri yöresi Akkoyunlulardan sonra Osmanlı Devleti'nin bölge üzerindeki egemenliğine kadar bir müddet Safevi Devleti'nin egemenliğinde kalmıştır.³⁵

1.3. Hakkâri ve Çevresinin Osmanlı İdaresine Girişi

Safeviler Kürt coğrafyasına hâkim olan Akkoyunlu Devleti'ni (1340-1503) ortadan kaldırdığında Hakkâri'yi II. İzzeddin Şîr Beyin oğlu Zahid Bey yönetiyordu. Safevi sultanı Şah İsmail, beyliğin merkezi olan Van'ı muhasara edince karşı koyamayacağını düşünen beylik merkezi Van Kalesi'ni terk edip Hakkâri'ye çekilmek zorunda kalmıştır. O tarihten sonra Van Kalesi beylik merkezi olmaktan çıkmıştır. Osmanlı Devleti ile Safeviler arasında Anadolu ve İran coğrafyası üzerinde başlayan hâkimiyet mücadelesi kapsamında Hakkâri, büyük tarihçi ve âlim İdris-i Bitlisi'nin³⁶ de çabaları sonucunda,³⁷ Yavuz Sultan Selim'in Çaldıran Zaferi'nden

³²Sevgen, s.23-24; Faruk Sümer, *Karakoyunlular*, Cilt. I, TTK Yayınları, Ankara 1967, s.39; Aydeniz, s.16.

³³ Sevgen, s.24; Aydeniz, s.17-18.

³⁴ Şeref Hân, s.120.

³⁵ Kılıç, Hakkâri Tarihi, s.66.

³⁶ 1452 yılında doğduğu tahmin edilen Bitlisli ünlü âlim ve tarihçidir. Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasan'ın sarayında münşilik yapmış, bu devletin yıkılmasından sonra da Yavuz Sultan Selim'in yanına gidip Yavuz'un Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesini hâkimiyeti altına almasında büyük rol oynamıştır. Heşt Bihişt ile Selim Şah-nâme en önemli eserleri arasındadır.1520 yılında 65-70 yaşlarında iken vefat etmiş, mezarı Eyüp'te hanımı Zeynep Hatun tarafından yaptırılan mescid

(1514) sonra Osmanlı hâkimiyetine girmiştir. Bu savaş sonrasında, bölgedeki Kürt beylerinin büyük çoğunluğu Osmanlı devletinin safına gönüllü olarak geçmeyi tercih etti.

Kürt emirliklerinin Osmanlı Devleti ile olan ilişkilerinde Osmanlı Devleti'nin Kürt coğrafyasında uyguladığı yönetim biçimine etkileri olmuştur. Bilindiği üzere Osmanlı Devleti'nin idari yapılanması merkez ve taşra olmak üzere iki kısımda değerlendirilir. Taşra teşkilatı, Beylerbeylik, Sancak, Kaza, Nahiye, Liva ve Mezra şeklinde teşekkül etmiştir. Eyaletlerin başında beylerbeyi veya Mîr-i mîranlar³⁸ bulunurdu. Beylerbeyiler kendi bölgelerinde bütün "*umûr-ı siyâsette*" hükümdarın temsilcisi olmak, beylerbeyi divanında askerî hususlara dair meseleleri halletmek, güvenliği sağlamak, tımar tevcihi ve terakkilerini yürütmek gibi vazifeyle mükellefi.³⁹ Eyaletlere bağlı olan sancaklar ise Osmanlı taşra teşkilatında ana idari birimdi ve başlarında sancak beyi bulunmaktaydı.⁴⁰

Osmanlı Devleti, yönettiği bölgelerin sosyo-kültürel ve coğrafi özelliklerine göre bölgelerde farklı idari sistemler uygulamıştır. Bu sebeple klasik, yurtluk-ocaklık ve *hükümet* olarak isimlendirilen sancakların idari türleri farklı olmuştur.

Klasik Sancaklar Osmanlı coğrafyasının bütün bölgelerinde varolan sancak türleridir. Sancak beyinin Osmanlı ümerası arasından seçildiği ve tahrir (arazi ya da nüfus sayım defteri) yapıldığı, içinde tımar ve zeamet⁴¹ bulunan ve sancak idaresinin hiçbir zaman bir ailenin tekelinde olmadığı sancaklardır.⁴²

Yurtluk-Ocaklık Sancaklar (Ekrad Sancakları) genellikle bölgede eskiden beri hâkim olan nüfuzlu, yerel bey ve hanedanlara mülkiyet yoluyla verilen sancaklardı.

civarındadır. Bkz; Mehmet Bayrakdar, *Bitlisli İdris*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1991, s.1-11. Abdulkadir Özcan, "İdris-i Bitlisi", DİA, C. 21, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2000, s. 485-488.

³⁷ İdris-i Bidlîsî, *Selîm Şah-nâme*, hzl; Hicabi Kırlangıç, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2001, s. 236-246.

³⁸ Osmanlı kaynaklarında Beylerbeyi, Mîr-i mîran, Emirü'l-ümera ve Vali adlarıyla geçmektedir. Mehmet İpşirli, "Beylerbeyî", DİA, C. 6, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, s. 69.

³⁹ Tımar kelimesi sözlükte "bakım, ilgi" anlamına gelir. Terim olarak, Osmanlı merkez vilâyetlerinde bir süvari birliğini ve askerî-idarî hiyerarşiyi desteklemek amacıyla belirli görev ve hizmet karşılığında kişilere verilen, yıllık geliri 3-20 bin akçe olan topraktır. Halil İnalçık, "Tımar", DİA, C. 41, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2012, s. 168.

⁴⁰ Yusuf Halaçoğlu, *XIV ve XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*, TTK Yayınları, Ankara 1991, s.75.

⁴¹ Geliri 20.000 ile 100.000 akçe arasında olan toprakları ifade etmektedir. Erhan Afyoncu, "Zeâmet", DİA, C. 44, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2013, s. 162.

⁴² Orhan Kılıç, "Van Eyaleti'ne Bağlı Sancaklar ve İdarî Statüleri (1558-1740)", *Osmanlı Araştırmaları XXI*, İstanbul 2001, s. 201.

Sancak beyi hayat boyu görevde kalmakta, ölünce yerine oğlu veya akrabalarından birine sancak tevcihi beyi görevi verilmekteydi. Osmanlı ordusu sefere çıktığı zamanlarda bu sancakbeyleri bizzat kendileri ya da asker göndermek suretiyle sefere katılmak zorundaydılar.⁴³ Bu sancaklarda tahrir yapılarak her sene Osmanlı hazinesine belirli miktarda vergiyi verilmekteydi.

Hükümet Sancaklar ise tımar ve zeametın olmadığı sancaklardı. Sancak beyleri, ihaneti sabit olmadıkça görevden alınıp yerine bir başkası tayin edilemezdi.⁴⁴ Kanunnamelere bakıldığında hükümet sancaklarının imtiyazlı bir yapıya sahip olduklarını söylemek mümkündür. Zira bu sancakların içişlerine müdahale edilmez, sancak gelirlerinin tamamına yakınının sancağı yöneten hâkimlere ait olduğu görülmektedir.⁴⁵ Kürt coğrafyasında her üç sancak türlerine rastlamak mümkündür. Fakat daha ziyade Yurtluk-Ocaklık ve Hükümet Sancakların yoğun olduğu anlaşılmaktadır. Osmanlı Devleti, Kürtlerin yoğun yaşadıkları bazı yerlerde hâkimiyetlerini sürdürebilmeleri için bu tarz sancakları *hükümet ve yurtluk-ocaklık (Ekrad)* olarak tanımlamışlardı. Bölgedeki bu idari yapılarına büyük ölçüde kuvvetli yerel ailelerin nüfuzuna dayanarak gerçekleştirilmişti. Bu farklı idari sistemlerin oluşturulmasının sebepleri arasında, yeni fethedilmiş olan toprakların merkezî otoriteye bağlanmasının kolaylaştırılması, İran sınırına yakın bölgelerin başkent İstanbul'a oldukça uzak olması, buraların kontrol edilmesi son derece zor olan sarp araziden oluşması ve İran ile varolan rekabet gibi nedenler yeralmaktadır.

Konu ile ilgili araştırma yapan bazı Osmanlı tarihçilerinin⁴⁶ araştırmalarında sadece mevcut yazılı belge ve hükümleri değerlendirmeyi tercih ettikleri görülmektedir. Ancak birçok yerde yazılı kaynaklarda belirtilen durum ile gerçekte var olan fiili durumun birbiriyle örtüşmediği de bilinmektedir. Örneğin yurtluk-ocaklık sancak sahibi beylerin aslında Osmanlı idari sistemi içerisindeki resmi yetki alanları oldukça dar olmasına rağmen fiiliyatta durum bunun tam tersiydi. Emir aileleri bölge halkı üzerinde önemli ölçüde nüfuz sahibi olmuşlardı. Bölgedeki Kürt

⁴³ Feridun Bilgin, Osmanlı Hâkimiyetindeki Cizre'de Değişim ve Merkez-Çevre İlişkisi, *Bilim Düşünce ve Sanatta Cizre Sempozyumu*, Ed: Nesim Doru, Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2012, s. 71.

⁴⁴Ayrıntılı bilgi için bkz: Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri*, 4. Kitap, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, s.463.

⁴⁵ Ayn-i Ali Efendi, *Kavân-i Al-i Osman Der Hülâsa-i Mezâmîn-i Defter-i Divan*, İstanbul 1280, s. 30.

⁴⁶ Yusuf Halaçoğlu, Orhan Kılıç, Mehmet Ali Ünal, Ahmet Akgündüz gibi.

aşiretleri, beylerine hem idari hem de manevi olarak bağlıydılar. Mesela Cizre Beylerinin Halit bin Velid'in ve Hakkâri Beylerinin de Abbasilerin soyundan geldiğine inanılıyordu.⁴⁷ Bunlar gittikleri her yerde saygı görür, bölge halkı kadın-erkek toplanarak eteklerine kapanıp ellerini öperlerdi.⁴⁸

Coğrafi konum itibarıyla Kürt emirliklerinin bulunduğu yer, merkezi bir idari yapılanmayı olanaksız kılmaktadır. Osmanlı Devleti, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde coğrafi şartların ortaya çıkardığı yönetilebilirlik şartlarını da dikkate alarak, aşiretler ve köylüler ile doğrudan ilişkiye girmeyerek emirliklerin başında bulunan mirler üzerinden bir yönetim modelini uygulamıştır.⁴⁹ Kürt emirliklerinin çoğu Safevilere karşı Osmanlı Devleti'ne bağlanmakla birlikte, zaman, mekân ve koşullara göre taraf değiştirmiş veya bağlı oldukları merkezî devlete karşı da savaşmışlardır.

1.4.Osmanlı Yönetiminde Hakkâri

Safevilerin, Van'ı istila etmeleri (1546) üzerine Kanuni, Sadrazam Rüstem Paşa'yı Van'ın fethiyle görevlendirmiştir. Rüstem Paşa şehri ele geçirip (1548) bir eyalet haline getirmiş ve eyalet arpalık olarak vezir Çerkez İskender Paşaya bağışlanmıştır.⁵⁰ Hakkâri ve çevresi Van Beylerbeyliğinin kurulmasından sonra hükümet statüsüyle Hakkâri Beyleri'nin idaresine verilmiştir.⁵¹ Nitekim 1548'de Zeynel Bey'e gönderilen bir hükümde, "Senin kadim yurdun olan yerleri, eskiden olduğu gibi zapt ve tasarruf edip serhat hizmetinde dikkatli ve çalışıcı olasınız"⁵² denilmiş ve Hakkâri'nin hükümet sancağı olduğu belirtilmiştir.

Hakkâri'nin bağlı bulunduğu Van Eyaleti'nin sancak sayısı ve niteliklerinin dönemlere göre değişiklik gösterdiğini görüyoruz. Ayn-î Ali Efendi (1608-1609) Van Eyaletinin 13 sancak ve bir hükümetten (Hakkâri Hükümetinden) oluştuğunu belirtir; bu taksimatta, Van Paşa Sancağı, Adilcevaz, Erciş, Muş, Bargiri, Karkar,

⁴⁷ Şeref Hân, s.107; Bilgin, s. 72.

⁴⁸Fatih Gencer, "Merkezileşme Politikaları Sürecinde Yurtluk-Ocaklık Sisteminin Değişimi", <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/1627/17446.pdf>, s.79

⁴⁹Cabir Doğan, "XVI. Yüzyıl Osmanlı İdari Yapısı Altında Kürt Emirlikleri ve Statüleri", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 23, Mayıs 2011, s.41

⁵⁰ Evliya Çelebi b. Derviş Mehmed Zillî, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, 4. Kitap 1. Cilt, hzl: Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, YKY Yayınları, İstanbul 2010, s.250.

⁵¹ Orhan Kılıç, *Klasik Dönem Osmanlı İdari Sisteminde Hükümet Sancaklar: Hakkâri Hükümeti Örneği*, XIV. *Türk Tarih Kongresi*, (9-12 Eylül 2002 Ankara), s. 710.

⁵² Sevgen, s. 147.

Kisani, İsbayerd, Ağakis, Ekradı Beni Kotur, Beyazıd Kalesi, Berda ve Ovacık sancakları yer alır.⁵³

Dönemin bir diğer kaynağı olan Kâtip Çelebi ise Hakkâri beyliği hakkında daha geniş malumat verir:

“Hükümet-i Hakkâri: İmadiye (Amêdiye) hükümetinin doğusunda ve Eyalet-i Van’daki Vestan’a bağlı nahiyelerin batısında ve kuzeyde Bidlis hükümeti ve Diyarbekir eyaletinden bazı Kürdistan sancakları ile ve güneyde Şehrizor eyaleti ve Sohran hükümeti ile sınırdadır. Nice kale ve yerleşim yerleri bu hükümetin sınırları içerisinde. Doğu sınırında Kızılbaş (Safevi) olmakla büyük çoğunluğu boş bölgelerden oluşur. Bu hükümet, Van eyaletine tabi olan bir hükümdardır ki Kürtlerden Hakkâri taifesi vilayetidir. Eskiden bu hükümetin ümera ve hükkamı ve taife-i Hakkâri Van ve Vestan (Gevaş) üzerinde tasarrufla bulunup yönetimleri altına almışlardı. Sonra Safevi ve Osmanlı hükümdarları Van’ı eyalet edip bunlara vilayetlerinden bir hisseyi verdiler. Hala da Hakkâri hükümeti beylerinin ikamet ettiği yer olan Culemêrg bir kale ve kasabadır ki o Vestan’ın güneydoğusuna düşer.”⁵⁴

Evliya Çelebi ise Van Eyaleti’nin sancakları için şu bilgileri vermektedir: ‘Erciş Sancağı, Adilcevaş Sancağı, Muş Sancağı, Bargiri Sancağı, Karkar Sancağı, Kesani Sancağı, Hizan Sancağı, İspaird Sancağı, Ağakis Sancağı, Şirvi yani Şirvan Ekrad Sancağı, Ekrad-ı Beni Kotur Sancağı, Bayezid Kalesi Sancağı, Berda Sancağı, Erecik Sancağı, Kurladik Sancağı, Çobanlı Sancağı, Şureger Sancağı, Dalegird Sancağı, Ziriki Sancağı ve iman şeddi Van Sancağı, paşa tahtı sancağıdır, Bu yazılan sancakların bütün beyleri Osmanlı tarafından azl u nasb kabul eder sancakbeyleridir ve sancaklarında has ve haraçlar tamamen Van kulları kalemleridir ve arazi öşür verir, zeamete bağlanmış 700 parça mamur köyleri vardır. Bunlar dışında Van Eyaleti’ne bağlı Hakkari Hükümeti, Bitlis Hükümeti, Mahmudi Hükümeti ve Pinyanişi Hükümeti vardır. Ama yukarıda yazılan Pinyanişi Hükümeti, Mahmudi Hükümeti, Hakkari Hükümeti ve Bitlis Hükümeti, bu dört adet hükümet fetih sırasında Sultan Süleyman ahitnameleriyle bunlara kendi vilayetleri sancak yoluyla

⁵³ Ayn-i Ali Efendi, s. 33-34.

⁵⁴ Kâtip Çelebi, *Cihannüma*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları, İstanbul 2010, s.507-510.

verilmiştir ve sancak itibar olunur. Ancak yurtluk ve ocaklık üzere hükümet olup diğer beyler gibi azl ve nasb kabul etmezler. Biri ölse yerini oğluna veya hak eden yaşlı bir yakınma verilir, başkasına verilmez. Lakin eyaletlerinde diğer sancaklar toprakları yazıldığı gibi yazılıp gelirleri tımar ve zeamet kaydolmuş mamur köyleri vardır. Bir sefer-i hümayun çıksa tımar erbabı alay beyi ile Van paşası sancağı altında memur oldukları sefere giderler. Buhâkimler memur oldukları sefere veya Van derneğine gelmese sancağı oğluna veya layık bir yakınma verilip mülkiyet üzere zapt eder, mefruzu'l-kalem ve maktu'u'l-kadem hükümetlerdir.”⁵⁵

Hakkâri sancağı, 1847 yılına kadar hükümet sancak olarak kalmış, bu tarihten itibaren Diyarbakır Eyaleti merkez olmak üzere kurulan Kürdistan Eyaleti'ne Van, Muş sancakları ile Cizre-Botan ve Mardin kazalarıyla birlikte dâhil edilmiştir. Hakkâri, 1876 yılında vilayete dönüştürülmüş, 1888 yılında tekrar Van Vilayeti 'ne bağlanmış ve bu durum 1915 Rus işgaline kadar devam etmiştir.⁵⁶ Her ne kadar Sultan II. Mahmut'un (1785-1839) merkezîleştirme çabalarının bir sonucu olarak ve Tanzimat Fermanı (1839) ilan edilmiş ve Vilayet Nizamnâmesi (1876) oluşturulmuş ise de, Hakkâri ve diğer Kürt emirliklerinin mevcut idari statülerinin ortadan kaldırılması ancak, Mir Bedirhan İsyanı neticesinde oluşturulan Kürdistan Eyaleti ile mümkün olabilmıştır.

⁵⁵ Evliyâ Çelebi, s.254-256.

⁵⁶ Orhan Kılıç, Klasik Dönem Osmanlı İdarî Sisteminde Hükümet Sancaklar: Hakkâri Hükümeti Örneği, XVI. Türk Tarih Kongresi, (9-12 Eylül 2002 Ankara), s. 710.

2. BÖLÜM: ESERİNDEĞERLENDİRİLMESİ

Bu bölümde çalışmamıza konu olan eserdeki malumat, Moğollar, Osmanlı Devleti ve Hakkâri Beyleri ile Osmanlı Devleti arasındaki ilişkiler bağlamında 3 ana başlık etrafında değerlendirmeye alınacaktır. Eserin müellifi Moğollar ve Hakkâri beylerinin iç mücadeleleri üzerinde fazla durmamasına rağmen, Hakkâri beylerinin Osmanlı Devleti ile olan münasebetlerini detaylı bir şekilde ele almıştır. Müellifin Hakkâri ile sınırdaş olan İmadiye Beyliği'nin de bu beyler tarafından kurulduğu iddiası, Şeref Han'ın günümüzde Irak sınırları içerisinde kalan ve Duhok iline bağlı bir kasaba olan İmadiye şehrinin bu aile tarafından kurulmuş olduğu iddiasıyla örtüşmektedir.⁵⁷ Müellif çoğu yerde Hakkâri emiri için Kürdistan Emiri tabirini kullanmaktadır. Ancak burdan kastedilen Hakkâri Beyliği'nin sınırlarıdır.

2.1. Moğollar Bahsi

Eser Bağdat'ın Moğollar tarafından işgaliyle (1258) başlamaktadır. Buradaki açıklamalarda Moğol Sultanı Hulâgü'nün (1256-1265)⁵⁸ Abbasiler ile mücadelesi ele alınır. Bu kapsamda Abbasi halifesi Müsta'sım'ın veziri Alkâmi'nin⁵⁹ Hulâgü tarafından satın alınmasına yer verilir. Alkâmi'nin Abbasi ordusunu tasfiyeye yönelmesi Abbasilerin Moğollar tarafından mağlup edilmesiyle sonuçlanır. Hulâgü'nün başta Abbasi halifesi olmak üzere, vüzerâ, ulema, tüccâr ve halktan binlerce kişiyi katletmesi nedeniyle Dicle Nehri'nin kan rengine büründüğü kaydedilir. Bu sefer neticesinde Hulâgü İran'ın elli vilâyetini ele geçirdikten sonra bu vilayetlerin tamamında Farsçayı yasaklamıştır. Bu sırada Hafitan⁶⁰ kalesinde bulunan Hakkâri beyi I. İzzeddin Bey'in oğlu I. İmadeddin Moğolların baskısından kaçarak İmadiye'ye yerleşmiştir. Müellif İlhanlı hükümdarı Gazan Han'ın Müslüman

⁵⁷ Şeref Hân, s.137.

⁵⁸ Moğol hükümdarı Cengiz Han'ın torunu İlhanlı Devleti'nin kurucusu ve ilk hükümdarıdır. 1256-1265 yılları arasında hüküm sürmüştür. Babası Cengiz Han'ın en küçük oğlu Toluy Han, annesi Kerayit Hükümdarı Ong Han'ın yeğeni Sorgaktani Hatun'dur. Abdülkadir Yuvalı "Hülâgü", DİA, C. 18, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1998, s.473-475.

⁵⁹ Alkamî, on dört yıl son Abbâsi Halifesi Mu'tasım'a vezirlik yapmış ve Bağdat'ın düşmesinden sonra da Hülâgü tarafından İlhanlı devleti adına İran'da vezir olarak naspedilmiş önemli bir devlet adamıdır. Hanîfî Şahin, Abbasilerin Son Dönemlerinden İlhanlıların Yıkılışına Kadarki Süreçte Şîi-Sünnî İlişkileri, *Ortadoğu'nun Geleceği Açısından Şîi-Sünnî İlişkileri Sempozyumu*, (27-29 Eylül Çorum 2013), s.37.

⁶⁰ Günümüzde Hakkâri sınırına yakın ve Kuzey Irak sınırları içerisinde kalan Haftanın bölgesidir.

olduktan sonra Mısır Abbasilerinden Siraceddin Beyi davet ederek ona büyük hürmet gösterdiğini ve ikamet etmesi için kendisine toprak verdiğini dile getirmektedir.

2.2.Hakkâri Beylerinin Taht Mücadeleleri

Kanuni Sultan Süleyman döneminden itibaren (1520-1566) Musa Mütevekkil Alâl-lâh'ın (Ö.1543) soyundan gelenler XIX. Yüzyılın ortalarına kadar Hakkâri yöresine egemen olmuşlardır. Beyliğin son emiri olan Nurullah Bey döneminde ise Hakkâri Beyliği, Botan Beyliği'nin gölgesinde kalmıştır. Cizre Botan Beyliği'nin başına geçen Bedirhan Bey, beyliğin sınırlarını genişletip prestijini arttırmıştır. İki beylik arasında tarihsel çekişme bu dönemde yerini dostluğa bırakmış, Bedirhan Bey Nurullah Bey ile iyi ilişkiler içine girmeyi başarmıştır.⁶¹ Bu tarihsel çekişmenin tam olarak ne zaman başladığı konusunda net bir şey söylemek mümkün değildir. Ancak özellikle Safevi Devleti'nin ortaya çıkmasıyla yoğunlaştığı söylenebilir.

Eserde çeşitli dönemlere ait Hakkâri Beylerinin kendi aralarındaki iktidar mücadelelerine yer verilir. Bu kapsamda Zekeriya Han'ın amcası Ali Şîr ve biraderi Zahid Bey ile yaptığı taht mücadelesinden bahsedilir. Taraflar arasındaki mücadele neticesinde Gevard'a yapılan savaşta (1574) hem amcasını hem de biraderini öldürüp beylik makamına geçtiği belirtilir. Bir süre sonra bu kez Zekeriya Han'ın en büyükoğlu Çelebi Han isyan etmiş, bu isyan Van Beylerbeyi Rıdvan Paşanın yardımıyla bastırılıp Çelebi Han öldürülmüştür. Zekeriya Han'ın ölümünden sonra yerine oğlu Şerefhan Bey geçmiştir. Şerefhan Bey döneminde Maktul ağabeyi Çelebi Han'ın enbüyük oğlu İmâdüddîn Bey isyan etmiştir. Bu isyan da Rıdvan Paşanın yardımıyla bastırılmış, İmâdüddîn Bey yakalanmıştır.

Eserin sonunda Hakkâri'nin son emiri olan Nurullah Bey ve kardeşi Süleyman Bey⁶² ile aralarında vuku bulan mücadeleden bahsedilmektedir. Müküs (Bahçesaray) Beyi Han Mahmud'un abisi Şeyhi Bey'in güçlenmesi ve Hakkâri emiri Nurullah Bey tarafından suikastla öldürülmesinden sonra Han Mahmud ve Nurullah

⁶¹ Sinan Hakan, *Müküs Kürt Mirleri Tarihi ve Han Mahmud*, Pêri Yayınları, İstanbul 2002, s. 54.

⁶² Müellif Süleyman beyin Nurullah beyin kardeşi olduğunu zikretmekte ancak Süleyman Bey Nurullah beyin kardeşi değil amcasının oğludur. Ahmet Kardam, *Cizre-Bohtan Beyi Bedirhan Direniş ve İsyân Yılları*, Dipnot Yayınları, Ankara 2011, S. 88. Fatih Gencer, *Merkezîyetçîdâri Düzenlemeler Bağlamında Bedirhan Bey Olayı*, Ankara Üniversitesi SBE, Ankara 2010 (Yayımlanmamış Doktora Tezi), s. 233.

bey arasında çıkan çatışmada ve Han Mahmud'un Osmanlı Devleti'ne karşı olan isyanında da Osmanlı Devleti ile Han Mahmud arasında arabuluculuk yaparak kargaşa çıkmasını engellemiştir. Bölgedeki güçlü kişiler üzerinde bu derece etkili olması hem Kürt beylerinin arasında hem de devlet adamları nezdinde Bedirhan Bey'in daha fazla itibar görmesine neden olmuştur.⁶³

Müküs ve Vestan bölgelerinin hâkimi olan Han Abdal⁶⁴ ve Han Mahmud'un⁶⁵ toprakları Bedirhan İsyanı sebebiyle doğrudan merkeze bağlandığından bahsedilmektedir.

2.3. Osmanlı Devleti ve Hakkâri Beyleri Bahsi

Müellifimiz Osmanlı-Hakkâri Beyleri arasındaki ilişkilere dair aşağıda yer alan hususlara değinir.

İdris-i Bitlîsi Çaldıran Seferi'nden önce (1514) kırktan fazla Kürt emiriyle bir toplantı gerçekleştirmiştir.⁶⁶ Aralarında Hasankeyf emiri Melik Halil Eyyubi, Bitlis emiri Şerafeddin, Hizan emiri Davud, Sason emiri Ali Bey, Nemiran⁶⁷ emiri Abdül Bey ve İzzeddin Şîr Bey'in oğlu emir Melik Abbas Bey'in (Hakkâri emiri) olduğu bu emirlerin toplanma sebebi Osmanlı Devleti ile Kürt Beyleri arasındaki ilişkilerin tanzimiydi.⁶⁸ Kürt Beyleri'nin Osmanlı Devleti'ne bağlılık kararı aldığı bu toplantı sonrasında Yavuz Sultan Selim Bitlîsi'ye Kürt beylerine verilmek üzere, kendi nişanını taşıyan beyaz boş hükümler vermiştir.⁶⁹ Bu tarihten sonra Osmanlı Devleti'nin Safevilere karşı yürüttüğü savaşta Kürt Beyleri'nin büyük bir kısmı maiyetleriyle birlikte Osmanlı Devleti'nin yanında yer almıştır.⁷⁰

⁶³ Gencer, *Merkezîyetçi İdari Düzenlemeler Bağlamında Bedirhan Bey Olayı*, s.70.

⁶⁴ Han Abdal Müküs (Bahçesaray) beyi Han Mahmud'un yeğenidir. s. 52.

⁶⁵ Müküs (Bahçesaray) emiridir.

⁶⁶ Bidlîsî, *Selim Şah-nâme*, s.245

⁶⁷ Günümüzde Bitlis-Hizan sınırları içerisinde kalan mevki.

⁶⁸ Bidlîsî, s.238.

⁶⁹ Sevgen, *a.g.e.*, s.31.

⁷⁰ İdris-i Bidlîsî, *Heşt Bihişt*, C. I, (Çev: Mehmet Karataş, Selim Kaya, Yaşar Baş, Bitlis Eğitim ve Tanıtma Vakfı Yayınları, Ankara) s. 17; *Selim Şah-nâme*, s.236-240; Hoca Sadettin Efendi Tacü't-Tevârih, C. IV, hzl; İsmet Parmaksızoğlu, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1979, s.231; *Kanûn-nâme-i Sultânî Li Aziz Efendi*, Ed. Şinasi Tekin-Gönül Alpay Tekin, s.34; İ.H. Uzunçarşılı, *Büyük Osmanlı Tarihi*, 2, 7. Baskı, TTK Yayınları, İstanbul 1988, s.275; Bilgehan Pamuk, XVI. Yüzyılın Başlarında Osmanlı-Safevi Mücadelesi ve Kürtler, *Tarihte Türkler ve Kürtler Sempozyumu*, TTK Yayınları, (9-10 Ocak 2014 Ankara) s.132.

Kürtlerin Osmanlı Devleti ve toprakları için taşıdığı önemi XVII. Asır Osmanlı tarihçisi olan Evliya Çelebi; “*Memâliki azimdir, bir ucu cânibi şimâlde diyârı Erzurûm’dan diyârı Van’dan diyârı Hakkarî ve Cizre ve İmâdiyye ve Musul ve Şhrezûl⁷¹ ve Harîr⁷² ve Ardalân⁷³ ve Bağdâd ve Derne⁷⁴ ve Derteng⁷⁵ ve ta Basra’ya varınca yetmiş konak yer Kürdistân u sengistân add olunur. Kim Irâkı Arab ile Âli Osmân mâbeyninde bu kûhi bülendler içre altı bin aded aşâ’ir ü kabâili Ekrâd seddi sedîd olmasa kavmi Acem diyârı Rûm’a istîlâ etmeleri emri sehl idi*”⁷⁶ tespiti ile dile getirmiştir.

Kürt Emirlerinin Yavuz Sultan Selim’e biat ettiklerini gösteren mektupta özetle şu ifadeler yer almaktadır: Kürdistan ümerası ve halkı olarak ehl-i sünnet oldukları ve Safevilere karşıtek başlarına mücadeleye güç yetiremedikleri için İslam Sultanı olarak kabul ettikleri Osmanlı Sultan’na biat ettikleri belirtilmektedir.⁷⁷

Safevilerin ortaya çıkmasıyla gelişen Osmanlı Devleti ile Kürt emirliklerinin ilişkileri Osmanlı Devleti’nin yıkılışına kadar devam etmiştir. Osmanlı Devleti ile kurulan iyi ilişki Kürt Beyliklerine çeşitli faydalar sağlamıştır. Çünkü Akkoyunlu Devleti döneminde birçok Kürt Beyi hüküm sürdükleri toprakları kaybetmişlerdir. Akkoyunlular daha önce Kürt coğrafyasında hüküm sürmüş olan Karakoyunluların aksine Kürtlere karşı kötü muamelede bulunmuşlar, Kürtlerin büyük ailelerini ortadan kaldırmaya çalışmışlardır.⁷⁸ Akkoyunlu Devleti’ni ortadan kaldıran Safevî Devleti de Kürtlere karşı benzer bir yönetim anlayışını takip etmiştir. Şah İsmail Şîa Mezhebi’ni devletin resmi mezhebi haline getirdikten sonra Sünnilere yönelik ciddi

⁷¹Şehrizor (Şehrezûr, Şehrizol) Kuzey Irak’ta Cibâl Bölgesi’nde verimli bir ovadır. Avraman dağ silsilesinin batı tarafında bulunan ova güneydoğudan İran’ın Avramân yöresine, güneybatıdan Derbendihan’a, batıdan Süleymaniye topraklarına dayanır. Ahmet Gündüz, “Şehrizor”, DİA, C. 38, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2010, s.473,

⁷² Şehrizor eyaletine bağlı bir sancak, Tahir Sezen, *Osmanlı Yer Adları*, Başbakanlık Osmanlı Arşivleri Genel Müdürlüğü, Yayın No: 21, Ankara 2006. s.222.

⁷³ Günümüzde İran sınırları içerisinde kalan ve merkezi Senendec (Sine) olan eyalet.

⁷⁴ Osmanlı Devleti’nde Bağdat eyaletine bağlı sancak, hzl; Ahmet Özkılınç, Ali Coşkun, Abdullah Sivridağ, *Osmanlı Yer Adları II*, Başbakanlık Osmanlı Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara 2013, s.32.

⁷⁵ Osmanlı Devleti’nde Bağdat eyaletine bağlı sancak.

⁷⁶ Evliyâ Çelebi, 4. Kitap I. Cilt,s.56.

⁷⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz: Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri*, Cilt. III, Fey Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, s. 245- 246.

⁷⁸ Sevgen, s.24; Aydeniz, s.15.

bir baskı siyasetini uyguladı. Dâî'lerin⁷⁹Anadolu'da çıkardıkları isyanlar Kürt emirliklerine de ciddi zararlar vermişti. Bu sırada kendisine bağlılıklarını bildiren 11 Kürt beyini hapse atan Şah İsmail⁸⁰, bu beylerin topraklarını da güvendiği adamlarına bahşetmişti. Yavuz Sultan Selim ise bu konuda İdris-i Bitlisi aracılığıyla Kürt beylerine güvence sunmuştu⁸¹. Şah İsmail'in hiçbir yerel Kürt beyi bırakmama politikası, Kürt emirliklerin Osmanlı ile yakınlaşmasına neden olmuştur. Bu yakınlaşma neticesinde Kürt beyleri Akkoyunlu ve Safevîler devrinde kaybettikleri toprakları geri almış, bir kısmı da zamanla müstakil Kürt beyliklerini meydana getirmişlerdir. Osmanlı Devleti'ne tehdit oluşturabilecek kadar güçlenen Kürt Emirlikleri de ortaya çıktı.⁸² Bunlar; Cizre-Bohtan Emirliği, Soran Emirliği, Bahdınan Emirliği ve Hakkâri Emirliği'dir.⁸³

Bu noktada şunu da ifade etmek gerekir ki, Kürt Beylikleri ile Osmanlı Devleti'nin ilişkisinin mahiyeti konusunda çeşitli görüşler mevcuttur. Bu konuda kesin bir beyanda bulunmak elbette doğrubir yaklaşım değildir. Ancak mevcut belgeler ışığında Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman dönemlerini esas alırsak, Osmanlı Devleti ile Kürtlerin ilişkisinin karşılıklı anlayışla geliştiğini söylemek mümkündür. Yavuz Sultan Selim'in Koçhisar Savaşı'ndan sonra beyaz boş kağıtları mühürleyip imzalayarak İdris-i Bitlisi'ye yollayıp, "*bizimle beraber hareket eden beylerin durumu senin bilginde olduğundan, her beyin eski durumları ne şekilde ise o şekilde rütbelerini, unvanlarını ve haklarını bu kanunnamelere geçir*"⁸⁴ ifadesiile, Kanunî Sultan Süleyman'ın babası Yavuz Sultan Selim zamanında Kızılbaşlara karşı cephe alarak savaşan Kürt beylerine yollanan bir hükümde; her birinin öteden beri ellerinde bulunan topraklar geçmişte olduğu gibi çocuklarına miras kalacak şekilde kendilerinde kalacaktır. Bu topraklar üzerinde bu beylerin tasarruf hakkı bulunduğundan Osmanlı Devleti hiçbir surette veraset sistemine müdahil olmayacaktır. Emir öldüğünde toprakları çocuklarına kalacak, şayet

⁷⁹ İsmailiye mezhebinin yayılması için görevlendirilmiş din adamlarına verilen isimdir. Hıristiyanlıktaki misyonerlerin eş değeri olarak da algılanabilir.

⁸⁰ Şeref Hân, s.473.

⁸¹ Hoca Sadettin, C. IV, s.231.

⁸² Hakan Özoglu, *Osmanlı Devleti ve Kürt Milliyetçiliği*, (Çev: Nilay Özok Gündoğan ve Azat Zana Gündoğan, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2005) s.75

⁸³ Doğan, XVI. Yüzyıl Osmanlı İdari Yapısı Altında Kürt Emirlikleri ve Statüleri, s.39

⁸⁴ Bidlisi, *Selim Şah-nâme*, 284-285; Hoca Sadettin, C. IV, s.272.

çocukları yoksa akrabalarına ya da Kürdistan Beylerinin uygun göreceği birine miras olarak kalacağı⁸⁵ belirtilmektedir. O dönemde, beylikler şeklinde bir örgütlenme yapısına sahip olan Kürt beyleri, Akkoyunlu ve Safeviler öncesi gibi hüküm sürdükleri topraklara tekrardan kavuşma düşüncesi, İdris-i Bitlisi'nin de yoğun çabalarıyla Osmanlı Devleti ile Kürt Beylikleri'nin ittifakıyla gerçekleşmiştir.

Kürt Beylikleri içerisinde yer alan en önemli beyliklerden bir tanesi de şüphesiz Hakkâri Beyliği'dir. Bu beyliğin İran hududunda yer alması Osmanlı Devleti açısından önem arz etmektedir. Osmanlı Devleti Kürt emirleriyle iyi ilişkiler kurarken hem İran'dan gelecek olan tehditleri bertaraf etmek, hem de Anadolu'da Şah İsmail'e muhabbet besleyen Anadolu'daki Heterodoks-Müslüman⁸⁶ kitle ile Şah İsmail arasına bir set çekmek düşüncesinde idi. Hakkâri beyleri de yukarıda sözünü ettiğimiz diğer Kürt beylikleri gibi Safevîlerin saldırılarına karşı Osmanlı Devleti'nin desteğini alacaktı.

Müellif, Hakkâri beylerinin nesebini Mısır'daki son Abbasi halifesi Musa Mütevekkil Alâl-lâh'adayandırmasını başka kaynaklar da desteklemektedir.⁸⁷

Abbasi halifesinin Yavuz Sultan Selim ile olan ilişkisinden bahsettiği kısımda, Mısır'ı fethettikten sonra Osmanlı padişahı halife Mütevekkile büyük bir hürmet gösterdiğini belirtir, Halife Mütevekkil Sultan Selim'in iktidar, himmet ve kudretini görünce hilafeti kendi rızasıyla sultan Selim'e terk etmiştir. Ancak müellif bu hususta yeterli destekleyici tarihî kaynaklara sahip değildir. Yavuz, oğlu Kanuni Sultan Süleyman ile Mısır'ın fethi dolayısıyla yaptığı yazışmalarda halifeliği devraldığına dair bir şey yazmamış, ayrıca bu konuda çağdaş hiçbir kaynakta bilgi de yoktur.⁸⁸ Yavuz Sultan Selim dönemi kaynaklarında bu olayla ilgili bir kayıt bulunmadığı gibi Kanuni Sultan Süleyman döneminde yaşayan ve sarayda yetişen Hoca Sadeddin Efendi'nin eserinde de bu konu ile ilgili, "*Libas-ı hilafeti istihkak ile*

⁸⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz: Sevgen, s.42-43; Şevket Beysanoğlu, *Anıtları ve Kitabeleri ile Diyarbakır Tarihi*, Cilt. 2, Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sanat Yayınları, Ankara 2003, s.257-259.

⁸⁶ Gayr-i sünni müslüman cemaatler.

⁸⁷ Şeref Hân, s.116; Evliya Çelebi, 4. Kitap 1.C. s.117; Muhammed Tayyar Bey, *İrisan Beylerinin Tarihiçesi*, s. 16; Martin Van Bruinessen; Ağa, Şeyh, Devlet, (Çev: Sabiha Banu Yakut, İletişim Yayınları), İstanbul 2004, S. 221.

⁸⁸ Feridun Ahmet Bey, *Munşa'at el Selâtin*; C.1, İstanbul 1859, s.377-379; Faruk Sümer, "Yavuz Selim Halifeliği Devraldı mı?" *Tarih ve Medeniyet*, s.695; Ş. Tufan Buzpınar, "Osmanlı Hilafeti Meselesi: Bir Literatür Değerlendirmesi", *Türkiye Araştırmalar› Literatür Dergisi*, C. 2, S. 1, 2004, s.113.

*teleb us eylemiŐken derviŐane kisvet ve libası ihtiyaç etmişti*⁸⁹ ifadesine yer verilmektedir.

AnlaŐıldıĐı kadarıyla halifelik tartıŐmaları Kanuni Sultan Süleyman ile birlikte başlamıştır. TartıŐmalar daha ziyade Osmanlı ailesinin Kureyş soyundan olmaması üzerine yaŐanmıŐtır. Sadrazam Lütfi Paşa *Halas 'l- mme fi ma'rifeti'l-eimme* adlı eserinde halife olabilmek için Kureyş kabilesinden gelme Őartının bulunmadığını söyleyerek Sultan Süleyman'ın zamanın imamı olduğunu ve bütün Müslümanların onun imamlığını tasdik ettiğini belirtmiştir.⁹⁰ Lütfi Paşa, bunu, bazı eŐrafın kendisine gelerek Abbasi halifelerinden sonra  mmet'in halinin ne olduğu; padiŐahlara da halife ve imam demenin caiz olup olmadığı; caiz olduğu takdirde, "İmamlar KureyŐten olur" mealindeki hadis'in Osmanlı padiŐahları bahis mevzuu olunca nasıl izah edilebileceği hakkında varid olan sualleri üzerine kaleme almıştır.⁹¹ Osmanlı padiŐahlarının halife olup olmadıkları yönündeki tartıŐmalar günümüze kadar devam etmektedir.

Yavuz Sultan Selim'in Mısır Seferi üzerinde duran müellif, Halife Mütevekkil'in ailesiyle birlikte İstanbul'a götürüldüğünü, kendisinde bulunan mukaddes emanetleri Sultan Selim'e verdiğini, Sultan Selim'in de bunun  zerine Kürdistan vilayetlerini ona ve hanedanına bahŐettiĐini kaydeder. Müellifin bu bilgilerini dönemin kaynaklarındanteyit etmek zordur. Bazı kaynaklarda İstanbul'a getirilen Abbasi halifesinin uygunsuz hareketlerinden ötürü Yedikule Zindanlarına atıldığı ve daha sonra Kanuni Sultan Süleyman tarafından affedilip Mısır'a dönmesine müsaade edildiği ve orada vefat ettiği bilgisi yeralır. Bazı araŐtırmacılar Abbasi halifesinin ve orada vefat edipSitti-Nefise türbesine gömüldüğünü belirtirler.⁹² Ancak burada yapılan araŐtırmalarda halifenin mezarına ulaŐılamamıŐtır. Türbenin içerisinde bulunan sekiz sandukadan birincisi ve en büyüğü Abbasî elçisi Ebu Nadla'ya (M.S.1242-43), ikincisi Kamer adlı bir hanıma ( .1423), beŐincisi

⁸⁹ Hoca S deddin, C. II, s. 298.

⁹⁰ Azmi  zcan, "Hilâfet (Osmanlı Dönemi)", D A, C. 17, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1998, s. 546.

⁹¹ Hulûsi Yavuz, "Sadri zam Lütfi Paşa ve Osmanlı Hilafeti", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 5-6, İstanbul 1993, s.43.

⁹²Uzun arŐılı, C. 2, s. 294.Yılmaz  ztuna, *İslam Devletleri I*, 3, 3. Baskı, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2005, s.13; Yavuz Ercan, "Yavuz Sultan Selim Dönemi", *Türkler Ansiklopedisi*, C. 9. Ed. Hasan Celal Güzel vd. Ankara 2002. s.812.

Sultan Baybars'ın oğullarından Enes'e (Ö.1266), yedincisi de Sultan Baybars'ın diğer oğlu Ömer (1269-70)'e aittir.⁹³ Üçüncüsü, dördüncüsü ve altıncısı isimsiz olup, miladî 1310 tarihli olduğu tescil edilmiştir.⁹⁴ Halife Musa Mütevekkil alallâh'ın gerek Mısır'da ve gerekse başka yerde mezarının bulunmadığına dair veriler onun, Hakkâri'ye gittiğini ve orda bir müddet daha yaşadıkdan sonra vefat ettiği ihtimalini güçlendirmektedir. Kaynağımız Halife Musa Mütevekkil Alâl-lâh ile ilgili diğer kaynaklarda yer almayan bazı bilgilere daha yer verir; Buna göre Musa, ecdadının toprağı olan Kürdistan'a giderek düşmanlarından intikamını almış ve düşmanlarının çoğunu yok etmiştir. Daha sonra da dedesinin inşa etmiş olduğu Başkale yakınlarındaki Bâd Kalesinin⁹⁵ altında bir cami yaptırmıştır. Bu sırada Sultan Selim'in yanında cihada iştirak etmiştir. Sultan Selim'in vefatından sonra Sultan Süleyman'a biat ederek Kanuni'nin Sırbistan (Belgrad'ın Fethi)⁹⁶ ve Macaristan (Mohaç Savaşı 1526)⁹⁷ seferlerine katılarak savaşlarda büyük bir gayret göstermiştir. Bu savaşlar esnasında iki elinden de yaralanan Musa Mütevekkil, İstanbul'a muzaffer ve yaralı olarak dönmüş, kısa bir süre sonra da vefat etmiştir. Yerine geçen oğlu Melik İbrahim, Hakkâri'ye emir olmuştur.

Esere göre Osmanlı-İran savaşlarında etkili olan Hakkâri Beyleri Kanuni devrinde yaşayan I. İbrahim Han Bey ile Sultan III. Ahmed (1703-1730) döneminde yaşadığı tahmin edilen II. İbrahim Han Bey'dir. Hakkâri Beylerinin Osmanlı-İran savaşlarındaki fonksiyonu ise şu şekildeydi; Van yolu ile yapılan İran seferlerinde Van Beylerbeyinin maiyeti ile beraber öncü idiler. Hakkâri beyi ve maiyeti daha ilerisinde, Mahmudîler'in⁹⁸ başı keşif kolu vazifesiyle yer alırlardı.⁹⁹

⁹³ Dündar Ali Kılıç, İrisân Beyleri, Tarih Düşünce Kitapları, İstanbul 2015, s.56.

⁹⁴ Kılıç, İrisân Beyleri, s. 56.

⁹⁵ Kale Bay kalesi olarak bilinmektedir. Hakkâri'nin 7-8 km güneyinde bulunmaktadır. Günümüzde mimari dokusu büyük ölçüde tahrip olmuştur.

⁹⁶ Joseph von Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, C. 1, MEB Yayınları, İstanbul 2005, s.427-428.

⁹⁷ Uzunçarşılı, C.. 2, s.324.

⁹⁸ Mahmudî yerleşim yeri günümüzde Van'ın Saray ilçesidir. Kaza merkezi Cumhuriyetten sonra lağvedilerek yerine "Saray" kaza yapıldı. 1948'de Saray ilçesi Özalp ilçesine bağlı bir bucak halini aldı.1990 yılında tekrar ilçe oldu. Şeref Hân Mahmudî beylerinin soyunun Mervanîlere dayandığını belirtmektedir. Şeref Hân,s.374.

⁹⁹ Sevgen, s.45. David Mc Dowal, *Modern Kürt Tarihi*, Doruk Yayıncılık, İstanbul 2004, s.58.

Kanuni döneminde İran'a karşı çıkılan İrakeyn Seferine¹⁰⁰ Kürtlerden bir hayli asker toplayan Melik İbrahim, Osmanlı ordusu harekete geçmeden İran'a ilan-ı harp edip İran ordusunu büyük bir hezimet yaşatarak ederek bütün Azerbaycan topraklarını almıştır. Bundan dolayı Sultan Süleyman sultanlık alameti olan sikke basma yetkisini¹⁰¹ kendisine bahşetmiş ve kendisiyle beraber diğer Kürt Beyleri de padişahın ihsanlarına nail olmuştur.

Kanuni'nin Kürt Beylerine karşı olan lütufkâr tavrı Kanûn-nâme-i Sultânî Li Azîz Efendi'de şu şekilde yer almıştır; *“Hak subhânehu ve te'âlâ sedd-i Ye'cüc binâ etmeği İskender-i zu'l-karneyne ettiği gibi memâlik-i mahrûsemenden fitne-i Ye'cüc-i Acem def'ine Kürdistân (i) bir sedd-i sedîd ve hisâr-i hadîd eylemiştir. Hezâr şükr u sipâs ol hâlik-i cin u nâs hazretlerinin bârgâh-i kibriyâlarına olsun. Umiddir ki evlâdımız, gaflet u ikmâl ile sedd-i ser-rişte-i inkiyâd-i ümerâ-i Ekrâdı elden, ve bu ta'ifeyi iltifâtta komayalar.”*¹⁰² (Allahu Teala Ye'cüc'ü hapsetmeyi nasıl İskender-i Zülkarneyn'e nasip ettiyse, himaye ettiğim memleketlerde Acem (İran) Ye'cüc'ünün def'ine karşı da Kürdistan'ı sağlam bir hisar olarak dikmiştir. Cinlerin ve insanların yaradanı olan Yüce Allah'a bin şükürler olsun. Ümit ederim ki evlatlarımız, bu sedde vesile olup itaat eden Kürt emirlerini kaybetmez ve onları iltifattan eksik etmezler).

Hakkâri beylerinden Melik Esed Kanuni Sultan Süleyman'ın fermanıyla maiyetindeki Kürtler ile beraber İstanbul'a gelip savaşa iştirak etmiş ve savaşta büyük bir başarı örneği sergilemiştir.¹⁰³Bundan dolayı da sultanın iltifatlarına mazhar olup kendisine sultan tarafından evladım Melik Esed şeklinde hitap olunmuştur.

Müellifimiz Hakkâri Beyi Zeynel Bey'in (1551-1585) hayatı ve faaliyetlerinden bahsetmemesine rağmen bazı kaynaklarda, Zeynel Bey'in hem civardaki beylerle, özellikle de Şahkulu Bilan oğullarıyla olan mücadelesi,¹⁰⁴ hem de

¹⁰⁰ Feridun Emecen, “İrakeyn Seferi”, DİA, C.19. Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1999, s.116-117,

¹⁰¹ Kılıç, *İrisan Beyleri*, s. 61, Bruinessen, *Ağa, Şeyh, Devlet*, 2004, s. 221.

¹⁰² Kanûn-nâme-i Sultânî Li Azîz Efendi, s.35.

¹⁰³ Kılıç, *İrisan Beyleri*, s.66.

¹⁰⁴ Şuayib İzgi, *986 (1578) Tarihli 32 Numaralı Mühimme Defterinin Transkripsiyon ve Degerlendirmesi*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2006, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), s.179-183.

kendi oğullarıyla olan mücadelelerinden bahsedilmektedir.¹⁰⁵ Bu çerçevede Revan seferinde (1635) IV. Murad Zeynel Bey'e, Hakkâri hükümetini vermiş ve onu Revân'ın muhafazasına görevlendirmiştir.¹⁰⁶ Bu dönemde Hakkâri emirliği yeni oluşturulan Van Beylerbeyliği'ne bağlanmış ve İskender Paşa Van Beylerbeyi olarak atanmıştır.¹⁰⁷ Kaynağımız Zeynel Bey'in Hakkâri Beyi olan oğlu Zekeriya Han'ın amcası Ali Şîr ve biraderi Zahid Bey ile mücadelesini ele almıştır. Sultan III. Mehmed (1566-1603) tarafından Ali Paşa vasıtasıyla ferman-ı âli¹⁰⁸ ile beylik makamının kendisine verilmesi teferruatlı bir şekilde anlatılmaktadır.

Hakkâri Beyler'inden II. İbrahim Han döneminde(1691-?), İran şahları¹⁰⁹ Hakkâri topraklarına saldırmış, İbrahim Bey civardaki diğer Kürt beylerinin desteğiyle İranlıları mağlup etmiştir. Bu saldırılar esnasında birçok ganimet elde eden İbrahim Bey, Urmiye,¹¹⁰ Süleymaniye¹¹¹ ve Hoy¹¹² şehirlerini zaptetmiştir. Bu nedenle Osmanlı Padişahı birçok hil'atler ve hediyeler ihсан etmiş ve İran topraklarındaki istilaların durdurulmasını kendisinden istemiştir.¹¹³ Padişahının emri üzerine İran ile yaptığı antlaşma ile Urmiye denizinin sahili ve Hoy şehrinin hududuna kadar olan yerler Kürdistan sınırları içinedâhil edilmiş ve İran tarafı bu bölgedeki halka tazminat vermiştir.¹¹⁴ Müellifin burada zikrettiği Kürdistan sınırları coğrafi bir niteleme olup, idari anlamda Osmanlı'nın Doğu sınırları kastedilmektedir.

¹⁰⁵ Sevgen, s.142-148; Zeki Tekin, *Zeynel Bey ve Oğullarının Hakkâri Hâkimliği Mücadelesi ve İsyânları*, s.121-130.

¹⁰⁶ Hammer,C. 2, s.369.

¹⁰⁷ Sevgen, s.142.

¹⁰⁸ Şeref Hân, s.134

¹⁰⁹ İbrahim Han Bey döneminde İran'da Afşar Hanedanı'nın kurucusu Nadir Şah hüküm sürmektedir. Nadir Şah döneminde Tebriz, Bağdat, Şehrizar ve Kerkük gibi şehirlerde Osmanlı Devleti'nin hâkimiyeti ortadan kalkmıştır. Abdurrahman Ateş, *Avşarlı Nadir Şah Döneminde Osmanlı-İran Mücadeleleri*, Süleyman Demirel Üniversitesi SBE, Isparta 2001, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), s.50-70.

¹¹⁰ İran'ın kuzeybatısında Türkiye sınırına yaklaşık 50 km. mesafede denizden 1340 m yükseklikte kurulmuş olan Tarihi kent. Osman Gazi Özgüdenli, "Urmiye", DİA, C. 42, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2012, s. 179.

¹¹¹ Şehrin merkez olduğu Süleymaniye idari bölgesi tarihin en eski devirlerinden beri yerleşme alanıdır. Ancak şehir 18. yüzyılın sonlarına doğru Baban ailesi tarafından kurulmuştur. Ahmet Gündüz, "Süleymaniye", DİA, C. 38, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2010, s.111.

¹¹² İran'ın Batı Azerbaycan eyaletindeki tarihi şehir, Tahsin Yazıcı, "Hoy", DİA, C. 18, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1998, s. 258

¹¹³ Muhammed Tayyar Bey Şah'ın elçilerinin geldiğini ve bunun üzerine barış yapıldığını söylemektedir. Muhammed Tayyar Bey, s.50-51.

¹¹⁴ Kılıç, *İrisan Beyleri*, s. 75.

3. BÖLÜM: HAKKÂRİ BEYLİĞİNİN YIKILMA SÜRECİ

Hakkâri Beyliği'nin yıkılması XX. asrın başlarında gerçekleşecektir. XIX. Asırdaki siyasi ve sosyal gelişmeler hem Hakkâri Beyliğini hem de Osmanlı Devleti'ni olumsuz etkilemiştir. Hakkâri Beyliği, Cizre-Bohtan Beyliği ve Müküs Beyliği ile komşuydu. Bu sırada Cizre-Bohtan Beyliği Bedirhan Bey'in çabalarıyla çok kısa sürede güçlü bir konuma erişmişti.

Osmanlı Devleti ise XIX. yüzyılda neredeyse girdiği tüm savaşları kaybetmiştir. XIX. yüzyılda Fransız İhtilali ile ortaya çıkan milliyetçilik akımından etkilenen Gayr-i Müslim milletler isyan etmeye başlamış, Sırlar isyan eden ilk millet olmuştur. Rusya ve Batılı devletlerin olaylara müdahil olmasıyla 1829'da Yunanistan, 1878'de ise Sırbistan bağımsızlığını kazanmıştır. Osmanlı Devleti isetoprak kaybını durdurmak için bir dizi reform yapmıştır. Bu kapsamda, III. Selim (1789-1808) ve II. Mahmut (1808-1839) dönemlerinde ekonomik, idarî ve askerî alanda Avrupa tarzı reformlar gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda birçok kitap Türkçeye tercüme edilerek kültürel gelişim sağlanmıştır. Avrupalı devletlerin önemli başkentlerinde (Londra, Paris, Viyana, Berlin) daimi elçilikler açılmıştır. Vezirlerin sayısı ve görev süreleri yeniden belirlenmiş, Dîvân-ı Hümâyün yerine Nazırlıklar (Bakanlık), Yeniçeri Ocağı yerine de modern bir ordu kurulmuştur.¹¹⁵

II. Mahmut, idarî teşkilatlanmayı merkeziyetçi bir politika izleyerek gerçekleştirmeye çalıştı. Yapmaya çalıştığı yeni düzen için büyük engel olarak gördüğü yarı özerk beylerin idaresine son vermekle işe başladı. Balkanların bir kısmında ve Anadolu'da büyük ölçüde başarıya ulaşan yeni idari sistem, Doğu vilayetlerinde büyük bir direnişle karşılaşmıştır.¹¹⁶ Bu direnişleri örgütleyen en önemli beyler ise Cizre-Bohtan Beyi Bedirhan Bey ve Müküs (Bahçesaray) Beyi Han Mahmut'tur.¹¹⁷

Müellifimiz, eserin sonuna doğru Hakkâri Beyliği'nin yıkılma sebebini Bedirhan Bey'in isyanına bağlamaktadır. Hakkâri Beyliği'nin yıkılma sebebini daha

¹¹⁵ Kemal Beydilli, "Mahmut II", DİAC. 27, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2003, s.352-356

¹¹⁶ Doğan, "II. Mahmud Dönemi Osmanlı Merkezileşme Politikasının Doğu Vilayetlerinde Uygulanması", *Turkish Studies*, S. 6/4, s.517.

¹¹⁷ Sinan Hakan, *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kürtler ve Kürt Direnişleri*, Doz Yayıncılık, İstanbul 2011, s. 122-126

iyi anlayabilmemiz açısından Cizre-Bohtan Bey'i Mir Bedirhan ve Müküs Bey'i Han Mahmud'un bölgedeki faaliyetlerini ve Hakkâri emiri Nurullah Bey ile olan ilişkisine bakmamız gerekmektedir. Bu sebepten ötürü bu iki beyliğin kuruluşu ve Hakkâri Beyliği ile olan münasebetlerine kısaca değineceğiz.

3.1. Cizre Bohtan-Beyliği ve Bedirhan Bey

Bilindiği üzere Bedirhan Beyin hüküm sürdüğü Cizre-Bohtan Beyliğinin merkezi olan Cizre, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Dicle nehrinin batı kıyısında, 42 doğu boylamı ve 37 kuzey enleminde yer almaktadır¹¹⁸. Bohtan, Dicle ırmağının kollarından birinin adı olup, bir taraftan Dicle ile Bohtan Çayı, diğer taraftan Megara yakınlarında Dicle ırmağı ile birleşen Habur çayı arasında bulunan toprak parçasının da adıdır.¹¹⁹ Bohtan bölgesinin merkezi ise Cizre şehridir.

Cizre Beyliği, eskiden beri Cezire-i İbn-i Ömer adıyla anılan Cizre ve çevresinde 1200'de kurulmuştur. 1200'den 1627'ye kadar 427 yıl bölgede hükümran olan bu beyliğin ilk yöneticisi Süleyman Bey'dir¹²⁰. Süleyman Bey'den sonra oğlu Mir Abdülâziz'e Cizre, kardeşi Mir Hacı Bedir'e Gurgil ve diğer kardeşi Mir Abdal'a Finik bölgelerinin yönetimi düşmüştür¹²¹. Beylik, bir müddet Akkoyunlular, Timur ve Safevilerin egemenliğine girmiş ancak Osmanlı Devleti ile birlikte tekrardan bu aile tarafından yönetilmeye başlanmıştır.

Bedirhan Bey'in babası Abdullah Han öldükten sonra, emirlik makamına Bedirhan Bey'in amcasının oğlu Emir Seyfeddin (Mir Sêvdin) Bey geçti. Emir Seyfeddin'in sorumluluklarının gereğini yerine getirmekten aciz birisi olması, Cizre'nin idarî ve sosyal yapılanmasında problemler meydana getirdi. Bunun üzerine, mirlik makamına Bedirhan Bey'in büyük abisi Salih Bey getirildi.¹²² Ancak Salih Bey'in dünya işlerinden el etek çekip münzevi bir hayat tarzı benimsemesi üzerine, bu sırada 19 yaşında bulunan Bedirhan Bey emirliğin başına

¹¹⁸ Metin Tuncel ve Abdülkerim Özaydın, "Cizre", DİA, C. 8, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1993, s. 37.

¹¹⁹ Doğan, *Cizre ve Bohtan Emiri Bedirhan Bey (1802-1869)*, Afyon Kocatepe Üniversitesi SBE, Afyonkarahisar 2010, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), s.63.

¹²⁰ Sevgen, s.52-53.

¹²¹ Doğan, *Cizre ve Bohtan Emiri Bedirhan Bey (1802-1869)*, s. 24.

¹²² Kardam, 2011, s.78.

geçti.¹²³Cizre'yi emirliğin merkezi yaptıktan ve düzeni sağladıktan sonra her aşiretin en iyi adamlarından güçlü bir ordu meydana getiren Bedirhan Bey, Şeyhülislamlığa Abdülkuddus Bey'i, askerlik işlerinin başına Tahir Ağa'yı (Tahir Memo), süvari kumandanlığına Hamit Ağayı, hazine ve içişlerine Efendi Ağa'yı tayin etti.¹²⁴ Hüküm sürdüğü topraklarda yağma ve çapulculuğu yok eden ve haraç altında ezilen halkın üzerindeki ağır vergiyi kaldıran Bedirhan Bey'in bu yönetim anlayışı, komşu aşiretlerin bir bölümünün kontrolü altındaki bölgelere göç etmesine yol açmıştır. Cizre ve çevresindedüzeni sağlayan Bedirhan Bey, civardaki aşiretler üzerinde de otoritesini egemen kılmayı başarmıştır. Bu sırada Osmanlı Devleti ise Mısır'da Mehmet Ali Paşa mücadele ediyordu. Bu sebeple Kürt Beyliklerine yönelik yapmak istediği düzenlemeleri bir süre askıya almak zorunda kaldı. Bedirhan Bey ise Osmanlı Devleti'nin bu durumunu fırsat bilip Kürt beyleri üzerinde otoritesini arttırdı. Van, Sabala, Revanduz, Siirt ve Sincar'ı da içine katarak Diyarbakır'a kadar olan coğrafyada nüfuzunu genişletti.¹²⁵

3.2. Bedirhan Bey ve Osmanlı Devleti

Müellifimiz Osmanlı Devleti ile Bedirhan Bey ilişkisi üzerinde de durmaktadır. Bedirhan Beyin bölgesinde giderek nüfuzunu genişletmesi, Sultan II. Mahmut'un yapmaya çalıştığı merkezileştirme faaliyetleri ve ardından Sultan I. Abdülmecid (1839-1861) tarafından Tanzimat Fermanı'nın (3 Kasım 1839) ilanı ile yapılmaya çalışılanların önünde bir engel olarak görülmüştür. Diyarbakır'a bağlı olan Cizre'nin Musul Valisi Mehmet Bey'in isteği ve ısrarı üzerine Musul'a bağlanması, buna karşı çıkan Bedirhan Bey'in Mehmet Bey tarafından sık sık hükümet nezdinde şikâyet edilmesi, Bedirhan Bey İsyanını teşvik eden sebepler arasında yer alır. Ancak Osmanlı Devleti'nin Bedirhan Bey üzerine sefer yapmasına olanak sağlayan asıl olay ise Bedirhan Beyin Nasturi Seferleri olmuştur.¹²⁶

¹²³ Hakan, *Müküs Kürt Mirleri Tarihi ve Han Mahmud*, s. 5

¹²⁴ Hatip Yıldız, *Bedirhan Bey Vak'ası (1842-1848)*, Atatürk Üniversitesi SBE, Erzurum 2000, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 16; Doğan, *Cizre ve Bohtan Emiri Bedirhan Bey (1802-1869)*, s.32.

¹²⁵ Doğan, *1843-1846 Nasturi Olayları ve Bedirhan Bey*, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 22, s.4.

¹²⁶ Doğan, *Cizre ve Bohtan Emiri Bedirhan Bey (1802-1869)*, s.119-120.

Nasturiler¹²⁷, Hakkâri ve Botan bölgesi arasındaki dağlık arazide yaşamlarını sürdürmekteydiler. Hakkâri Nasturilerinin bir kısmı Müslümanlarla iç içe, büyük bir kısmı ise birbirine yakın köy ve kasabalarda güçlü aşiretler halinde yaşıyorlardı. Nasturi aşiretlerinin yerleştikleri yer ile aşiretleri aynı ismi taşımaktaydı. Bu aşiretler; Tiyari, Tuhup, Jilu(Cilo), Baz, Dez, Tal ve Walto idi.¹²⁸ Nasturi patriğinin ikamet ettiği ve kilisenin merkezinin bulunduğu Koçanıs¹²⁹ köyü sarp dağlar arasında kalan bir yerd. Nasturiler vergilerini patrikleri aracılığıyla bağlı buldukları beye ödüyorlardı. Patrik, bölgedeki Müslümanların ve Kürtlerin arasında kutsal ve saygın bir yere sahip olup, Kürt ve Nasturiler arasındaki meselelerin çözümünde oldukça etkili olabiliyordu. Hakkâri Emiri düşmana saldıracağı veya sefere çıkacağı zaman Nasturi patriği ona silahlı bir müfreze temin etmek zorundaydı.¹³⁰ Kardeşler arasında vuku bulan beylik mücadelesinde ve beyliğin iç çatışmalarında da patriğin tavrı önemliydi. Nasturiler Hakkâri'deki Kürt beyinin hâkimiyetini tanıyorlardı. Emirin meclisinde bölgedeki aşiret reislerinin yanında Nasturi temsilciler de olurdu.

XX. yüzyılın başlarında İngiliz, Fransız, Alman ve Amerikan misyonerlerin Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki gayr-i müslimler üzerindeki faaliyetleri sonrasındabölgedeki Nasturi-Kürt ilişkileri de bundan ciddi bir şekilde etkilenmiştir. Bu faaliyetlerin sonucunda Nasturiler, kale şeklinde kiliseler inşa etmeye başlamış, bu durum ise Müslüman halkı tedirgin etmeye başlamıştır. Tanzimat sonrası Avrupa ve Amerika'nın yakınlığını fırsat bilen Nasturiler, bölgedeki Kürt Mirlerine verdikleri vergiyi vermekten kaçınmışlardır. Ayrıca, Tanzimatın Müslüman ve gayrimüslimleri eşit tutar bir hüviyette olması Nasturilerin yıllardır tabiiyeti altında oldukları Kürt

¹²⁷ Bugünkü Hakkâri ve civarında yaşamış olan Nasturiler, Doğu Süryani veya Asuri kilisesi olarak da bilinen ve Nesturilik akımına adını veren Nestur'dan adlarını alırlar. Nestur, M.S. 382 yılında Antakya ilahiyat Okulunu tamamladıktan sonra papaz ve vaiz olarak çalışmıştır. Nasturiler Hıristiyan iseler de bu dinin Baba, Oğul ve Ruh'ul Kudüs'ten ibaret olan üçlü inanışına değil, Allah'ın birliğine inanırlar. Hazreti İsa'ya Allah'ın ruhu derler. Allah'ın oğlu diyenleri kafirlikle suçlarlar Temelde inanç olarak diğer Hristiyan topluluklarından ayrılan Nasturilerin etnik kimlikleri konusunda farklı görüşler olsa da, onlar kendilerini Asurluların devamı olarak nitelemektedirler. Ayrıntılı bilgi için bkz: Kadir Albayrak, "Nestürilik", DİA, C. 33, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2007, s.15-17.

¹²⁸ Sevgen, 76.

¹²⁹ Günümüzde Konak Köyü olarak biliniyor. Köy Hakkâri merkeze 18. Km. uzaklıkta ve şehrin kuzey tarafında kalmaktadır.

¹³⁰ Doğan, 1843-1846 *Nasturi Olayları ve Bedirhan Bey*, s.2.

Mirlerine karşı baş kaldırıp yönetimlerini tanımamalarına, ayrıca İngiliz ve Fransızların himayesi altında din propagandası yapmalarına neden olmuştur.¹³¹

Yaşadıkları değişim, Müslüman Kürt toplumunun öfkelerini artırmış bulunmaktaydı. Ufak bir kıvılcım iki toplum arasında bir patlamaya yol açabilirdi. Nitekim çok geçmeden meydana gelen bir öldürme hadisesi, iki toplum arasındaki gerginliği arttırdı. Şöyleki; Tiyari Nasturileri Yukarı- Pervari köyünün kuzeyinde, Büyük Zap nehrinin batı tarafında bir Müslüman köyü olan Sersepi'de iki Kürt seyyidini öldürmüş, akabinde bu seyyidlerin kanlı gömleklerini Bedirhan Bey'e göndermişlerdir.¹³² Tüm bu nedenler başta Bedirhan Bey olmak üzere, diğer Kürt Mirlerinin Nasturilere yaklaşımında belirleyici bir rol oynamıştır.

Bedirhan Bey Nurullah Bey ile birlikte 1843 yılında Nasturiler üzerine yürümüştür. Bu harekât esnasında birçok köy ve kilise yakılmış, binlerce Nasturi ölmüş ve bir kısmı da esir edilmiştir. Bedirhan Bey'in Nasturi harekâtı, Osmanlı Devleti tarafından yersiz ve zamansız bir harekât olarak değerlendirilmiş ve bu durum aynı zamanda hükûmet nezdinde hakkında var olan şüphelerin daha da artmasına yol açmıştır¹³³. Ancak Bedirhan Beyin 1867 yılında ikinci bir Nasturi seferine çıkması, Batılı devletlerin İstanbul'daki elçileri vasıtasıyla olaya müdahil olmalarına yol açarak Osmanlı Devleti üzerinde baskı oluşturmalarına neden olmuştur. Osmanlı Devleti de Bedirhan Bey'i ürkütmemek adına tedbirli davranıp gerekli hazırlıkları yapmaya başlamıştır. Anadolu Ordusu Müşiri Osman Paşa komutasındaki Osmanlı ordusu Bedirhan Bey üzerine sefere çıkmıştır.

Müşir Osman Paşa sefer öncesi bazı beyleri ondan kopartmak için mektuplar yazmıştır. Bu sırada Nurullah Bey, Han Abdal, Han Mahmud ve kardeşleri Derviş ve Abdürrezzak Beyler, Muş Kaymakamı Şerif Bey, Ahlâtlı Mustafa Bey, Vanlı Timuroğlu (Timur paşazade) ailesinden Mustafa Bey, Hakkâri yöresi reislerinden Fettah Bey, Kisan Beyi Halit Bey ve Spayerd Beyi Abdi Bey Bedirhan Bey'e yakın duruyordu.¹³⁴ Osmanlı Devleti'nin Bedirhan Bey'e karşı izlediği strateji onu ilk başta

¹³¹ Hakan, *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kürtler ve Kürt Direnişleri (1817-1867)*, s. 158.

¹³² Sevgen, s.77.

¹³³ Doğan, *Cizre ve Bohtan Emiri Bedirhan Bey (1802-1869)*, s.107.

¹³⁴ Doğan, a.g.e, s.123-124.

Han Mahmut'a yaklaştırmış, 1846 yılına gelindiğinde ise bölgedeki diğer Kürt beylerinin de katılmasıyla bu yakınlaşma bir ittifaka dönüşmüştür.¹³⁵

Müşir Osman Paşa'nın çabalarıyla bir kısım Kürt Beyi tavır değiştirerek Bedirhan Bey'i terketmiştir. Hükümet, Bedirhan Bey ile bu beyler arasında başlayan bu ihtilafı değerlendirmiş ve bu amaçla bölgenin önde gelen Kürt beylerine bir takım unvanlar ve hediyeler vererek onları kazanmaya çalışmıştır.¹³⁶ Ancak bu beylerin içinde Bedirhan Beyin pozisyonunu asıl belirleyen ise yeğeni Yezdan Şêr (Ezdin Şêr) olmuştur. Bu tarihe kadar Bedirhan Bey ile birlikte hareket eden yeğeni Yezdan Şêr, Osman Paşa'nın Cizre üzerine hareketi esnasında Bedirhan Bey'den ayrılarak, Osmanlı hükümetine itaatini arz etmek üzere Musul valisi Mehmet Esad Paşa'ya sığınmıştı (31 Mayıs 1847).¹³⁷ Ardından Gevaş mıntikasının kendisine verileceği sözünü alan Han Abdal da, arasının bozuk olduğu Bedirhan Bey ve ağabeyi Han Mahmut'u terk ederek devlet saflarına katılmayı kabul etmişti.¹³⁸ Yezdan Şêr, Han Abdal, Nurullah Bey ve diğer Kürt beylerinin teslim olması Bedirhan Bey ve Han Mahmud'u bu isyanda yalnız bırakmıştır. Neticede başarısız olan Bedirhan Bey teslim olmak zorunda kalmış (29 Haziran 1847), Bedirhan Bey'in teslim olmasından sonra 4 Temmuz 1847'de ise Han Mahmud teslim olmuştur.¹³⁹

3.3. Müküs Beyliği ve Han Mahmud

Han Mahmud'un hüküm sürdüğü Müküs (Bahçesaray) merkezli bu beylik, 19. asrın başlarında Hakkâri ve bölgedeki Kürt mirliklerini de etkileyecektir. Müküs 1565-1740 tarihleri arasında Van eyaletine bağlı bir sancaktır.¹⁴⁰ Diğer Kürt emirliklerine nazaran küçük sayılabilecek Müküs sancağının 1800'lü yılların başında Cizre ve Hakkâri imaretleri tarafından paylaşılması ve Müküs sancak merkezinin Hakkâri Beyinin yönetimine girmiş olması, bazı araştırmacıları Müküs'ü Hakkâri toprağı, Müküs Mirlerini de Hakkâri Mirlerinden sayması gibi bir yanılgıya

¹³⁵ Hakan, a.g.e, s. 47.

¹³⁶ Doğan, a.g.e, s.163.

¹³⁷ Yıldız, s.65.

¹³⁸ Fatih Gencer, *Merkeziyetçi İdari Düzenlemeler Bağlamında Bedir Han Bey Olayı*, Ankara Üniversitesi SBE, Ankara 2010, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), s.179

¹³⁹ Doğan, a.g.e, s.181-182.

¹⁴⁰ Kılıç, *XVI ve XVII. Yüzyıllarda Van*, Van Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü Yayınları No 6, Van 1997, s.121-129; Kılıç, "Van Eyaletine Bağlı Sancaklar ve İdari Statüleri (1558-1740)", *Osmanlı Araştırmaları XXI*, İstanbul 2001, s.192.

sevketmiştir. Ancak bu ailenin Hakkâri mirleriyle ile herhangi bir akrabalık bağları yoktur. Bu aile muhtemelen 1207'de Ahlât Bölgesine yerleşen ve 1229'da Harzemşah istilasını ile bölgeden ayrılan Eyyubi Hanedanının bir koludur.¹⁴¹

Şerefname' ye göre Müküs Beyleri'nin ilki Abdal Bey'dir.¹⁴² Abdal Bey'den sonra oğlu Ahmet Bey yönetimi ele almıştır. Ancak Ahmed Bey'le ihtilaf halinde olan Hakkâri Beyi Zeynel Bey, Ahmed Bey'in kardeşi Hasan Bey'i alıp İstanbul'a götürmüştü; durumunu Sultan Süleyman'a arz edip Karkar Nahiyesi¹⁴³ ile kalesinin Ahmed Bey'den ayrılması ve sancak olarak kardeşi Hasan Bey'e¹⁴⁴ verilmesi konusunda bir ferman çıkartmıştır (1556)¹⁴⁵. Ahmet Bey ve Hasan Bey beyliği birlikte yönetmişlerdir. Bu beylerin vefatından sonra Ahmet Bey'in oğlu Abdal Bey beyliğin başına geçmiştir. Abdal Bey Osmanlı Padişahı Sultan III. Murad zamanında İran üzerine yapılan seferlerde, beyliğini temsilen Osmanlı orduları saflarında yerini almıştır.¹⁴⁶ Abdal Bey'in (1575-1597) ölümünden sonra sırasıyla oğlu Ahmed Bey, onun ölümünden sonra oğlu Seyithan Bey (1597) beyliğin başına geçmiştir. Seyithan Bey döneminde Müküs Beyliği Hakkâri Beyi İmadeddin'in işgaline uğradı.¹⁴⁷ Ancak Seyithan Bey Van Beylerbeyi Hasan Paşa'nın yardımıyla tekrardan beyliğin başına geçmiştir.¹⁴⁸ Seyithan Bey'den itibaren 1800'lü yılların başlarına kadar Müküs Beyliği ile ilgili bilgilere ulaşılmış değildir.

19. yüzyılın başlarında Müküs beylerinden Eyüphan Bey Hakkâri ve Cizre Beylerine karşı bağımsızlık mücadelesine girmiş, oğlu Abdi Bey döneminde de bu mücadele devam etmiştir. Ancak Abdi Bey'in oğlu Şeyhi Bey zamanda Müküs Beyleri Hakkâri ve Cizre Beylerine karşı giriştikleri mücadeleden başarıyla ayrılmışlardır. Şeyhi Beyin ölümü üzerine yerine kardeşi Han Mahmud başa geçmiştir.

¹⁴¹ Hakan, a.g.e, s. 47.

¹⁴² Şeref Hân, s.245.

¹⁴³ Van'ın Gevaş ilçesine bağlı bir Nahiye.

¹⁴⁴ Mehmet Emin Zeki Bey, *Meşahir-i Kurd u Kurdistan*, Apec&Öz-Ge Yayınları, Ankara 1998, s.126.

¹⁴⁵ Şeref Hân, s.245.

¹⁴⁶ Hakan, *Müküs Kürt Mirleri Tarihi ve Han Mahmud*, s.23.

¹⁴⁷ Sevgen, s.156-157.

¹⁴⁸ Hakan, *Müküs Kürt Mirleri Tarihi ve Han Mahmud*, s.27.

Osmanlı Devleti ile Han Mahmud'u karşı karşıya getiren ilk olay, Van Kaymakamı İshak Paşa'nın Kars'a tayin edilmesi neticesinde isyan etmesi(1830) ve başarısız olması üzerine de Han Mahmud'a sığınması üzerine olmuştur.¹⁴⁹ Osmanlı Devleti her ne kadar bu durumu tasvip etmemiş olsa bile, Han Mahmud'un aşiretler üzerindeki etkisi ve gücü nedeniyle duruma müdahale etmemiştir. 1838'de ise Han Mahmud'un Mahmudî Kürt Beyleri'nin merkezi olan Hoşap Kalesi'ni alması, Osmanlı Devleti'ni iyice telaşlandırmış, ancak Han Mahmud'un İran'a yakın olması ve diğer Kürt emirlerinin ona yardım etme ihtimaline karşı Osmanlı Devleti bu duruma müdahale etmeye cesaret edememiştir. Osmanlı Devleti'ni bu açmazdan ise hiç ummadığı kişiler kurtarmıştır. Hakkâri emiri Nurullah Bey Cizre emiri Mir Seyfeddin¹⁵⁰ ile birlikte Han Mahmud üzerine bir sefer düzenleyerek onu yenmişlerdir. İstanbul'a gönderilen Han Mahmud, Sultan Abdülmecid tarafından affedilerek makamı tekrardan kendisine ihdas edilmiştir.

Esasında Nurullah Bey ve Seyfeddin Bey'in bu harekete girişmelerinin altında iki önemli neden yatmaktadır. Birincisi, Mirler arasında var olan eski düşmanlıktır. Zira yukarıda da belirttiğimiz gibi Müküs Beyliği 1800'lü yılların başında Cizre ve Hakkâri Emaretleri arasında paylaştırılmış vaziyetteydi. İkinci önemli neden ise, bu olaya girişen Seyfeddin Bey ve Nurullah Bey'in aile içi iktidar mücadeleleridir. Seyfeddin Bey Bedirhan Bey'den önce Cizre ve Bohtan Beyi olmuştur. Fakat beyliği yönetecek niteliklerden yoksun olmasından ötürü Cizre-Bohtan Beyliğinin başına Bedirhan Bey geçmiştir. Nurullah Bey de amcasının oğlu ve rakibi Süleyman Bey'e karşı iktidarını sağlama alma düşüncesiyle böyle bir harekâta girişmiş ve neticesinde gayesini gerçekleştirmiştir.

Bedirhan Bey emirlik makamına geçtikten sonra Nurullah Bey, Han Mahmud ve Han Abdal ile iyi ilişkiler kurarak bu beyler arasındaki ihtilafları ortadan kaldırdı. Bedirhan Bey'in gerek Han Mahmut ve gerekse Nurullah Bey'e bu kadar yakın ve yardımcı olmasının sebebi, onları politik açıdan kendisine bağlayarak bölgede

¹⁴⁹ Hakan, *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kürtler ve Kürt Direnişleri (1817-1867)*, s.60.

¹⁵⁰ Mir Sevdin olarak da bilinen Mir Seyfeddin Bedirhan beyden önce Cizre-Bohtan beyi olarak görev yapmaktaydı. Revanduzlu Mir Muhammed, 1830'lu yılların başında bölgedeki bir kısım Kürt emirleriyle beraber Mir Seyfeddin'i de kendisine tabi kılmıştı. Mir Muhammed'in isyan etmesi ve başarısız olması üzerine Mir Seyfeddin Bağdat'a kaçmak zorunda kalmış ve yerine amcasının oğlu Bedirhan Bey Cizre-Bohtan beyi olmuştur.

nüfuzunu ve etkinliğini arttırmaktır.¹⁵¹ Bedirhan Beyin Han Mahmud'un damadı olması ve Han Mahmud ile Bedirhan Bey arasında meydana gelen bu yakın ilişki bu ittifakın temelini oluşturmuştur.¹⁵² Bedirhan Beyin başını çektiği, bölgedeki güçlü Kürt beylerinden Nurullah Bey ile Han Mahmud'un da dâhil olduğu bu ittifak önem arz etmektedir. Böyle bir ittifakın ortaya çıkmasının asıl nedenleri ise; Osmanlı Devleti'nin idari anlamda merkezîleştirme çabaları ve Nasturiler meselesiolmuştur.

İsyanın bastırılmasından sonra Osmanlı Devleti bölgede bir türlü hayata geçiremediği Tanzimat'ı uygulamaya çalışmış, bu yeni durum Osmanlı-Kürt ilişkileri için yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Yavuz Sultan Selim döneminden itibaren müstakil bir şekilde hüküm süren Kürt emirlikleri Tanzimat ile birlikte ortadan kalkmış, bu beylerin hüküm sürdükleri bölgeler kaza statüsüne indirgenip merkezden görevliler atanmıştır. Diyarbakır eyaleti, Van, Muş, Hakkâri Sancakları, Cizre, Bohtan ve Mardin kazalarından oluşturulan yeni idari düzenlemeye ise Kürdistan Eyaleti adı verilmiştir.¹⁵³

Müellife göre Hakkâri Beyliği'nin yıkılmasının en önemli nedeni beylerin şuursuzluğu ve çocuklarının tarih bilincinden yoksun olmalarıdır. Bu suretle emirlerin imaretlerine her tarafta son verilmiş, bütün toprakları merkezden atanan valiler tarafından yönetilmiştir. Bu beylerin zürriyetlerinin hala Hakkâri bölgesinde ikamet etmekte olduklarını belirten müellif, bunların hiç birinin zihninde beylik düşüncesinin olmadığını, hatta hiçbirinin atalarının tarihlerinden dahi haberdar olmadığını belirtmektedir. Müellif aynı zamanda bu beylerin çocuklarının kendi tarihlerinden bihaber bir şekilde yaşadıkları için de bundan büyük bir üzüntü duymaktadır.

¹⁵¹ Doğan, *Cizre ve Bohtan Emiri Bedirhan Bey (1802-1869)*, s.63.

¹⁵² Doğan, “Tanzimat'ın Van'da Uygulanması ve Han Mahmud İsyanı”, *History Studies*, S. 3/2, 2011, s.152.

¹⁵³ İbrahim Yılmazçelik, *Diyarbakır Eyaletinin Yeniden Teşkilâtlandırılması (1848-1864)*, Osmanlı 6, Ed: Güler Eren, Ankara 1999, s. 231,

SONUÇ

Hıdır İbn Abdullah Efendi'nin kaleme aldığı "Muhtasar Ahvalü'l Ümera Van Vilayeti Dâhilinde Hakkâri Merkez ve Kazalarındaki Beylerin Tarihi" isimli yazma eseri Hakkâri beyleri ve bölgenin tarihi hakkında önemli bilgiler veren çok kıymetli bir eserdir. Eserde Moğol İstilasından sonraki dönemle başlayıp beyliğin Mîr Bedirhan isyanına kadar olan tarihi, beylerin kendi aralarındaki mücadeleler ile Osmanlı ve İran Devletleri ile olan münasebetleri hakkında bilgiler verilmektedir. Hakkâri beyleri döneminde yapılan kaleler, camiler, tekkeler, medreseler, gibi yapıların bir kısmı da eserde belirtilmiştir. Bu bölgelerin eski isimleri verilmekle beraber beyliğin yıkılma sürecinde şehirlerdeki Hristiyan ve Müslümanların birbirleriyle olan mücadeleleri de müellif tarafından belirtilmiştir. Tanzimat Fermanı'nın ilanı ile beraber ortadan kalkan Hakkâri beyleri, çoğu zaman Van ve Hakkâri sancakları olarak Van Vilayeti adı altında Osmanlı idari yapılanması içerisinde yer almıştır.

Hakkâri Beyliği 1847 yılına Osmanlı Devleti hâkimiyeti altında müstakil bir beylik olarak varlığını sürdürmüştür. Ancak 19. yüzyılın başlarında Osmanlı Devleti'nin merkezileştirme çabaları ve bu sırada gayr-i müslim halkın Batılı misyonerler tarafından kışkırtılması neticesinde meydana gelen Kürt-Nasturi çatışmaları sonucunda yıkılmıştır.

Sonuç olarak Hıdır İbn Abdullah Efendi'nin kaleme aldığı bu eser beyliğin kuruluşundan yıkılışına kadar siyasi, sosyal ve askerî hayatıyla ilgili bilgiler verilmiştir. Hakkâri'nin İran sınırında olması Hakkâri Beylerine rahat hareket etme imkânı sağlamıştır. Dolayısıyla Hakkâri'ye bağlı olan bölgelerde yaşayan Müslümanlar ve nüfuslarının 40-50 bin civarında olduğu tahmin edilen Nesturiler cizye ve diğer vergilerini Osmanlı Devleti'ne değil, Hakkâri Beylerine ödemiştir. Aynı şekilde Hakkâri Sancağında çıkarılan madenlerin bütün gelirleri de Hakkâri Beylerine aitti. Osmanlı Devleti ve Safeviler arasındaki düşmanlıktan faydalanan Hakkâri beyleri, dış müdahalelere engel teşkil eden coğrafi yapısı nedeniyle yarı bağımsız bir şekilde varlıklarını devam ettirmişlerdir.

ESERİN TRANSKRİPSİYONU

Varak No: 1

Sûretû'ş-şeceret'il musâddakati aynen velâ şekke fihâ Muhammed Teyyâr Beg bin hacı Muhammed Teyyâr Beg ve Muhammed Sâfi bin el hâc Muhammed Reşid İnan Sûphan Beg bin Muhammed Nasrihan bin Mustafa Hân Beg bin Abdullah Beg bin İbrahîm Hân Beg bin Muhammed Hân Beg bin Muhyiddin Beg bin hacı İzzeddîn Şîr Beg bin Pîrî Beg İbni Şerefhân Beg bin Zekeriya Beg bin Zeynel Beg bin Melîk Beg bin Zâher Beg bin İzzeddîn Şîr Beg bin Pîrî Beg bin Emîr Kasım Beg bin İzzeddîn Şîr Beg bin Emîr İmâdeddîn Beg bin Melîk Esed Beg Pîrî Beg bin İzzeddîn Şîr bin Emîr İbrahim Hân Beg el marûf bî sâhib-î sikke ibni Mûsa Beg el Mutevekkil el mulâkkabi Esedillâh el Kâzi bin Melîk İmâdeddîn bin İzzeddîn el mutecella ibni Muhammed mûttekilen bin Melîk Mûsa bin İzzeddîn mutecella ibni Melîk el Âdil İmâdeddîn bin İzzeddîn bin mutecella bin Sirâceddîn bin Muhammed bin Musta'sım Abdullah eş-şehir bî Rüstem Hülâgû Hân bin Mûstansir billâh Tâhir billâh Emîr Muhammed bin Nasirüddîn billâh Ahmed bin Mûstakdibi Turan Hasan bin el Mûstencid billâh Yusuf bin el Mûktedi lî emrillâh Abdullah bin Muhammed el mulâkkab kürretü't-dîn bin el Kâhir billâh Abdullah bin el Kadir billâh Ahmed bin Emir İshak bin el Muktedir billâh Cafer bin el Muktefa billâh Ali bin Mu'tedit billâh Ahmed bin Muhammed Talha bin el Mutevekkil alallâh Cafer bin el Musta'sım billâh Muhammed bin Harun er-Râşid bin Muhammed el Mehdi bin el Mansûr billâh Abdullah Cafer bin Muhammed bin Ali bin Abdullah el meşhur şecerû'l ümmeti ve sultanû'l mûfessirin ve tercümanû'l Kur'ân bin Abbâs Radiyallâhu teâla anhuma amin nebiyi seyyidina ve habîbina ve şaffina Muhammed Sallallâhu teâla aleyhi ve sellem ibni Abdullah ibn Abdûlmuttalip ibn Hâşim ibn Abdulmenâf bin Kusây bin Kilâb bin Mûrre bin Kâ'b bin Lû'ey bin Gâlip bin Fihri bin Mâlik bin Nudâr bin Kinâne bin Huzeyme bin Mûdrike bin İlyâs bin Mudâr bin Nizâr bin Ma'âd bin Adnân bin Âd Âdit bin İlyesâ bin Hemeysa bin Nebt bin Hâml bin Kidâr İsmail peygamber bin İbrahîm Halilullah alâ nebîyina es salâtu vesselam bin Âzer Tahûr bin Şaruh bin Arġu ibni Fâliġ bin Şâliġ bin Erfâġsât bin Sâm bin Nûhalâ nebîyina ve aleyhima es salatu vesselam bin melik Kurdi bin Mituselaġi ibn İdris alâ nebîyina ve aleyhi es salâtu vesselam ibn Yarid bin Mehlâyil bin Kinân bin Enûş bin Şît bin

Âdem alâ nebîyina ve aleyhime's-salâtu vessalam hüccet neseb hâzihi's- şecereti el Abbâsiye muhakkakaten i'ndenâ lâ şekke fiha ke'z zuhûri's-şemsi fi veseti's- semâ bel şuhretun i'ndel havâsi vel âvami şahidet u's-subûtiha kable'l e'zmân ve ene el fakirû'l hadîmu Hıdır ibn Abdullah el Hâlidî en Nakşibendî es- Seyîd Abdullah inne'l Hıdır hadimû'l fukarâu'l Ervâs es Seyîd Fehim (V.2) Bunların nesepleri Kur'ân-ı Azîm'in müfessiri ve beyne'l İslâm sultanû'l-müfessirin lakabıyla meşhur Abbullah b. Abbâs (r.a.) muntehî olur ki ceddû emcedleri a'mmî hazretî risâletpenahîdir. Şöyleki emîr-i devletin son hükümdarları fevkalâde zûlm ve irtikâba başlayınca memleketin her tarafında isyan başladı. Ebû Müslim Horasânî'nin büyük bir şecaât ve mahâreti ve bunların ehl-i beyte karşı yaptıkları mezâlimden sabırhûn olan ehl-i İslâmın müttefiken birleşip her taraftan Emeviler'e vakî olan hücum ve mukâtele ve muhârebelerin neticesinde Emeviler munkariz olup saltanat- ı İslâmiye Abbasîlere intikâl etti. İlk hükümdar Ebû Abdullah el-Saffâh'tır. Bir çok insanların kanını döktüğü için Saffâh denilmiştir. Hattâ bir günde Şam'da Câmiî Emevviye'nin kapısı önün de 80.000 kişiyi katlettiği mervidir (rivâyet edilmiştir). Saffâh'tan¹⁵⁴ sonra aynı silsileden 37 hükümdar zuhûr etmiş en son hükümdar da

Dipnot: Musta'sim billâh bin Zâhir Mufassal tarihlerde mevcut olduğu hulefânın ekserisini himaye eylemiştir. (V.3) Musta'sim billâh'tır. Beş yüz sekiz sene Bağdat hükümeti devam etmiştir. 508 sene zarfında hükümdar yapan 37 Abbasî hükümdarlarından birkaç tanesi müstesna, diğerleri, Mû'tezile mezhebine mâil (meyleden) ve tarihinde müşâhede olduğu vecihle İslâmiyete aykırı ve ehl-i beyt-i nebevî ile din ulemasına karşı pek fena halleri zuhûr etmiştir. Eğerç Asya kıtasında ve hatta diyebilirim ki yeryüzünde satvet ve küvvet itibariyle emsâli yok idi. Fakat sûî ahlakları da o nisbette idi ve o sûîahlakın neticesi olan son zamanlarda zaâfa uğramış ve eski satvet ve ihtişamını kaybetmiş idi. Ancak etrafa tayin edilen valiler birer derebeyliği ve ya müstakil bir hükümet şeklinde vilâyetlerin idareliğini îfâ ederlerdi. Nûh (a.s.)'un oğlu Yafes'in neslinden Cengiz Han'ın torunu Hulâgû ateşperest olup din-i mübin-i İslâma olan adâveti dolayısıyla uzaktan Bağdat hükümetinin zaâfını tahkîk ve son hükümdar olan Mustasım'ın veziri Alkâmi namındaki haini birçok vaatlerle elde etmiş Alkâmi hiyânetini icrâ etmek için (V.4)

¹⁵⁴ Saffâh bin Muhammed bin Ali bin Abdullah bin el Abbas bin Abdulmuttalib

Hükümdar Mustasım'a muracaat ederek hazine mevcudunun Eslaf-ı kirâm zamanındakinden tenzil etmesinin sebebi Caferî ordusunun kesretinden ileri geldiği ve hâlihazırda her tarafta itaât mevcût olup kesretle ordu beslemeye lüzûm kalmadığı ve eğer mevcut kuvveti kâfi miktarda ettirirse hazine para ile dolacağı ve memleket refâh içinde kalacağı esbab-ı mûcibesıyla hükümdarı iğfâl ve hazır olan ordunun kısım-ı 'azamıniterhis ettiler. Silah altında hazır asker azalınca yine vezir Alkâmi tarafından Hulâgû'yaihbâr edildi. Hulâgûise fırsatı ganimet bilerek büyük bir kuvvet ile hükümetin merkezi olan Bağdad'ahücûm ve az bir mukâvemetten sonra şehri istilâ ettiler. Zalimâne ve hatta vahşetin en son derece olan mezâlîmi yaptılar. Alkâmi, Hulâgû'ya yaptığı fedakârlıktan bahisle mükafât talebinde bulundu. Hulâgûise velînimetine hiyânet eden bir adam başkasına da yaramaz. İlk evvel onu vesâir akrabalarıyla teşkil ettiği insan kafalarını vücutlarından ayırdılar. Ondan sonrahükümdar ve vüzerâ ve âyân-ı memleket ile ulemâ ve tüccârvesâir sınıflardan o kadar (V.5) İnsanlar katledildiler ki hiçbir tarihinde dünyanın hilâtından beri bu kadar zülüm ve katl görülmemiştir. Şâyân-ı âsâr bir kitaptan eserindeki beyit ile izah ediyor. Bu risale umerâ hakkında telif edildiği o muhabbetleri mufassal tarihinde havale eder. Yalnız bir beytin yazılması münasip görülüyor. Çünkü bu acı bir fermanın numûnesidir.

(Beyit) :Femâzelet k'etla temci dimâûha bi diclete hettâ mâu diclete eşkeru. Meâli;

Bağdat şehrindeki katliam durmadan devam eder ve âdeta kanlar deniz mucîri gibi temevvüçederdi ve Dicle'ye akan kesretli kanlar, Dicle suyunu kırmızılaştırırken kan şeklinde akardı. Rivâyete nazaran o zaman iki milyon nüfusa malik bulunan Bağdat şehrinde beşyüz bin insan katletmiştir. O zalimane istilâ İran hududu dâhilindeİran'ın elli vilâyetini de ele geçirerek istilâdan sonra bir ilân yaymıştır. Farisî olan mezkûr altıvilâyette her kim Farisî lîsân ile tekellüm ederse dili ağzından çıkarılır. O günden itibaren Farisî konuşmaya nihâyet verilmiş ve bugüne kadar mezkûr vilâyetlerde Farisî konuşulmamaktadır ve kaba bir Türkçe ile ifade-i merâm edilmektedir. İran'ın merkezi Tahran ve lisan-ı resmî ve milliyeleri (V.6) Farisî olacağı halde Ürmiye,

Salmas, Dilman, Hoy¹⁵⁵ ve mülhakatlarında o zamanın tesiri olarak Tatar şivesinden daha kaba bir Türkçe ile mütakellimler. Hulâgû Bağdad'ı istilâ ettiği gün halife Musta'sım'ın bütün ehl-u iyâlini topluca idametti. Ancak (Resûl-i Ekrem sallallâhu aleyhi ve sellem'in emrettiği vecihle (Yenkati' kullu hesbi illa hesebi ve nesebi) Meali: bütün nesepler nihâyet kesilir ve münkati' olur. Ancak nesebimmünkati' olmaz. Sâdât nesebi dünyanın sonuna kadar İnsanların içinde mevcut muhakkaktır. Sadık bir bendesi Şam'a kaçırdı. Çocuk son hükümdar Musta'sım'ın sülbünden Muhammed'ül Mustafa idi. ve yine Musta'sım'ın biraderi istiladan evvel Şam'a gitmiş idi. Sülale-i tâhire-i Abbâsi'den bu iki zattan başka hiçbir feridin kurtulmayarak her bir kimse bir nevi Allah'a şehadet eylemişlerdi. Ali Abbâs'tan iki zatın berhayât olduklarını Hulâgû işitti ve derhal bunları almak üzere Şam'a bir fırka asker gönderdi Şamlılarla aralarındaki muharebeler neticesinde Şam'da bulunan Musta'sım'ın kardeşini şehit ve Şam'ı dahi istila edilir. Çocuk olan (V.7) Mustansır gizli Mısır'a kaçmış idi. Hulâgû Şam fırkasının Mısır'a hareketini ve Mısır'ın istilasını emretti. Mısır'a müteveccihen harekete gelen Hulâgû ordusuna karşı Mısırlılar'ın cesûrâne hareketini ve cihada izhâr ettikleri secâatleri sayesinde Hulâgû'nun ordusu Mısır'a geçeceği şöyle dursun Şam'dan dahi çıkmaya mecbur oldu. O sene Hâlık'ı kâinatın lutf ve kereminden Mısır kıtasına fevkalade feyz ve berekethâsıl oldu. O derece ki misli görülmemiş ve bütün memlekette ucuzluk son dereceyi buldu. Bu fevkalâde bereketin dergâne-i Ali Abbas'ın muhitinden olduğunu bilirlerdi. Hayli müddet onu kaçırarak sadık bendelerinde gözü kaldı. Fakat nur-u necabet ve mesiat cuhuresinde aşikâr ve şekli u şemâli fitratı asalesini izhar ederdi. Gören meftun olurdu. Bir gün câmiye giderken, ehl-i câmi o hüsnü kemâli ve o şuyûde-i hamidu'l hasâle mütehayyir kalarak takdir-i sûal ve tahassüs ettiler ise de, anlayamadılar. Nihayet bir takım tüccarlar ve seyyâhlar ve memurlar ki istiladan evvel Bağdat'ta kalmışlardı. Ve o münevver çehreyi Bağdat'ta müşâhade etmişlerdi (V.7). Ama her ne kadar istifade ettilerse inkârdan başka bir cevap almadılar. Fakat memleketteki o senenin feyz ve bereketi o çocuğun memnuniyeti yüzünden olduğu şehir halkınca yakîn hâsıl olmuştu. Onun için künyesini ibnu'l bereke diye koymuşlardı. Birgün Cuma namazından sonra Mısır hükümdarı Melik'üz-Zâhir Onu

¹⁵⁵ Urmiye, Dilman, Salmas ve Hoy İran'ın doğusunda Hakkari sınırına yakın ve günümüzde İran sınırları içerisinde kalan şehirler.

camide gördü ve görür görmez o kadar muhabbet bağladı ki tarifi kâbil Değildir. Hemen elini tuttu ve kucaklayarak yanına çıktı. Bende-i vefâkâr ki ona kapılmış idi. Korktu ki ona Melik tarafından belki bir ziyan gelir diye tevehhim etti. Melik sormaya başladı bu kimdir ve kimin oğlu ve hangi halifeden zuhur etmiştir ki bizi müşerref etmiş ve cemâliyle meftûn etmiştir. Melik yanındaki bendeleri uzaklaştırınca yegâne kemâl-ı fezâhet ve belâğatla îzaha başladı ve nesebi âlisini ve peder ve mâderini Melik'e beyan etti ve yukarıda geçtiği vecihle vaktiyle Bağdat'ta olup onu tanıyan tüccar ve seyyâhlarla da tekrar tespiti için lâzım gelen tetkikât ve tahkikâtı yaptığı ve nihayet neseb-i âlileri sâbit (V.9) olunca bütün halkın içindemargub ve mahbup oldu. Melik'üz-Zâhir hergün daha ziyade iltifat etti ve nihayet daru's-sultâneye girerek makâm-ı saltanatında oturarak ruesa ve umera-i memleketi cem' etmiş, hilâfet için kendisine biat etmişler ve hilâfetten sonra da Melik'üz-Zâhir akrabalarıyla beraber biât ettikten sonra tam halife olmuştur. Ve hutbede İbnu'l-Bereke, Muhammed'u'l-Billâh diye okumaya başladılar ve pâreyi müşarünileyhin ismiyle tuğralanarak çıkardılar. Hüküm ve ahkâm ise Melik'üz-Zâhir'ininde idi. Mısır'daki feyz ve bereket seneden seneye fazlalaştı ve ahali müsterih olarak hayli seneler devam etti. Mısır hükümdarlarının intihabı hilâfetin tasdikiyle olur idi. Muhammed'ul Mustansır Melik'üz-Zahir akrabalarından bir kızı nikâh ve onun sülbünden on üç zat Mısır'da halife olmuşlardır. Bu on üç zat eğerçe Mısır'da bütün ahâli ve hükümdarlardan hürmet ve muhabbet görürlerdi. Ama daima kendileri Bağdat muhabbetine ve zihinleri o taraf ile meşgul idi (V.10) Fakat intikam alınacak bir kuvvet mâlik olmadığından sabır ve tahammül ederlerdi. Malum ya mukallibu'l kulûbcenab-ı hâk'tır. Yani kalplerde tasarruf Hâlık-ikâinata mahsustur. Nitekim hadise vârid olmuştur ki herkesin kalbi Cenâb-i Hakkın iki parmağı arasındadır, istediği gibi tasarruf eder. Hâlık-iâlem cisim olmadığı için parmaktan münezzehtir, yani kahr ve gazâbı arasında istediğizaman istediği kimseyi istediği şekle koyar ve bunu yapmak için de evlakılınca hatıra olarak hayra veya şerre meyl verir ondan sonra kaza ve kaderin icabını yapar. Nitekim mevzuumuzda Hulâgû gibi zâlim ve kâfir ve hunhar'in torunu Emir Nevrûz¹⁵⁶ lâkabı taşıyan (Mahmud Gâzân)

¹⁵⁶ Emir Nevrûz İlhanlı hükümdarı Gâzân Han'ın kumandanı ve aynı zamanda halasının kocasıdır. Ancak müellif eserde Nevrûz lakabını Gâzân Han'a ithaf etmektedir. Abdulkadir Yuvalı, "Gâzân Han", DİA, C. 13, s.429-430.

Gâzân Hân b. Argun Hân b. Abaka Hân b. Hulâgû Hân teşrîf-i İslâm ile müşerref oldu. İman ile amel-i sâlih cem' ederek adl ve keremi ve salih ve takvası her tarafayayıldığı gibi Mısır kıtasına da meşhur oldu. O zaman velâhd-ı hilâfette Sirâceddîn nâmında hânedân-ı âl-i Abbâs'ın büyüklerinden bir zat biraderlerinin (V.11) kararıyla Bağdat'a hareket etti. Sultan Mahmud Gâzân'ın mesmû'u olunca hükümetin erkânlarıyla beraber istikbâle müsare'et ederek kemâl-ı îraz ve ihtiram ile Bağdat'a ve saraya misafir etmiş ve kendi saltanat tahtına ika'âd ederek kendisine hitaben: "Ey halîfezâde, ben sana tam bir itâatle mutî' bulunurum. Malumdur ki İslâmiyet'ten sonra adavet ve imandan sonra ğil u ğaş olmaz. Hatıra gelir ki Bağdat tahtgâhında sizi Halep'e Müslümanlara hâlife nasb ve tâyin edeyim ve kılıcın kuvvetiyle havza-i saltanatındaki insanları itaatınızın altına getiremem fakat şimdilik sabr ve ta'âni etmek gerekir zîra korkuyorum ki Cengiz Hân'ın (İslâm ile müşerref olmayan) diğer evlâtları hazmedemeyip itâatten başlarını kaldırırlar ve Müslümanların aralarında katl ve muharebeye sebep olur ve o ihtilafa da ben sebep olmuş olurum ve nezd-i ilâhîde mağlup ve mu'akkip olayım. Eğer bu korku olmasaydı Bağdat'ı ve hilâfeti tamamen size teslim ederdim. Sizden istirhamım şudur ki şimdilik istirahatınız için (V.12) Şuster şehri ile Cezire ve Zirkol havâlîleri kabul buyurdular tâ ki takdirât-ı subhâni hakkımızda ne zuhûr edeceğini görelim. Melîk Sirâceddîn, Sultan Mahmûd'un fikrini kabul ve râi siyâsetini teşhis etti ve envâ'ihil'at ve hediye-i şâhâneyi alarak ve luzûmuna tahsis edilen şehir-i Şustar'a azîmet etti. O şehrin ahâlisi ve ulema ve rûesaları umumen istisyal ettiler ve peşkeşler ve hediyeler o kadar fazla getirdiler ki bu, o fakir risâlede takdire kâfi gelmez. Derken şehre ikamet-i azîm ettikten sonra sultan Mahmûd'un ona emr ve va'ad ettiği vecihle bir elçi Mısır'a gönderdi. Mısır'daki kardeşi ve akrabalarını sultan Mahmûd'un fevkalâde teveccühâtından haberdar ederek, hepsinin artık Mısır'ı terkine, Şuster şehrine gelmelerini tavsiye etti. Mısır'daki akraba birçok müzâkere ve müşâvereden sonra Mısır'da ikamet devam ile oraya gitmemeye karar verdiler. Mektuba cevap yazdılar ve dediler ki "bizim için şimdilik Mısır'ı terk etmek doğru değildir, zîra Melîk Mahmûd'un (V.13) bu iltifatları hûdi olabilir, hele bir zaman geçsin size yaptığı va'adleri tamamen îfâ ettiğini görelim, sonradan bizde gelebiliriz". Bu mektupta Melîk Sirâceddîn'in Mısır'da kalan İzzeddîn Bey'e tevri'an gönderdiler. İzzeddîn Bey babasının nazarında birkaç gün istirahat yaptıktan sonra

babası ile beraber hükümdar Sultan Mahmûd'un nezdine gittiler. Sultan Mahmûd'un onlara karşı beslediği fevkalâde muhabbet ve hürmetten dolayı kemâl-ı hürmetle istikyâl ve onları ihrâz ve ikrâmıyla misafir ederek halifezâde İzzeddîn Bey'ipek fazla sevmiş ve bir hayli misafirlikten sonra İzzeddîn'ehitaben "Yâ ibnu'l hulefa, amcaların ile diğer akrabalarını Mısır'dan ne için beraber getirmedin" diye sordu. İzzeddîn Bey cevabında ona "duâya başlayarak hâlık-ı âlem size uzun ömürler ihsan etsin, amcalarım sizden korktular, eğer âli hükümdar cediti gibi günün birinde gazâba gelip katliamdan halâs olan birkaç zu'efayı da kılıçtan geçirir (V.14). Fakat bu mevzû'u o kadar fevkalâde bir fesâhat ve belâğatle müessir ifade etti ki Sultan Mahmûd ağlamaya başladı ve hâsıl olan rikât-ı kalb üzerine hâlık-ı âleme tövbe ederek merhamet ve mağfiret-i ilâhiyeyi talep etti. Dedi "Yarabbi la tuahhiz bâma amale cediti me'a zürriyeti ibni umûmu'n-nebi sallallâhu aleyhiveselem". Meali; Yarabbi benim dedem Hulâgû'nun Resûl-i Ekrem sallallâhu aleyhivesellem'in amcasının evlâdına yaptığı zulümden beni muâhaza etme ve beni o yola sevk etme. Sana karşı mahcup etmiş ondan sonra İzzeddîn Bey'e teveccüh ederek" dedi "Ey seyidim, hangi memleket istersin ki vereyim?" İzzeddîn Bey, "Efendim memleketin daim olsun, mademki iltifât ediyorsun, ricâmız şudur ki vereceğin memleket dağlık arazi ve geçmesi müşkil olan yüksek tepelerden mürekkep bir yer olsun ki oralarda emin olarak oturabileyim. Çünkü biz zamanın tebdilâtından korkuyoruz. Size Cenâb-ı Hâk'tan uzun ömür temenni ediyoruz. Fakat bu dünya dar'ul beka değildir ve kimseye de kalmaz (V.15) sizin vefâtınızdan sonra akraba ve ahlâfınız bizim nesillerin katî'ni arzu etmesi muhtemeldir. O vakit dağlık yüksek geçmesi müşkil yerlerde nefsimizi muhâfaza ederiz ve bu nevi mâkul ve müessersözler söyleyince, Sultan Mahmûd'un hoşuna giderek İzzeddîn Bey'in fetânet ve zekâveti ve akıl ve ferâsetini takdir etti. Hemen emretti, memleketin haritasını getirtti ve memleketi nazâr-ı dikkatten geçirdi ve ferman etti. Tespit eden kâtipler dâhi mâhir olurlar (zamanımızda noter daha evvel kâtip Adıl) İzzeddîn Bey'in arzuları vechiyle Kâle-î Hafitan ve şehri Bazan ve bütün Şuster ve âlat-ı vilayet ve mülhâkatları ta serhât-ı Azerbaycan tayin etti ve lâzım mümkün fermanlar yazıldı ve fermanın sonunda, her kim ki bu memleketleri âl-i Abbâs radiyallâhu anh'dan alırlar ise Allah lânet etsin. Bu memleketler batn-ı bâ'de batn ve karn-ı abde karn onların elinde olacak ve evâlid-i hükümdarâne mahsus mersi' bir taç ile birçok hediye takdim ettiler ve divan

(V.16) hükümdârın bir takım beyleri refâkatinde tâyin edilen vilâyete ikdâm ettiler. Melik İzzeddîn Kerkük şehrini merkez ittihâz etti ve bütün ehl ve akrabalarını Şuster şehrinden Kerkük'e nakletti ve hudutları dâhilinde bulunan diğer şehirlere umera, yani vali ve kaymakam tayin etti ve ilaveten ehemmiyetle emretti ki İmam Ömer radiyallâhuanh'ın zamanındaki hükümet ve idarâtine ise aynı alsunlar ve sakın o miktarı hiçbir surette tahayyi ve zâyî etmesinler. Şeriât-ı ğarrâ-i Muhammedî sallâlâhu aleyhi vesellem, biaynihi tatbîk ve memlekette rahat ve istirahat ve adâlet ve refâh her tarafa ta'mim etti. Ahval ve etraf Ömer bin Abdülaziz zamanındaki şekle dönmüş idi. Sultan Mahmûd'un hânedânına mensup şehzâdeler de her gittikçe artmakta idi. Kerkük'te İzzeddîn Beyi'n babası Sirâceddîn Bey vefat etti. Müneccimler Sultan Mahmûd'a demişler idi ki, ecel Şam şehrinde olacaktır. Sultan Mahmûd müddet-i ömründe Şam havâlîsine sefer etmez ve o taraflara gitmez idi. Birgün Tebriz cânibine sefer etti. Bir mevkiye yetişti, meğer o ufak mevki'in ismi Şam imiş (V.17). Sultan Mahmud o yerin ismini sordu, geçtiğimiz yerlerin ismi Şam'dır dediler. Bunu işitince müneccimlerin sözlerini yâdetti ve hastalık arttı ve oranın halkından sebeb-i tesmiyeyi sual etti. Dediler ki meşhur Şam ehlinde bir tüccar buraya gelmiş ve burada ikâmet etmiş, ondan sonra burası memleket ve kasaba şeklini aldığı için Şam ismini koymuşlar. Âl-î Sultan Mahmûd, oranın Şam olduğunu anlayınca dedi; İnnâ lillâh ve innâ ileyhi raci'un. Bu kasaba benim meskenim olacaktır. Birkaç gün sonra vefat etti ve orada defnettiler ve orada pek büyük bir kubbe bina ettiler ve o kasabaya Şam-ı Ğâzân ismini koydular. Sultan Mahmûd'un vefatından sonra biraderi Turhan Sultan Muhammed hudâbende hükümdâr olmuştur. Onun zamanında Cengizler o muhterem ailenin neslini katletmeye karar vererek Kerkük'e kuvvetli bir asker kıtasını gönderdiler Melik İzzeddîn çok zaman müdafaâ etmiş ise de nihayet Kerkük'ü terk ederek Nihâvend tarafına say etmiştir. Oralarda meskûn olur (V.18). Kürd tâifeleri birbirine arka vererek müşarün ileyh İzzeddîn Bey'i kendilerine emîr İntihâb ettiler ve kendilerine hürmet ve riâyet ettiler ve hâlâ ez an nesl-î mübarek o kavimlerin içinde hürmetli ânânlar mevcuttur ki onlara Siraceddîn kabilesi söylerler. Hâfitan kalesini İzzeddîn Bey'in dört oğlu muhâfaza ederlerdi. Kerkük'ten çok kuvvetli asker kıtası oraya gönderildi. Bu dört kardaşın hadîmetleriyle beraber kaleyi muhâfaza ederek gelen Cengizleri Mağlup ve münhazim yaptılar ve kale kuvvetli kalmış idi. Melik'

İzzeddîn'in emriyle kaleyi bıraktılar. O dört kardaşın en büyüğü İmadeddîn nâmında bir zât idi ki fasih ve bâliğ ve habur ve âlim bir zât idi. Üç kardeşini babasının yanına gönderdi, kendisini gizledi. İmâdiye nâmındaki kasabaya gelinceye kadar kimseye kendisini göstermedi. Şecaât ve asâletinin zuhûru ve halkın her tarafta ona bağladığı muhabbet şöhret buldu. Cengiz hükümeti takip etmeye başladı. Mecburi olarak İmâdiye'yi terk ve dağlık arazi cîhetine hareket etti (V.19). O zaman Kürd kabîleleri mevcut bulunuyorlardı. Her kabîle reisi kendi kabîlesine emir ve hâkim idi. Melîk İmadeddîn'in âl-î Abbâs'tan olduğunu anlayınca etrafına toplandılar ve kendi memleketlerinde kalmalarını rica ettiler. Doğrulukla itaât ve biât ederek emir'ul umera ve beylerbeyi tayin ettiler. Emîr İmadeddîn ise onların bu ahvâllerini kabul ederek ancak kabîlelerin arasındaki eski düşmanlığı kaldırmayı şart koştu. Onlar da râzı oldular. Nihayet aralarındaki intikamdan vazgeçip din kardeşliği icabı olan samimiyet ve muhabbet kemâle erdi ve hepsi de onun emrine razı oldular. Azerbaycan'a yakın hasin bir mahal talep etti. Bâd Kalesi'ni münasip gördüler. Orasını kendisine mahâl ve makâm-ı ittihâz etti. Kürd emirleri her taraftan fevc ve fevcnezdlerine gelmeye başladılar. Diyarbekir Cezire ve havâliileri ve Erzurum havâlisiyle Herzen Kürtleri tebrik için geldiler ve çok kıymetli hediyeler ve peşkeşler takdîm ve kendilerine biât ettiler. Biât (V.20) günü cuma ertesine tesâdüf ettiği için kendine ve evlatlarına cumartesi'yi muttali addeder. Onun için neseplerine Şenbûî koymuşlardı. Mühim işlerini cumartesi günü yaparlardı ve muvaffâk da oldular. Vaktaki hükümetleri karar tuttu, adâlet ve sünneti kendisine celb-i ahlâk ve iltizam-ı şeriât ve Muhammed'ı sallallâhu aleyhi ve sellem de rehber-i ittihâz etti. Bütün Kürdistan onun adâletinden emin ve âsayiş içinde kaldı. O kıtada misli görülmeyen rahat ve erzânî her kesime sirâyet etti. Üç kardaşı da Hâfitan kalesinde beraberinde idiler ve oradan babaları Melîk İzzeddîn Bey'in nezdine gönderilmiş idi. Babalarının re'yi ve tedbiriyle babalarını Nihavend'e bıraktılar ve ağabeylerinin nezdine geldiler. Melîk Ahmet ile Melîk Mahmûd büyük biraderleri Melîk İmadeddîn'in nezdlerine geldiler. En küçüğü olan Melîk Halil de Mısır'a gitmek üzere Şam'a gitti. Onu tanıdılar. Şam hükümdarı birçok vaatte bulundu ve Şam'da kalmasını istedi. Bir miktar kalınca Cengizliler haber aldılar, büyük bir kıta asker Melîk Halil'i almak için Şam'a gönderdi. Melîk Halil tâkibatı (V.21) Şamlıları topladı. Güzel bir hutbe okudu ve onlara söyledi ki, Cengizliler benim için yani beni tutmak için asker göndermişler.

Kuvvetleri fazla olduğundan mukâbele doğru değildir ve sizin için de belki fazla olur. Bu sırada benim Mısır'a gitmem de doğru değildir. Şu halde Kürdistan taraflarına gitmesi lâzım geleceğini söyledi. Şamlılar Şam'da kalmalarını rica ve onu muhâfaza için her ne lâzım ise yapacaklarını vaat ettiler fakat Melîk dinlemedi. Çocuk ve ailesi ile dayanamayan akrabalarını Şam'da bıraktı. Kendisi Kürdistan'a İmâdiye'ye yakın bir yerde iken bir lehçe gâipten avaz ve işâretler hâsıl oldu. O zaman dünyanın dağdağasından vazgeçmeyi kararlaştırdı. İmâdiye ve Soran vilayetleri arasında asra arazisinde dağlar arasında ğâberi kendisine münasip görülen oraya girdi ve orada tevbe-i tasvi' ederek hayli müddet ibadet ile meşgul oldu. Birgün o civarın eşrafından ve Kürtlerin büyüklerinden bir zat av için dağda gezdi (V.22) o ğardan geçti. Gördü ki mübârek bir sîmâ ve nur asâlet yüzünden parlar. Bir adam yalnız olarak ibadet ile meşguldür. Onu görür görmez şekl ve şemâili İmadeddîn'e benzer Melîk'in biraderi olduğunu anladı. Kemâl-ı hürmetle elini öptü ve ihrâz ve ikrâm ile onu götürerek misafir etti. Kürtlerin ruesalarını orada cem' etti. O vakit yalnız İmâdiye vilayeti Cengizlerin elinde kalmış idi. İmâdiye'den müteveccihen Kürtlerin reisleriyle beraber hareket ettiler. Az bir mukabeleden sonra İmâdiye'yi işgal ettiler. Melîk Halil İmâdiye hâkimi oldu ve bu mevkidен Melîk İmadeddîn ile birkaç emin insanları Şam'a göndererek aile ve çocuklarını celb etti. Melîk'in büyük oğlu Bahâeddîn nâmında şaci' ve âlim bir zat idi. İmâdiye havâline vali yaptı ve o münasebetle o civara Bahdınan¹⁵⁷ derler ve onun evlatları el yevm o havâlide bulunurlar. Diğer küçük oğlunun ismi de Şemseddîn idi. Onu Bahdınan ve İran arasındaki dağlar cihetinde bulunan kısma emir tayin etti ve bu münasebetle de oralar da Şemdınan ismiyle isimlendi. O da ağabeysi gibi habur ve semâvata elini açarak (V.23) Cengizlilerin zulmünden halkı halâs ve ahkâm-ı Kur'an'ıye ile hareket ettiği için ondan kaffe-i reâya memnun ve minnettar olup birkaç defa büyük kuvvetlerle Cengizliler geldiler ise de her seferde mağlup olup ric'at ettiler. Vaktini

¹⁵⁷ Şerefhan; Hakkârî ve Bahdınan emirlerinin soyunun Abbasilere dayandığını söylemekte ve aynı zamanda Kilis beylerinin de bunlar gibi Abbasi kökenli olduğunu söyleyerek amca çocukları olduğunu ifade etmektedir. Buna göre bunlar üç kardeş idi; Şemseddin, Bahaeddin ve Menteşa. Bahdınan beylerinin Amâdiye'ye gelmeden önce Şemdınan vilayetine bağlı Taron kalesinde bulunuyorlardı ve oradan Amâdiye'ye geçen ilk hükümdar Bahaeddin olduğu için bu beyliğe Bahdınan emirliği denilmiştir. Şeref Hân, a.g.e, s.124.

üçte taksim etmiş idi. Üçte biri reâya ve ahâlinin umûruna ve ikisini de hâlık-ı kâinatın ibadetine heva etmiş evliyaullâh zümresine dâhil olmuş bir sâlih-i kâmil fazl ve ârif idi. O civar Kürtleri kâmilen muti' ve ferman bir oldular. Melîk İmadeddîn muma ileyh Melîk Halil'i emiru'l ümera olarak tayin etti ve kendisi ve evlatları için Hakkâri vilayetini intihab etti. Çünkü Hakkâri İran'a yakın ve diğer yerlerden daha ziyade müdafaaya elverişli idi ve ahalisi de nisbetle civan nefer olup Cengizlilerin zulmünden sâir Kürt vilayetlerini de bu şekilde muhâfaza edebileceğini düşünmüş idi. Bâd kalesini bina etti ve onun müddet-i hayâtında memleket halkı kemâl-ı emin ve asayiş ile vaktini geçirdiler ve şimdide Hakkâri dâhilinde evlatları mevcut bulunmaktadır. Vakta ki Melîk İmadeddîn (V.24) İmadeddîn'in mübarek ruhu bârgâh-ı kâinata pervaz ettikten sonra rûesa ve umerayı Ekrâd'ı topladılar. Mahdûmu İzzeddîn Bey'i reis intihap ettiler. O da babası gibi âlim ve fazıl bir zât idi. Memleketinde seyahat ederken Elbak kazasına uğramış ve orada dâr-ı bekâya irtihal etmiştir. Ondan sonra mahdûmu Melîk mûmaya bîat ettiler. Bu da ğayur, âlim ve âbid bir zât idi. Kürtlere fevkalâde muhabbet eder ve kendini de onlara sevdirmiş idi. Muhammed nâmındaki oğlu Kürtlerin müteberi dolayısıyla Menkelan diyarı idi (Menke Hakkâri'de en büyük bir dağ olup Başkale kasabasına üç saat mesâfede Karabıyan köyünün hududu dâhilindedir). Melîk mûmanın vefatından sonra imâret Melîk Muhammed'e intikal etmiştir. Bu zat saf ve kendini bilmiş idi. Yâni nasîhatleri kabul etmez idi. Onun zamanında Cengizler inkirâza yüz tutmuş ise de o bunların, yani Cengizlerin etbâ'ı ve akrabaları Tebriz ve Hoy vilayetinde hükümrân idiler. Ferc-ı Rûmi nâmında Cengizlilerden biri ki fenalıkla memlekette iştihar etmiş idi. O hanedanın inkırazı için miktarı çok bir askeri ihtâr etmiş idi. Kürdistan'a müteveccihen hareket ettiler. Muhammed Menkelan'â haber verildi (V.25). Tesadüf o gün Cuma idi. Dedi bugün cuma'dır, geçti. Yarın cumartesi'dir. Cenk ve mukâbele günü değildir. Pazar günü bizde askerimizi cem' edip onlara mukâbele edeceğiz. Her ne kadar etbâ' ve emsalleri ilha ve ahvâr ettiler ise de tesir etmedi. Cumartesi gecesi düşman kalenin etrafını ihâta etti. Kalenin etrafı boş ve her tarafı açık gördüler. Kolaylıkla kaleye de girdiler. Kalenin içinde küçük büyük o hânedana mensup hiçbir ferdi bırakmadılar. Kâffesine zâlimane sûretiyle bir katliam yaptılar. Tesadüfât-ı haseneden olarak Muhammed Menkelan'ın İzzeddîn nâmında bir oğlu ile ailesi birkaç gün evvel Diz kalesine misafir gitmiş idi. Diz Hıristiyanlarının reisi onları

saklayıp muhâfaza etmiş idi. Bir sene sonra İzzeddîn Menkel'i Mısır'a göndererek amca zadelerine teslim etti. Mısır'daki akrabaları kendisininikâmil bir zatın terbiyesine havâle ettiler. Mûma ileyhin fetânet ve zekâvetifevkalâde olduğu için az bir zaman içinde ulûm-u âliye ve âliye-i tahsîl yaparak ve parmakla gösterilecek derecede (V.26) terakki etmiş Mısır halkı onun kemâline meftûn kaldıkları gibi Mısır hükümdarı dahi fevkalâde sordu. Ahvâl ve ahlâkı dolayısıyla herkes kendini sorardı ve nihayet hilâfet ünvanı onun üstünde takdir etti. Halk bîât ederek evvelden beri ma'âda olduğu vecihle Mısır'ın umûr-u idaresi mulûk-ı Çerkes'in elinde olup hilâfetin yalnız ünvanı ve nâmı o âli nesepte kalmış idi. Mûm-ı ileyh İzzeddîn Menkelan ayrıca Mısır'da hilâfet ünvanı ile meftûn ve Mısırlılar nezdinde muhterem idi. Ama dâima Kürdistan'ın ahvâlını tefekkür eder ve Cengizlilerden intikamı almak fikrini bir türlü bırakmıyordu ve bunu akrabaların muhabbetinde daima zikrederdi ve evlatlarına vasiyet ederdi ve der idi; eğer bu hilâfet meselesi ile biraz askeri kuvvetim olsaydı derhal İran hükümeti ile ilân-ı harp ederdim. Bu fikirde ruhunu daru'l bekâya teslim etti. Ondan sonra mahdûmu İmadeddîn makâm-ı hilâfeti ihraz etti ve nâmına sikke bastı ve sonsuz olan bir hilâfet asrında iken babası gibi Kürdistan ahvâliyle dahi (V.27) meşgul idi. Son zamanda mulûk-ı Çerkez onlara karşı hürmetsizliğe başladılar. Dünya kimseye tam bir rahat ve istirahat vermediği için müşarünileyhİmadeddîn Bey de o düşünce ile maksada düşmeden vefat etti. Hilâfet mûma ileyhin oğlu Musa'ya düçar etti. El Mütevekkil alallâh lâkabı ile kendini lâkaplandırdı ki tarihte üçüncü Mütevekkil derler. Onun zamân-ı hilâfetinde kendisine ve halifezâdelere Mısır hükümdarıĞavri az hürmet ederdi. Sâbık hükümdarlar gibi kadr ve kıymetlerini takdir etmiyordu ve Rafizîlerin aynını takip eder. Şah İsmail Safevî'nin muhabbet ve dostluğundan mağrûr idi. O çareden Osmanlı pâdişahı Yavuz Sultân Selim Hân bütün memleketleri kendisine tasğir ve şâyî'i münasip kasdının ehl-i İslam içindeki bozuk ve yayılmakta olan akîdenin def'i için İstanbul'dan birçok askerle beraber yola çıkmış idi. Tam o vakitte Şah İsmail'de Mısır'dan Halep'e gelmekte idi. Halep'te iken fena fikrini anlayan Sultân Selim askerini tevciî'ni Halep'e emretti. Mısır askeri karşılıklarına çıktılar ise de az bir mukabeleden sonra Mısırlılar mağlup oldular ve firare (V.28) başladılar. Sultân Ğavri yolda vefat etti. Tamâm-ı memalik Halep ve Şam ve Kuds-ü Şerif ve mülhakatları havza-i memâlik-i Osmaniye'ye dâhil oldular. Ondan sonra Sultân

Selim Şam'da iki ay ikamet etti ve orada Mısır'a gitmeye karar verdi. Ordusuyla Mısır'a yola çıktı. Sultân Ğavri'nin halefi bulunan Tomanbay mukabeleye başladı ve Sultan Selim'in Mısır'a olan hareketinin sebebi halife Mütevekkil Alallah'a bildirdi ve vaat etti Osmanlılarla mütareke yaptıktan sonra halifenin neslini Mısır'dan kat' ve tab'id edeceğini halifeye de bildirdi halife Mütevekkil ise Şeriat ve kanun sahibi olduğu için Tûmanbay'ın vaatlerine ehemmiyet vermiyordu. Hâlık-ı kâinat o nesl-i âlinin inkırazdan münkati' buyurduğu için Osmanlılara nefret ihsan etti. Mısırlılar tam mağlup askerleri perişan hükümdarı Tûmanbay dahi esir oldu. Sultan Selim Mısır'a girdikten sonra mûm-i el Mütevekkil'i nezdine davet etti ve onun şecaat ve zekâvetini görünce fevkalâde hürmet etti ve her vakit gelip görüşmeyi emretti. Mütevekkil ise Sultan Selim'in (V.29) iktidâr ve himmetini ve zekâvet ve kudretini görünce uhdesindeki hilâfeti kendi rızasıyla Sultân Selim'e terk etti ve o gün Barbaros Hayreddin dahi arz-ı bîât için Mısır'a varmış idi. Haremeyn şerifinin emîri dahi her iki haremın anahtarlığı oğluna teslimen Mısır'da Sultân Selim'e göndermiş, Cuma günü mescitte bu teslim ve teslim yaptıktan sonra Sultân Selim secde-i şükre kapanarak hâlık-ı kâinata hamd ve sena ederek hutbeyi dinlerken hatip hutbede hâkim-î haremeyn'üş-şerifeyn diye padişaha dua etmekle başladı. Sultân Selim derhal tashîh ederek hatibi işaret ve îkaz ile "ben ancak haremeyn'e hadîm olabilirim" diyerek tashih etmiş ve hadimü'l haremeyn'üş- şerifeyn diye okumasını tavsiye etmiş ve bu adet son zamanlara kadar devam ederdi. Halife Mütevekkil alallâh, evlat ve i'yali ile Sultân Selim'in refâkatinde İstanbul'a geldi ve İstanbul'da tekrar hilâfet için bîât ederek nezdinde kalan emanât-ı mukaddes-i nebeviye sallallâhu aleyhi ve selem hazine-i hassede tevdi' etmiş ve Sultân Selim de müşarûn ileyhın arzuyu vecihle ferman ile (V.30) fermân-ı âli ile Kürdistan vilayetleri o âli hânedana tasdik etti ve mûma ileyh ecdadının vatan-ı aslına avdet ederek düşmanlardan lâik olduğu vecihle intikamını ahz etti ve iki bin kişiden fazla kakhâr kılıcının altında can verdiler. Dedesinin bîna etmiş olduğu kale-i Bâd'ın aşağısında az zaman içinde mükemmel bir cami bîna ettiği gibi ve camiden biraz yukarı Nu kalesini bîna etmişti. Kale-i Nu Başkale'ye on beş kilometre mesafede ve Köşekum köprüsündeki şehir harabesidir. Der esnâ-i mübaşeret binaen bâ ferman padişah Kürtlerin birçok şuyu'-u gazi askerle beraber İstanbul'a gelerek Sultân Selim ile cihada iştirak için padişaha misafir olmuş idi ve padişah ile beraber cihada azm ve

müttefiken yola çıktılar ise de esnâ-i râhde Sultân Selim Şirpenceden muzdarip düşerek vefat etti. Adil ve şâci' olan bu yola âli bir padişahın az ma'âr olduğu için ümmeti İslam hakkıyla istifade edemedi. Şems-ı asr idi asırdaşının (V.31) hemen yolda bütün âyan veliahd-ı saltanat olan Sultân Süleyman'a bâât etile ve yeni padişah ile Sırbistan seferine başlayarak Bulgar kalesi onun şecaât ve cesareti sayesinde fethedildi ve Macaristan muharebesinde öyle harîkulade celâdet gösterdi ki hiç kimsede zuhur etmemiş ve bütün hisarı hayrete garketmiştir ve maalesef iki elinde yara olarak İstanbul'a muzaffer ve yaralı olarak avdet etmiştir. İstanbul'da mûm-iileyhin yapıldığı harpteki mahareti Sultân Süleyman bizzat müşahede ettiği için o yararlılığı düşünerek kendisine iltifata vesile olarak gâzi lâkabını idare-i seniyye olarak taklip etmiş, bu haber münasebetiyle yedi seneden temadi eden iş bu seferden memleketine avdet edince birçok mal ve servet ve kıymettar hediye ve hil'atlarla ve memlekette dahi kemâl-ı şeba'atından kinaye olarak Melîk Esed ismiyle şöhret bulmuş ve Kürdistan'ı fazlasıyla şereflelendirdikten sonra kalenin binasına başlamış ise de esbâb-ı zuhuûnunun tekeline sonra esbâb-ı manevilerin bozulması ve her muhabbeti tam olarak bir ferah bu dünyada bulunmamış vefasız (V.32) dünyanın kadîmî bir şiârı olduğu için can eceli navs edip daru'l ilâhiye hil'at buyurdular. Ondan sonra memleket eşraf ve âyanın arzusuyula mahdûmu Melîk İbrahim Kürdistan hükümdarlığına intihâb olunmuş peder-ı âlinin binasını ikmal ettikten sonra hükümetinin merkezini Vestan'a nakletmiş, bu hayli necip âl-i Abbâs radiyallâhuanh dahi babası gibi âlim ve âdil bir zât olup habur-û kâni bakiyesindeki lutf ve kerem sayesinde bütün Kürtleri bende-i halka yapmış idi ve ecdatları gibi iltifat-ı ammeye mazhâr olmuş kapısında birçok emirler ve reisler itaata başını koymuş ve emr-u fermanını beklerler idi. Zâlîme düşman ve mazluma yardımcı olduğu için memlekette emin ve âsayiş kemâlde idi. Zamanında âlime fevkalâde ehemmiyet vererek İstanbul'daki Selâtin medreseleri şeklindeki müteaddid medrese ve türbe ve köprü ve hanlar vücûda getirdi. Sultân Süleyman'ın fermanı ile İran'a karşı Kürtlerden hayli asker topladı. Daha Osmanlı ordusu harekete geçmeden İran'a ilan-ı harp ile İran asker ve ordusunu tarumar ederek bütün Azerbaycan'ı (V.33) istila ederek İran'ın geride kalan memleketleri de firare ve ilticaya mecbur oldu. Osmanlı ordusu harp meydanına geldiği o mühim yerlerin fethini ve karşı yakada duracak bir hasmı görmeyince padişahın iltifatı kat kat ziyadeleşti ve ba'de ilahide mazhâr-ı

iltifât-1 azîme olup kendi nâmına sikke basmaya tarâf-1 padişahîde mezun olunmuş ve padişaha mahsus olan kılıç ile de taltif olundu ve yararlılıkları görülen Kürd rûesaları da ayrı ayrı taltîf-i padişahiye mazhar olmuşlar idi. Bu şekilde bir surûr-u tam ile memleketinin merkezine avdet etti ve makâr-1 hükümetini Vestan'dan Colemerg'e nakletti. Nâmına sikke bastığı sâhib-i sikke İbrahim Hân Bey şöhreti ile tarihlere intikal etmiştir. Colemerg'de kale medrese han ve mescitler bâna etti. Şâh-1 satvet derviş sîret bir zât olup birçok kerâmat ve harikalar kendisinden müşahit edilmiş ulemanın selâhiyetleri surûr rıza ile genç denecek derecede bir yaşta iken irtihâl-1 dar'ul beka etmiştir. Vefatından sonra mahdûmu İzzeddîn Şîr Bey makamına culûs edip Sultân Süleyman kendisini tuğraya ve hedâyay-1 fâhire ile taltif (V.34) edip o yüksek aileye verilen berât ve fermanları te'yid ve tavsiyeye işaret etmiştir. Az bir zaman sonra o da dar'ul bekaya baht etmiş ve mahdûmu Melîk Muhammed Pîrî makamına kâim olmuştur. O da babası ve dedesi gibi ulemayı sever, adaleti kendisine düstûr-u ittihâz etmiş idi. Genç yaşında darû'n-ni'meye âzimet etmiş nadiru'l emsal bir zât idi. Ondandır oğlu Melîk Esed Kürdistan tahtına hâkim olmuştur. Bir seyâhat-i şerih ile İstanbul'a gelmiş ve Sultan Süleyman'ın fermanı ile hadîmetinde bulunan genç ve habur Kürtler ile beraber harbe iştirak etmiş ve izhar ettiği cesaret ve şecâatten dolayı halifenin fevkalâde makbûlu olmuş ve kendisine hitaben evladım Melîk Esed diye kendisine evlat yaptığı makam taltifinde yâdetmiştir. Memleketine kemâl-1 surûr ile avdet etmiş ise de yolda hastalandı. Gevar merkezi olup Colemerg'e bitişik Diz'e kalesine yetişmeden vefat etmiştir. Tahtına oğlu Melîk İmadeddîn çıkmış ve Kürdistan hâkimi olmuştur. Seğavetve şeraitte babasından aşağı değildi. Rekîb-i Şûrî lakabıyla iştihar etmiş âsar-1 hanesi hayattan ziyadedir. Dünya kimseye de mal olmadığı (V.35) için herkese yaptığı vefasızlığı Melîk Esed'e dahi yapmış ve daru'lni'meye irtihal etmiştir. O vakit on dört yaşında bulunan oğlu İzzeddin Şîr Bey ca-1 neşyin olmuştur. Mûma ileyh âlim ve diyanette fevkalâde olup ahlâk-1 hamîde sahip idi. Bütün memleket halkının zuhûr-1 muhabbeti olmuş idi. O da babası gibi genç bir yaşta vefat etmiştir. Oğlu Kasım Bey Kürdistan emiri olmuş o zât şekâvet-1 fevkalâde ile iştihar bulmuş vefatından sonra mahdûmu Melîk Muhammed Pîrî Bey emir olmuş, mûma ileyhin meşrebi kendisinden ziyadedir ve meşâyihâ meyal olduğu ve kendisi ehl-i salih ve takvadan bulunması için bilhassa hükümdarlık makamından istinkâf edip hayatında o mühim vazifeyi

mahdûmu Melîk İzzeddin Şîr Bey'e tevdi' etmiştir. O da genç tâib ve müştâğfir idi. İbadet ile ekser vaktini geçirirdi. Ecdadının ammeye verdikleri ehemmiyeti daima takdir eder ve o yolda hareket ederdi. Bu salih ve takva ve emin ve âsaiş için hayatını ikmal ettikten sonra mahdûmu Muhammed Zâhid imaret tahtına cûlus olmuştur. Bu da dindar ve adalet sahibi idi. Onun vefatı ile mahdûmu Melîk Muhammed Bey emiru'l umera olmuştur (V.36) fakat ecel hiçbir vus'at zaman vermedi. Genç olup az bir zaman içinde azîm-i cihan olmuş vefatından sonra mahdûmu Zeynel Bey Kürdistan tahtına hâkim olmuş, hayratı ömrünü evkaf-ı hayriyeyi bırakmak ve mescid yapmak ile ve medârisi ve tedribat-ı vazifeyi yaydırmakla geçirmiştir. İki oğlu vardı. Biri İbrahim Zâhid Bey idi ki Elbak hâkimliğini ona tahsis etmişti. Diğer Zekeriya Hân Bey idi. Yanında bırakmıştı. Zeynel Bey vefat edince Zekeriya Hân Bey makâmına kaim olmuştur. Habûr-u kâni her tarafa yayılmış kerim ve adalet ile şöhret bulmuş, ezher hiccet-i eslafdan geri değildi. O âli nesebin Kürdistan'daki mecra-ı adalet ve ilm ve keremleri onun zamanına kadar yüzü fesada çevirmemişti. Ancak o sırada amcası Ali Şîr ve biraderi Zâhid Bey bir takım berhevaların ve fesatçıların ağvasıyla Zâhid Bey'i tahta çıkarmak için fesada başladılar. Elbak cihetlerinden bir miktar asker topladılar ve Zekeriya Hân Bey'in tahtına kastettiler. Zekeriya Hân Bey ise elindeki asker ile Gevard'de karşılayarak muharebeye başladılar. Her iki kardaş bazı etba'larıyla beraber şehit oldular. Zahid beyin oğlu Melîk Bey şikayet için (V.37) doğrudan doğruya İstanbul'a hareket etmiştir. Kendisine askeri yardım yapılmak üzere TebrizPaşası olan Ali Paşaya padişahın fermanını aldı. Ali Paşa büyük bir kuvvetle Colemerg'e hareket etti. Zekeriya fitneye mani olmak için İmadiye'ye hareket etti. Melik Bey Kürdistan hükümdarlarının makar-ı olan Colemerg'de oturup hükümdarlığa başladı. Ali Paşanın askeri avdet ettiler. İki aya kadar devam eden Melik beyin hükümdarlığı esnasında zulüm ve ta'addi fazlalaştı. Halk bizar ve rahatsız oldu. Tekrar Zekeriya Bey'e meyl ve muhabbet bağladılar ve ittizân ile ahd bağladılar. Melik bunu anlayınca tekrar Ali Paşanın kuvvetinden istifade etmek üzere Tebriz'e gitti. Zekeriya Hân Bey Colemerg'e avdet etti. Ali Paşa ise Melik Bey'in ahvalını tetkik ederek kendisinin haksız olduğunu anlayınca derdest edip İstanbul'a sevketti ve Zekeriya Bey'in müsta'id ve haklı olduğunu mütâlaa ile hükümete mufassilen bildirdi. O vakit üçüncü Sultan Mahmud tarafından ferman-ı âli Zekeriya

(V.38) Bey'in nâmına sudûr etti ve Ali Paşa vasıtasıyla Zekeriya Hân beye tebliğ edildi. Bir müddet adalet ve merhametle geçti ve halk emin ve asayiş içinde istirahat ile vakit geçirdi. Fakat fitne ateşi kül altındaki kıvılcım gibi kuvvetleniyordu. Zekeriya Hân Bey'in hâl-ı hayatında en büyük oğlu bulunan Çelebi Han yeni Şitak Vestan, Müküs, Hizan ve tevâbi'lerine hâkim ve vali ahd-ı tayin ve irsal etti. Bir müddet geçtikten sonra bir takım maksatların fesâdatıyla ve biraderi Zeynel Bey'in yardımıyla babasına isyan ve merkezi hükümetine tecavüz etti. Babası tahtından inerek firar etmeye mecbur oldu. Babasının yerine geçerek sağvet ve şecâatle meşhur oldu ve beynel halk Yahye'l Kiram lâkabını almış idi. Amcası Zeynel Bey'i Elbak cihetine hâkim tayin etti. Çok geçmeden etrafı kendisinden dılgır etti. Zaten Van paşası ile araları pek de iyi değildi. Fakat Van paşası bu adâvetini izhar etmiyordu ve hile ile kendisini bir maslahat için Van'a davet etti. Van'da hıyanetle katlettiler. Çelebi Hân Bey ortadan kalkınca Zekeriya Bey tekrar tahtına avdet (V.39) etti. Tekrar dokuz sene hükümdarlık makâmını işgal ettikten sonra daru'lni'meye irtihal etti. Zekeriya Hân Bey'in büyük oğlu Şerefhan Bey Elbak emiri idi ki babasının rızasını kazanmış ve babasından ayrılmıyordu. Babasının vasiyeti üzerine Colemerg'e hareket etti. Fakat ondan evvel Colemerg'de bulunan küçük kardeşi İbrahim Bey babasının makamını işgal etmiş idi. Ağabeyinin hareketini duyunca derhal istikbal ve bîât ederek itaate başladı. Şerefhan Bey de onu Elbak emiri tayin etti. Şerefhan Bey şaği, şabi' ve cömert bir zat idi. Babasının hayatında Van'da katledilmiş büyük biraderi Çelebi Bey'in beş erkek evladı vardı. Onun zamanına kadar ne büyük babaları Zekeriya Hân Bey ve ne amcaları tesâhib etmemişlerdi. Şerefhan Bey onları taltif etti ve evlatları meyânına aldı ve evlatlarından hiçbir sûretle fark etmedi ve onların büyüğü olan İmadeddîn bin Çelebi Bey'i Çari hâkimiolarak tayin etti. İmadeddîn ise şaci'i buhûr olduğu gibi kibir ve azâmeti ve hükümdarlık gururu ile mağrur olup bir takım (V.40) müfsitlerin fesadına kapılarak amcasının itaatından hurûç etti ve zulüm ve tecavüze başladı. Elbak kazasını yağma ve harap etmeye başladı ve har de İmadeddin Bey'in Süleyman Bey ve Mir Kasım namındaki iki kardeşi dahi katledildi. Bu ihtilal Van paşası Rıdvan paşaya aksetti. Muntazam askerlerle Kürtlerden mürekkep hatırı sayılır bir kuvvet evvela İmadeddîn Bey'in Şitak'ta bulunan amcası Zeynel Beye sevketti. Zeynel Bey Diyarbekir tarafına kaçtı ve onun nesli orada el yevm mevcuttur. İmadeddin Bey ise kuvvete

karşı duramayıp Feraşın yoluyla Colemerg'e ansızın baskın yaptı. Beraberindeki kuvvetle yolları kesti ve kalede bulunan envâb-ı âli yani Mir Şerefhan Bey ile biraderi Hasan Bey Kerim'i korumaya Çalışan hizmetçiler müdafaa ettiler ise nihayet bir hafta muhasaradan sonra kalenin burcunu deldiler ve kaleyi zaptederek her tarafa hüküm sürmeye başladı. Kardeşi Hasan ve Bayezid paşa orada vefat etti. İmadeddîn Bey ilim ve adalette ve hüküm ve siyasette kemalde idi. Korkudan o taraftaki bütün kabâil itaat ettiler ve İran'dan da haraç alırdı. Maksadı kılıç kuvvetiyle (V.41) her tarafı tasğir etti. O sırada Sultân Murad Hân ile İran devletinin arası bozulmuş idi. İmadeddîn beyi İran'a karşı muharebeye davet etti. Salmas'a kadar gitti ise de tevkif etmedi, geri geldi. Sultân Murad Elbak'a geldi. Hükümdarlara layık rûy-i kabul göstermediler. Sultân Murad taltif ile kendilerine bir mektup yazdı. Onlar ise başlarındaki hükümdarlık gururu ile mağrur oldukları için layık olmayan bir cevap yazdılar. Sultân Murad onların tenkilini emretti. Pizan kalesini aldı. Mir İmadeddîn kaçtı. Halep'te yakaladılar ve oradan İstanbul'a sevk edildi. Baba Cafernâmiyle maruf hapisanede yedi sene kaldı. Sekizinci sene ahvâlını padişaha arz ettiler. Padişah ise kendisini afv ve tekrar makamına gitmeyi irade etti. Avdetinde Adana'da tâun illetine müptela olup orada vefat etti. Kürdistan tahtı bil verase Şerefhan Bey'in büyük oğlu İzzeddîn Şirkûh'a kaldı. İzzeddîn Şîr Bey kardeşini emir-i hususiye Elbak hükümdarlığına tayin etti. Kendisi de Colemerg'de makar imaretinde (V.42) hükümran oldular. Emir-i hususiye ise maneviyat ve diyaneti fevkalade olup velâyet derecesine irtifa etmiş ve kabri el an Pizan'da ziyaretgâhtır ve asâr-ı hayriyesinden mûma ileyhin büyüklüğü anlaşılıyor. İstanbul'un Selâtin Camisinin medârislerine benzer büyük medreseler ve o nisbette evkaflar bırakmış, cediti gibi ilme talip ve rağib ve ulemaya meftûn bir zât idi. Bundan sonra envâb-ı âli İzzeddîn Şîr Bey Ravza-i Mutahhara'nın ziyareti için İstanbul yolunu intihap etmiş ve İstanbul'a gelirken Sultân İbrahim ile görüşmüş ve Sultân İbrahim'in emr ve iltifatı üzerine avdetinde İstanbul'a gelerek mâbeyn-i hümayûna misafir olup memleketine avdetinde büyük mukayesede hil'at ve ikramlar görmüş ve ferman-ı âlileri tecdid ve iltifât-ı şâhaneye nail olmuştur. Makar-ı idaresi olan Colemerg'e avdetinde ahkâm-ı diniyeye kemâl-ı merbûtundan ve sağvet ve şecaât ve hiss-î ahlâkı sayesinde gerek Hakkâri halkı ve gerekse etraf ve iltifatta bulunan reâya tamamıyla istirahat ve emin ve âsaiş içinde idiler. Memleketinde birçok mescit ve medrese ve emsalleri gibi

hayır müesseseleri vücûda getirmiş (V.43) ve müddeti hayatı insaniyetin îcâp ettiği ahvâl-ı hasene ve memleketin umranı ile asayiş içinde murûr etti. Vefatından sonra mahdûmu Muhyiddîn Bey Kürdistan tahtına cülûs etti. Bu da ilim ve mağfirette ve fazl ve keremde babasından aşağı değildi. Ehl-i Allah bir zat olup ulema ve fukahayı çok sever ve âlime fazla rağbet ederdi. Vefatında mahdûmu Melîk Muhammed hânlık makâmına cülûs etmiştir. Bu zatın dâhi düstûru babaları gibi dine hadîmet, memleketi imar, ibadet ve takvayı kendisine şîâr etmişti. Bütün bu ahlakta âli olduğu için âlâi lâkabı konmuş idi. İmareti zamanında memleket ezher-ı hüccet, rahat ve istirahat içinde idi ve bir takım harîkulâde kerametleri de naklolmuş mânevi bir zât idi. Vefatından sonra mahdûmu el- Mûkim Billâh İbrahim Hân Bey makâmına kâim olmuştur. Bu zat ilim ve mağfirette babasından yüksek idi. Onun ilk imareti zamanında İran hanlarından bazıları hırs ve hasede kapılarak Hakkâri toprağına (V.44) göz koydular ve birkaç nahiyeyi almışlardı ve istilâlarını daha ileri götürmek ümidinde idiler. Onun için her tarafta zulme başladılar. Hevder hâkimi mektup ve memûr-u mahsûs ile haber verdi. Nevvâb-ı âli iki hafta içinde şabi' ve habur Kürtlerden büyük bir kuvvet topladı ve kendisi de askerın kumandanı olarak serhadlere derhal hareket etti. İran askeri Tebriz ve Merağ'a ve Hoy ve Urmiye ve civarlarında toplanmış idi ve emîrin kuvvetinden iki misli fazla idi. Hakkâri'nin Bıradost nahîyesinde karşı karşıya geldiler. Emîrin askeri meyânında bulunan Artos aşireti efradından bir kısmı acemlerin kesretini görünce geri kaçtılar. Emîrin genç yaşında bulunduğu halde izhâr ettiği celâdet ve dâima askerın evvel onun hakkında bulunduğu ve bu muharebede göstermiş olduğu şecâatı tafsil ederler ise de bu laflar kafi gelmez. Tafsilatın tamamı yazılır ise birkaç kitap ve haber de gelir. Üç dört gün içinde Hakkâri'nin bu şabi' ve habur âdemleri bu kuvvetli emirleri ile beraber gece ve gündüz harbe devam ettiler. Nihayet İranîleri mağlup ederek ordularını târumar ettiler. Soma emiri Ali Bey Feraşınlerin reisi ve diğer hanların (V.45) ve muharebe meydanlarından yetmiş kişinin başını keserek emirlerin kapısına getirdiler ve onların mukaddema istila ettikleri Enzel, Soma, Bıradost, Terguvar ve Mirgûr ve tevâbi'leri istirdad ve çok ganimetler elde ettiler ve acemleri takibe devam ederek Urmiye Süleymaniye ve Hoy şehirlerini de zaptettiler. O sırada alınan hediye ve ganâimin miktarı haddi geçti. Padişah-ı İslam tarafından birçok hil'atler ve fermanlar ihsan edilmiş ve acem topraklarındaki istilaların durdurulmasını emretmiştir. Eğer bu emir

olmasaydı düşünceleri Tebriz şehrini Kürdistan hudûdu dahiline almak ve merkez yapmak idi. Nihayet İran'dan gelen murahhaflarla İran şâhı nâmına yeniden hudutlar tayin edildi. Urmiye denizinin sahili ve Salmas'ın maruf kesilmiş taş ocağıyla Hoy şehrinin hududuna kadar imâret hâkimiyeti altında bulunacağına ve ahalinin zarar ve ziyanı İran hükümeti tarafından tanzimine karar verdiler ve bu kararname Şâh tarafından tasdik edildi ve bunun üzerine emir-i âli makâr-ı hükümetine avdet ettikten (V.46) giderek o habûr olmuş sâdik emirine fevkalde ikramlar ve ihsanlar yaptı ve Çâri'yi dahi onun nezareti altında bulunmayı tansip etti ve yeni alınan Bıradost Mirgur ve Tergevar mahallerine emirler tayin ve lâzım gelmiş tenbîhatları verdikten sonra Şemdinan emiri ve Dîr'i ve Dostki askerlerinden almalarına da izin vererek kuvvetini terhis etti ve muzaffer olarak avdet etti. Müküs, Vestan, Hizan, Karçıyan ve uzaktan kalan emirleri de bir hafta misafir ve merkeze en'âm ve ikramlar yaptıktan sonra avdetlerine müsaade etti. Hakkâri'yi mahrusayı iki misli büyüttü ve civarda bulunan İran'ın hanlarını her sene muayyen mevkide bir haraç vergiye mecbur etti ve Hakkari'yi vasıtasıyla hediyeler ve peşkeşler takdim edip buyurdular ve bu suretle emirlerin kalbini tatmin etmek vesilesiyle idare ederlerdi. Râiyet-i kemâl-ı asayiş ve emniyette ve asker ile kemâl-ı istirahatte idiler. Bir ara Sorçıyan aşireti kış mevsiminde Bahdinan ve yaz mevsiminde ise Gevar ve Şemdinan'da göçebe suretiyle geçerlerdi. halka zulmettiler ve kuvvetli ve kesretli aşiretin zulmünü emire arzetteler (V.46). Zalimlere memleketinde hakk-ı hayât olmadığını îlan ve iki gün zarfından onların kökünü çıkararak mallarıyla mazlumların hakkını edâ etmiş ve onların yerlerini her iki aşirete ihsan etti. Sorçıyan aşiretinin yakışıklarından birkaç kimse İmadiye paşasına iltica ettiler. İmadiye paşası birtakım aşiret ve kuvvet toplayarak Hakkâri hududuna tecavüz kastıyla hareket etti. Nevvâb-ı âli bu sözleri işitince Tiyar ve Tuhub halkından bir miktarına emretti (yani kısmi seferberlik gibi), bunlar hücum ettiler. Hasımlarını mağlup edip takibe başladılar. İmadiye kalesine kadar takip ve kalenin önünde çadır kurarak hayli zaman muhâsara ettiler ve nihayet gâlibâne bir mütarekeden sonra sulh ettiler. Sâhib-i meskûn İbrahim Bey hayatında oğlundan Behram nâm-ı oğlunu Çâri'nin Direk nâm mevki'ini vermiş ve oraya emir yapmıştır. Behram Bey'in vefatından sonra oğlu İhya Hân Bey Çâri kalesini inşa ederek merkez imâretini oraya (V.47) nakletmiş zamân-ı idaresinde ahâliye fevkalâde emniyet ve sukûn içinde emrâr-ı hayat etmiştir. Onun

vefatından sonra da oğlu Ahmet Hân Bey emir olmuştur. Ahmet Han Bey dahi babası gibi adalet ve şecaât ile muttasıf bir zât idi. O da pek çok asâr-ı hayriye bırakmış, onun da vefatından sonra oğlu ikinci İhya Hân Bey cülûs etmiş İhya Han Bey'in vefatını müteakip onun büyük oğlu Ahmet Han Bey Çari kalesine hükümdar olmuş, Ahmet Han Bey'in vefatından sonra oğlu İbrahim hânlık makâmına kâim olmuş, o sırada İran ile Osmanlı hükümeti arasında münaza'a tahaddüs etmiş, nihayet devletlerin aralarındaki karar üzerine o havali (Çâri) İran'a terk edilmiş, İbrahim Han Bey ve etba'ları biraz muavemet etmişler ise de dayanamayıp nihayet firar ile Elbak toprağına iltica ve Hakkâri'nin İrisân karîyesinde bulunan akrabası İshâk Paşa'nın nezdine gelmiştir. Kendisinin şöhreti ve şecaati İran'da iken Hakkâri vilayetine aksetmişti. İshâk Paşa Mir mûmâ ileyhın büyük kerimesi Gülsüm hanımı kendisine nikâh ederek iç güvey olarak onun efradı içine almıştır. İbrahim Han Bey İshâk Paşa'nın vefatından sonra (V.48) İrisân karîyesinin Mîrabad nâmındaki köyü İshâk Paşa'dan hanımına intikal etmesiyle ve orada ikamet etmeye başlamıştır. Dört oğlu ve iki kızı vardı. Büyük kızı Zîba hanımı sâdât-ı seniyyeden ilim ve iktifa ile meşhur ve fert-i zekâye mâlik Seyyid Şemseddîn Efendi'ye nikah etmiş ve ondan iki kızı ve bir oğul evlat dünyaya gelmiştir. Oğlunun ismi Cemaleddîn olup İstanbul'da mâli ve âli tahsilini ikmal ettikten sonra diyanet riyasetince Fatih ve Beyazid camilerinde va'âz ve nasihatla meşgul ve memur etmiş el yevm İstanbul ilinin merkez vilayeti va'âzıdır. (Hayrû's-Selam'üs-Seyyid'ül En'am namında on iki binhadisi cem', birinci eseri ve yine iki bin beş yüz sahifeden ibaret Hayrû'l Beyân BeniÂhir Zaman namında ikinci eseri ki Resûl-i Ekrem sallallâhu aleyhi ve sellem'in tercüme-i ahvâlî, Adem'den Resûl-i Ekrem'in vefatına kadar ve ehli beyt ile sahâbe-i Kirâm'ın tercüme-i halleri muhtevidir. Bu iki kitap eğer islamiyetin yayıldığı zamana tesadüf edilseydi, parmakla gösterilecekti. Çünkü iman ve İslamın yer aldığı ve hak ve hakîkatın parlak malumlarıdır. Fakat çağındaki ilm ve fazl ehli kalmadığından takdir etmek şöyle dursun, izhârında bile tereddüd hâsıl olmaktadır). İbrahim Han Bey harb-ı umûmiyede şehit olmuş diğer evlatlarının hayat ve mematları meçhuldür. Hakkâridâhilinde köylerde Ahmet Hân'ın evlatları bulunur. Sâhib-i sikke İbrahim Hân Bey ikinci oğlu Cafer beyi Vestan'a göndermiş, zürriyetleri o civarda mevcuttur.

Mîr mûmâ ileyhın üçüncü Süleyman ve dördüncü Muhammed Bey namındaki oğullarını Vestan cîhetine göndermiş, bunların dahi evlatları o nahiye ve civarlarına dağınık bir halde (V.49) geçmektedirler. Sâhib-i sikke İbrahim Hân Bey'in vefatından sonra en âlim olan beşinci oğlu Abdullah Hân Bey hayru'l halife olarak Kürdistan tahtına cülûs etmiş, Mîr müşarün ileyh fazl ve keremde ve ilm ve hilm de ve şeğavette kerâmı geçmiş bir halde idi. Nevvâb-ı âli emir Abdullah, beşinci kardeşi bulunan Salih Bey'i Elbak emîri nasb ve tayin etmişti. Salih Bey dindar ve malumatlı bir kimseden idi. Onun zamanında ahâli rahat ve istirahat içinde idi. Onun vefatıyla oğlu Kerim Hân Bey makamına geçmiştir. Mûmâ ileyhın zamanında ihtilâl ve bir takım ihtişaşlar zuhûr etmiş, bunun üzerine arzusuyla imaretten feragat etmiş ve inzivây-ı ihtiyar etmiştir. Ondandır biraderi Mustafa Bey emir olmuş, bu zât âlim ve mukadder olduğundan az zaman ihtilal ve hoşnutsuzluğu ortadan kaldırmış, ilim ve mağfîret sahibi olduğu için herkesin muhabbetini kazanmıştı ve zamanında tekrar halk rahata kavuşmuştur (V.50). Mustafa Bey'den sonra Nâsır Hân imaret tahtına geçmiş, onun vefatından sonra o hanedanın geriye kalan efradının en âlim ve fazıl olan emiri Şerâfeddîn Bey'in mahdûmu biraz evvel ismi geçen İshak Bey'e biat edilmiş, İshak padişah nâmıyla maruftur. Gâyet dindar olduğu için bu gibi mesned-i hâkim ve fezâili istemediğinden dolayı rızasıyla istifa etmiş, mûmâ ileyhın evlatları Hakkâri'nin İrisân nâmındaki köyünde ol vakt etmektedirler. Hurşid Bey'in Hacı Muhammed Bey, Derviş Bey, Timur Bey ve Mustafa nâmında erkek, Gülsüm, Mahbûbe, Esmâ ve Esmer Hanım nâmlarında da kızları vardı ki Hakkâri'de o nesl-i âlinin bakiyesinden onlar ekseriyeti teşkil etmektedirler. İshak paşadan sonra o hanedanın en büyüğü olan Abdullah Bey'in oğlu Nûri Bey hükümdar olmuş, Nûri Bey'in kardeşi Süleyman Bey'i hâd ederek iki kardeşin arasında fesad zuhur etmiş, bu iki kardeşin aralarındaki tezâhiri bu imaretin ortadan kaldırmasına sebep olmuş (V.51) netice itibariyle hem kendilerine hem de hânedanlarına tarihin affetmeyeceği bir irtikab etmişlerdir. Şöyle ki Süleyman Bey eşkiyalık sûretiyle Tiyar ve Diz'e deki Nastûrilere taarruz etti. Mağlup olunca nihayet emiri Bedirhan Bey'e iltica etti. Bedirhan Bey, kuvvetli bir askerle Tiyar ve Tuhub nâmlarında kazalara muttasıl ve dağlık arazinin içinde sakin Nastûrilere taarruz ederek her iki kazayı harap ve istila etti ve mukabele edenlere de çok telefât verdi. Kalanlar İngiliz ve Ruslarla Fransız devletlerinin kuvvetleri vâsıtasıyla o devletlere müracaat ettiler. Avrupa devletleri

müttefiken Devlet-i Osmaniye'yi tazyik ederek nihayet mecburi olarak Müşir Osman Paşa kumandasında kuvvetli asker Bedirhan Paşa'nın te'dibi için sevk edildi. Bedirhan Paşa dindar ve âlim bir zât olduğu için Halife-i İslam'a karşı harp etmeyip teslim olmayı tercih etti ve Mîr mûmâ ileyh, evlat ve mue'llikatı beraber İstanbul'a sevk edilmiş, Sultân Mecid'in huzuruna çıktığı zaman Sultân Mecid kendisine sormuş, bizim kuvvet ve saltanatımıza karşı nasıl isyana cesaret ettin diye sual etmiş. Mûmâ ileyhhalîm olduğu için derhal Mevlana Rûmî'nin bir beyti ile cevap vermiş.

Beyit: Men bed konem tu bed mükâfat dehi, pîs-i farki meyâni men u tu çist biku.

Meali: ben fenalık yaptım eğer sende fenalığa karşı fenalık yaparsan benim ile senin aramızda ne fark var (V.52) mîr mûmâ ileyh'in kemal ve malumatına meftûn olmuş ve hakkıyla takdir ederek Sultân Mecid'in ve hayli zaman mabeyn-i hümayuna misafir olmuş ise de, yine ecnebi konsoloslarının tezviratıyla İstanbul'da ikametlerine imkan kalmadığından dolayı, ma'zuren Şam'da ikamete memur edilmişlerdir. Merhûm Sultân Abdülmecidsâninin zamanında Bedirhan Paşa'nın vefatı üzerine hasıl olan rikkâtı, kalbe binaen bütün evlatlarını affedildiği gibi hepsini İstanbul'a davet ve İstanbul'da yüksek vazifelerle tanzif edilmiş iseler de bunlar nimetin kadrini bilmedikleri için vel'nimetlerine karşı kufrân-ı nimet ederek Rıdvan paşayı güpe gündüz Babıali de katlettiler. Padişah gazâba gelip cümlesini İstanbul'dan nef'i ve o makamlardan uzaklaştırdı. Meşrutiyetten sonra afva nail olmuşlar ise de makam sahipleri olmamışlar ve meftûn bir surette bâkiyeleri İstanbul'da ve sâir yerlerde çalışmakla hayatlarını temin ediyorlar. Hakkâri'de hükümdar kalan Nurullah Bey ise (V.53) Lütfî tarihinin sekizinci cildini neşretmiş olan deracem resm-i Abdurrahman Şeref Bey'in Bedirhan Bey'in Abdülmecid'e cevabı mâhiyetle okuttuğu bu manzumeyi adı geçen sekizinci cilde tahşiyeye etmiştir. Sol sahifelerin birinde olduğunu söyler. Fakat bir manzume bir (rubâi) der ve Abdurrahman Şeref Bey'in kaydına göre Hayyâm'ındır. Vaki'an bu kayıtlar Mevlana Celaleddin-i Rûmî'ye Rûhân-ı yâre Hayyam'a yaraşır. Bu rubâi'nin hatmında kalabilen tamamını aşağıya kayd eylediğim gibi Mevlana'nın Cenâb-ı Hakk'a hitap eden bir rubâi'si dahi mukayesede mudan olur ümidiyle aşağıya kayd eyledim.

Hayyam'ın rubai'si;

Nâ kırde gûneh der in cihan kist bigû

An kis ki gûneh nekırd çun zist bigu

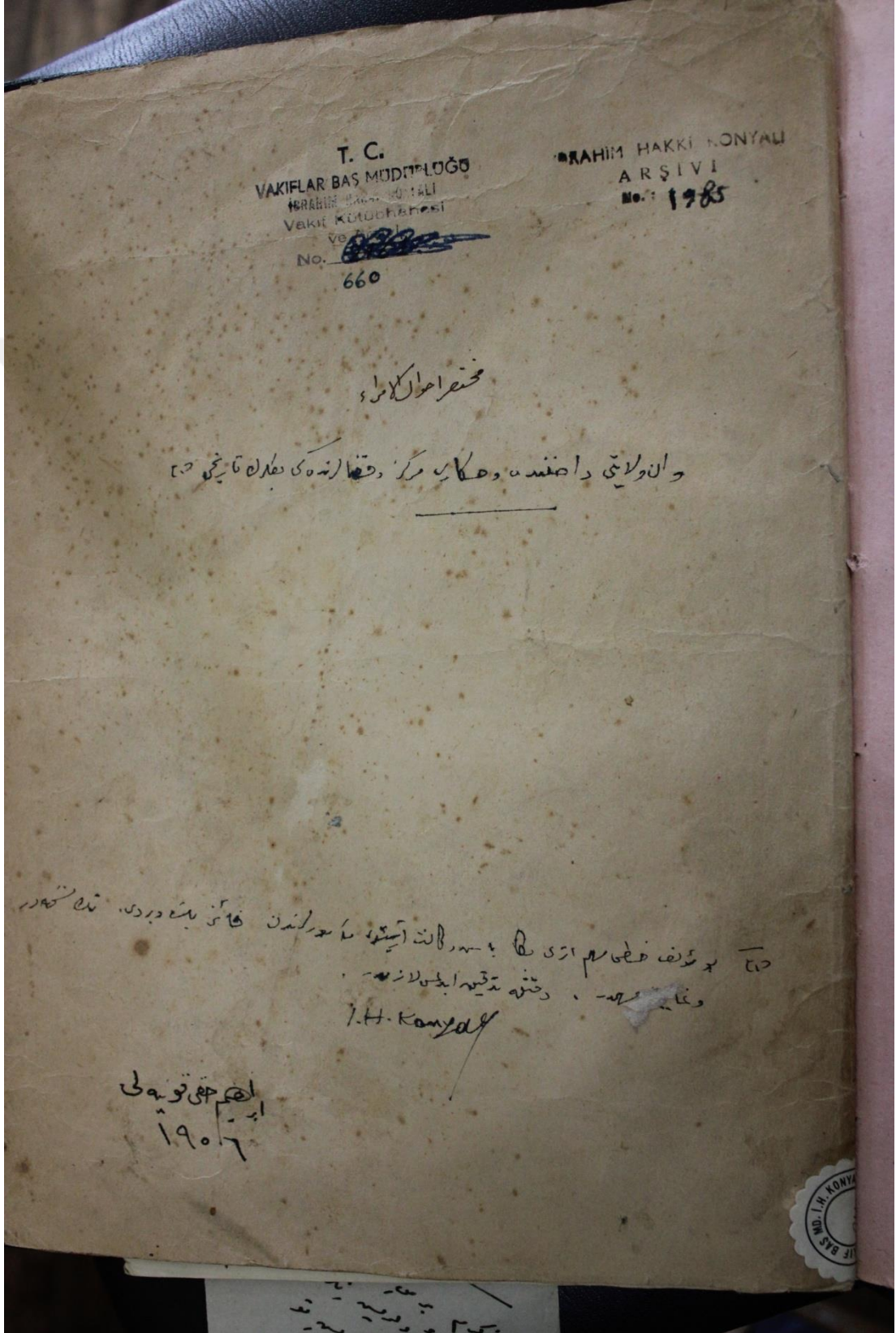
Men berd konem u tû bed mükâfat dehî

Bes fark-ı meyân-ı men u tu çist bigû (V.54)

Daima akrabaların zürriyetiyle meşgul olduğu için akrabalar meyânında dahi kıymet ve muhabbeti kalmamıştı. Bedirhan Bey vâkıası dolayısıyla Müküs ve Vestan ve Gevaş civarındaki arazinin emiri bulunan Han Abdal ve Han Mahmud derdest ile İstanbul'a sevk edilmiştir. Bu halden ibret almayan Nurullah Bey Süleyman Bey ile daima münazaa'da nihayet Kürd İsmail Bey nâmındaki bir kumandanın maiyetinde miktarı kâfi asker sevk edildi. Süleyman Bey firar etti ve firar esnasında hastalanarak vefat etti. Nurullah Bey ise efrad-ı ailesiyle beraber derdest edilip İstanbul'a sevk ve İstanbul'dan Girit'in Konya kazasında ikâmete memur edilmiş ve bu suretle emirlerin imaretlerine her tarafta nihayet verilmiş ve bütün arazi Osmanlı hükümetine doğrudan doğruya intikal etmiştir. Nurullah Bey ise 15 Zilkadde 1278 tarihinde Konya'da vefat etmiştir. Bu yüksek nesebin efratları ekseriyetle zamanımızda sıkıntılar içinde imrâr-ı hayat ediyorlar. Hakkâri'nin (V.55) merkezi olan Colemerg'de haşbeyan aşitan ömr-ü abad olmuş, İrisan, Müküs, Karçıyan, Gevard'da ve Şitak'ta ekseriyetle ikamet etmektedirler. Tek tük başka yerlerde de bulunurlar ve hepsi de inkıraza mahkûm olmuşlardır. Çünkü onları meydana çıkaracak bir ilim ve malumatı elde edememişler şimdiye kadar. Murûr zamanıyla gördüler. Meyânında kayıp olmasının sebebi her ferdin zihninde olur. Yani beylik zihniyeti yaşamakta olduğundan yoksa çoklarının tarihlerinden, ahlaklarından, haletinden haberleri yoktur. Bu onlarda durdukça ayrı olarak böyle kalacaktır. Fakat murûr zamanıyla bunu kayıp ederlerse zaten muntazam tarihleri yok, tamamıyla görünmez ve bilinmez bir hale gelecektir. Nitekim Kürdistan'da birçok ashâb-ı kirâm (radiyallâhu anhum)'un ahfâdları olduğu halde bugün hiç birisi muallim değildir.

YAZMA ESER

ایچورساندنداسی
محقق احوال امام

ABRAHIM HAKKI KONYAL
ARŞIVI
No. : _____

وان ولایتی داخندہ و صفاری مرکز و قضاوتی کی بھرتک تاریخی
نہدیہ
و جغرافی و کسب و احوال کے

بونوک نسبت بفری قرآن فطرت مفیدی و بین الاسلام سلطان المفسرین

لقبی امیر مشہور عبداللہ بن عباس رضی اللہ عنہما منقہ اولور کہ حد
امجدی حضرت سالتنا حیدر سیکرہ اموی دولتک صوک حلدہ لرک

خود العارہ ظلم دار نقابہ با سلیخہ مصلحتک ہو خوضہ عصیان با سلاک

ابو مسلم خراسانیٹ یوک پشجاعت و مہارت و بونوک احمد بنہ قاری

یا بیدری مظالمہ حد خون اصل اسلامک متفقاً بر شوب حرطون

امیرہ واقع اولان هجوم و مقاتلہ و محاربت لک نتیجہ سندہ امور مقصدہ

اولوب سلطنت اسلامہ عباسیہ انتقال ایتک ایدک حلدہ ابو عبداللہ الشافعی

بر حودت ان بزرگ قانی دو کو وقتی ایچون سفاح صدہ دہشتدر

حقاً برونہ سآمدہ جمیع امور ہندک قابوس اولندہ کن بیدک لکی قتل ایدر لکی مودیر

سفاح صدہ یعنی سندہ دن لاہ حلدہ ر خاور ایتیر لک صوک حلدہ ر

(۱) سفاح بن محمد بن علی بن
عبداللہ بن العباس بن عبدالمطلب

مصطفی بن طاهر
مصطفی بن طاهر
مصطفی بن طاهر

مصطفی بن طاهر

مصطفی بالله در بیوزسد بغداد حکومتی دوام آید

۵۰۸ نه خوضه حمد بیان ۷۷ عباسی حمد لرزده بر قاجاری

متنا دیکری معتزله فوجیه مائل و تارخیزد و مشهور اولونوی

و محمد اسلامی آقیری و احدیت نبوی ایم دین علمی سنه قاری بدک

فنا حاله ظهور آیدر ^۳الراسیا قطع سنه و حتی در بیوم که یوزده

سوت و قوت المباریه امضای یوزده فقط سوز اخذ کردی ده و سنده

و سوز اخذ کرد نتیجه سی و سه صوک زمانه در ضعفه در امسه و کجی

سوت و احتشامی غیب آیدر آبخیز اطراف بقیه آیدر و الید بر

دره کبی و با مستقر بر حکومت سنده و سوت ادراک ایضا آیدر

نوع علیه السلام و علی یاضد سنده جنین خانک تورونی هلاکت

آتش پرست اولوب دین مبین اسلام اولان عداوت طولانی اوزاقون

بغداد حکومت ضعیفی تحقیق و صوک همدار اولان مستعد و وزیر

علقی نامه کی خانی بر حومه و عداوت اله آیدر علمی خانی اجا آیدر

انجمن

حکمدر مستقیمه و اجبت ایده رک خزینه موجودینک اسلاف کرام زمانده کلمده
 تنقل اینست سببی عجزی اور دوند کز تنزه ایدر کلمدلی و حال حاخودده خورده
 احوالت موجود اولوب کشته اردو سببیه لزوم قالمادنی و اگر موجود قوت
 کافی مقدره ایندرسه خزینه یاره ایسه طویلی و مصلحت رفاه ایچیزه قالمادنی
 اسباب موجودی ایبه حکمداری انفعال و عاقر اولان اردونک قسم انظمن
 ترخیص ایدیر ^{لویه} مدح التذو عاقر عک از الخینه و زور ملحقی خورنده ^{لویه} حلال
 اخبار ایدرک حکمدار ایبه فرضی غنیمت بیدرک بویک بر قوت ایبه حکمدار
 و کز اولان بغدادده هجوم و آرزو مقادیر منصفه شهر ایستد ایدیر
 ظلمانه ~~ج~~ و حتی و عسکت الک صوک درجه اولان ظالمی یا ایدیر ملحقی
 حکمدار به یا یوننی فدا لقمده کجند مضافات غلبه بولندی حکمدار ایبه و لقمته
 خیانت ایدن بر آدم بئق سنه ده یا زمان اینک اول اولی و سایر اوبالریه
 تسلی ایدرکیان ن فوجک سنه قافالری و جود لرنده ایدر اوندن صد
 حکمدار و وزرا و اعیان مملکت ایبه عماد تجار و سایر صنفدون اوقدر

انفر قتل ايرلي که صبح بر تارخيزه ديانف خلقدن بري بو قدر ظلم و قتل لور پناهنده
 نشان القمار بر تارين آشيديه که بيت اير ايضاح ايدور بورساده ارا حفته
 تاليف ايرلي که محبت او بخوري مفضل تارخيزه حواله اير يا کند بر سبب تارلسی فاسيه کوريلو
 حيله بر اوج بر حوضه نمونه سير (بيت)

فازالت القتی تمج دعاوها بدجه حق ماء دجه اشکل

مات

بغداد شهزده کی قتل عام طور ماده دوام اير و عا دتا قائله در موجدی کی توج ايردی
 و دجه به آقان کترتی قائله دجه صوی قزوی لسیره رنه قان سئلده آقاردی
 روايه نظر اوزمان ابي ملبون لغوسه مالد بولسان بغداد شهزده لیبور بيب
 ان قتل ايرلسر او طمانه استیلا ايران همدوی داغنده ^{الهدیه} الی ولایتی ده
 الی الحیره رک استیلا ده صده بر اعلا یا بلسر فارس اولان فرور الی
 ولایتده حکوم قاری سان ایه تکلم ايرسه دبی آغزنده حقیق اير اولونده القیار
 قاری قوزن سايه نهایت ^{و رسد} و رسد و لو کونه قدر فرور ولایتده قاری قوزن سايه قدر
 و قبا بر توری ایه افاده مرام ايرلده در ايرلک مرزی محمدان ولسان رسی و سیدری
 قاری

فارسی اولاد علی صالحه رومیه ، سلس ، میان ، غوی و مختارزاده اوزغان

تائیری اولاد رومیه تا تار سینه سینه ده حاجا بر توری ایله مقصد در

هدولو استیلا ایله کون خلیفه مستقیم تون اصرر عالی طوبی و لوب امدام

ایلی انجور ^{مجموعه} ~~مجموعه~~ [رسولارم صلی الله علیه و سلمت اورا تیری

چهد (مجموعه) بقطع کل حب الاحبی و بی) مالی تون نسبت نرایت

کسیر و منقطع اولور انجور نسیم منقطع اولور سادات نسیم دیانک ^{کوتله} قدرانک

ایچده مویرد قالم جمعی مقصد [صادر بر بنده کی ^{کلیه} ایچده بیستم

قاجوری ^{مجموعه} مولد امدار مستقیم صلی الله علیه و سلمت ایری

دینه مستقیم بر براری استیلا دن اول سامه کیمسه ایله ^{دن} سوله ^{سینه} حیره طیاره

بو ایله ذاتن ایله صبح بر فری قور توری رومیه حوری بوزغ ایله شهید ایله ایری

العباسدن ایله ذاتک بر هیات اولد قوری هدولو ایلی در حال بوزی

المداورزه شام بر فرقه عسکر کونوردی سامه ایله آره لنده کی حایره ^{تخمینه}

سامه بولمان مستقیم قارانی شهید و شام دخی استیلا ایلری ^{مجموعه} اولاد

مستقر نزل معوه قاصحی ای ^{حرفه} صلاحی نام فقه سنک معوه حرکتی و معوی
 استیلائی بر ایستی معوه متوجها حوتی اعلان صلاحی اور دونی قاری ^{لیدر}
 جورانه حرکتی و جهاد ~~ده~~ ده اظهار رانید عادی شیعی عادی ساینجا صلاحی
 اردوسی معوه لبعه ^{خجی} مکتبی سوبی طور سون سامدن ایضاً به مجبور اولوی
 اوسنه خاتمہ مانانک لطف و کمونه معوه قطعنه فوضه العاده فیض و برکت
 حاصل اولدی اور درجه ده که منی کور و لامسه و تون مملکتده اوخور کور ^{مکتبی}
 درجه بی بولدی بوضوه العاده برکت اولوی در لیقانه آل بلبانک
 بین و ممتدنه اولور کنی بیدردی خلی مدت اولی قاجرن صادق بنده زندی
 کرنی قاری فقط ندر نجابت و ممتد جهوه سنه آشکار و شعل شعلی
 قوت اصدی شی اظهار بیدردی کورن مقون اولوردی بکون جامع لیدر که
 اصل جامع اوسن و مال داوسیه و عید الخصاله متوج قاله رده بقدر سوال ^{تغیض}
 انبیر ابراهیم اعلیٰ مایدر نهایت بر خاتم تجار لر و سیامه دملار
 که استیلا دی اول بغداد قاصحی ایستی و اومور جهوه بی بغداد دوش هده

ایستد

اولونجه بون خلقه ايجنده مملوك و محبوب اولدي خيانت ملك الظاهر
 حكومه دهها زياده التفات ايتي و زرايت دار السلطه كبره رك
 مقام سلطه اولور داره روس و امراء ملكي جمع ايتيه خدمت
 ايجون كوزميد بعت ايتيه و خلقه صده به ملك الظاهر او باره
 بر ايت ايتي كوزمده تام خليفه اولدر و خطبه ده اكين البركه
 محمد المستن بالله ده او قوم با شادير و باره بي شاليرك
 اسيد طفالرك جيفاردير حكم و احكام ايه ملك الظاهر ايتيه
 خدمت صوره كي فيصه و بركت سنده به فضل ايتيه و اهل مستح
 اولم خليفه سنده و ايتيه و حمد اررك انتخابي خلفانك لقبه
 اولور ايتي محمد المستن ملك الظاهر او باره به برقي نكاح و اونك
 صعيته اولور ايتي ذات صوره خليفه اولدر بولون اوج
 ذات ارجه صوره بون اهل و حمد ارده صحت و محبت كوزموردي
 اما دنا لوزري بغداد حفته و زهندي او حفته مشول ايتي

فقط انتقام از جبهه بر قوت مالک اولاد یعنی صبر و تحمل ایدر کردی
تکه معلوم یا مقبل القلوب جناب همد در یعنی قلمبرده توف
خالو کائنات محض در نه کم همیشه وارد اولاد که هر کس قبی
جناب همد ایلیا یعنی آره سده در ایستایی کی توف ایدر عالم
حجم اولاد یعنی ایلیا رمانده قمر همد یعنی که در غرضی آره سده ایستایی
زمان ایستایی کی ایستایی شده خویا و بونی یا بومی ایدر اولاد
قلبه خاطر اولاد و در خیره و پاشره میل و بر او نصدقه قضا و قدر
ایمانی یا بار نه کم من خود کرده همد لو کی عالم و کافر و خود خواری
توروی احمد نوروز بقی طایمان آغازان خان به ارغوان ^{مخوردن} ایلی
خان بن همد لو خان شرف اسلام ایدر مشرف اولدی ایمان ایدر
عمل صالحی جمع ایدر ک عدک و کرمی و صلاح و تقوی هر طرف
باید یعنی کی موقوفه سه ره مشهور اولدی اوزمان ولی محمد خلافت
بولغان سراج الدین نامده خاندان ال بلجاسک بوکلرین بر ذات برادرینک

قراریه بغداده ^{ایده} حاکمیت سلطان محمود شاهانند مسعودی اولیجی حکومتند
 اگر تریه برابر استقباله مارت ایده رک کمال انوار واحترام ایده
 بغداده درایه مفراتیه وندی سلطنت مخنه اقعاد ایده رک
 کفوسه خطایا ای خلیفه زاده به کتاتم بر اطاعته مطیع بولفوروم
 معلومدرکه اسلامیت دلفکره عداوت وایماندن صده غلوش
 اولان خارجیه کیم بغداده خطا هنده نری عجب مدینه خلیفه
 نصب ولعیه ایده م و فلیج قویه حوزه سلطنته کی ان نری
 اعلیٰ حضرتک التکریمه فقط سیدک صبر و ثبات ایتمک لرلور زرا
 اسلام ایده فخر اولیان
 قورقوروم که بنده خاندک دید اولادری هضم ایده بیوب اطاعته
 باشدی قالدیر لر و مسلمانوک آره لیده قتال و محاربه بی سبب
 اولور و او اختلافه بی سبب و لسه اولوروم و نزد الهید معقب
 و معقب اولیم اگر بر قورقور اولاسه ایده بغدادی و خدوشی تاماسه
 تسلیم ایدریم سزده استر هیم شودر که سیدک استر هیم چون

شیر

سند سہری ایچ جوڑہ و ذر قول و حوالہ دے قول پور پور تانہ

تقدیرات سبحانی حقیرہ نہ چاہو ایہ جی کورہ لم مدد سراج الدین

سلطان محمود ک فدینی قول و آری سیاتی محسبہ ایہی و نوع خلعت

و عہدای شہانہ لغزہ ^{بی اندرہ} تخصیص ایہیوں شہ سندرہ علمت ایہی

اوسہرک اہلیسی علمی و روز ساری عموفا استیقال ایہی و سندرہ

و عہدہ ل اوقدر فضہ کیردیر کہ بو او خاوند سارہ و تعدادہ کافی ملاز

درآن شہاق مت غنم ایہی لکھنڈہ سلطان محمود ک او کامر

دو عہد ایہی و عہدہ بر ایہی مودہ کوندری مودہ کی قارڈی

و آری سلطان محمود ک فوضہ العادہ تو عہد تندی خوار ایہی

ہیند آرتن موی ترکہ شہ سہرینہ کلدی توجہ ایہی

مودہ کی آریا بر صوبہ مذاکرہ و ماورہ دلفندہ مودہ آقافہ

دوم ایہ اور ایہ کیمایہ قرار ویردیر مکتوبہ جواب یازدیر و دیر کہ

بیم ایہون شہید موی ترک ایہی صوفی دکلر زیرا مدد محمود ک

بوالتفاری خدمت اولمیدر صدر بر زمان کجسون سزه یا بدیغی و عولری
 تماماً ایفا ایتمی لوره لم حواره دده بزده عدیدین در بر مقبوله
 مدک سراج الدینک موده قالا غالدین کبد تو دیفا کوندر دیر
 غالدین لبک بابا سنک نزدنده بر قاج کون استراحت یا بدیغی
 بابا سی ایلم برابر همدار سلف محمودک نزدینه لیدیر سلطان محمودک
 اونزه قاری ایلمدن لیدر فوضه العاده محبت و حوسدن خولای
 کمال حوسند استقیان و اونری اغاز و اکرام ایلمه مفرایه رک خیفه
 زاده غالدین لبک فوضه سومه و بر خیفی زمان مفرین صدقه
 غالدینه خطاباً یا ابن الخلفاء عموجه رک ایلمه دیکر اوبالری مودن
 نه ایچون برابر لیدر مادک دیه موددی غالدین لبک جوایزه اولک
 دعایه یا سئویه رقد خلک عالم سزه اورون عولرک ایش ایسون
 عموجه لرم سزدن قور قیدیر مد عالی همدار جدی لبی کونک برینه
 غنچه ملوب قیل عامده خدمت اولان بر قاج ضعیفی قیلجه کیم

فقط بر موضوعی اوقدر فوضه العاده برضاعت و بلاغتہ مور افاده
 ایہی کہ سلطان محمود انملامایہ با سہادی و حاصل اولان رقت قلب
 اورینہ خلاق عالم توجہ ایہ رک مرحمت و مغفرت المہیہ بی طلب
 ایوب دیک یارب لا توخذنی بما عمل جدي مع ذریۃ ابن عم النبی صلی اللہ
 علیہ وسلم مانی یارب بنہ درہم صلاوتک رسول الہم صلی اللہ
 علیہ وسلم عموجہ سدا اولادینہ یا بدیع ظلمن بنی مواخذہ ایتہ
 و بنی اولادہ سوا ایتہ و کما قاری محجوب ایتہ اونزلنکہ علی الدین
 بکہ توجہ ایہ رک دیک ای سیدم صلی مملکت الیہ سدا کہ و رہیم
 علی الدین بک اقم مملکت دمی اولسون مادم کہ التفات ایہیور سدا
 رہا فر شدر کہ و رہ جفک مملکت طاعتہ اراضی و الخیسی مکت اولان
 یوسدا تہ لردن مرکب بریر اولسون کہ اور لردہ اصیہ اولہ رصہ و نوزہ
 بیہ لم ہوئے بز زمانک بدلائنہ قور قوروز سزہ جناب حقہ تہ اوروز
 عورتی ایہ روز فقط بودینا دار البقا دکلدر کسبیم قلاز

سرك و فائزانه حده اوبوا و اخبروا بزم سرك قطعی آرزو

ایتدی محمد در اودقت طاعنه بوسه و طحی مشق برارده نفسی

مخاطبه ایده زن و بونوع معقول و مؤر سوزار سولج سلطان

محمدك خوسنه كیدهك غالدین بلك فطانت و زکاوت

و عقل و خراستی تقدیر ایتدی همان امر ایتدی مملدك خوبطی

کثیر دیر و مملدك نظر دقتیه خریدیر و فرما ایتدی بابت این کاتب

دخی حاج اولوورک (زماغزه نوتر دها اول کاتب عدل)

غالدین بلك آرزوری و جهد قلع خفتان و شهر بازان

و بیون و بشدر و آلات و بیات و مملدك تاسرمد

آذربایجان لغیه ایتدی و لازم حده فرما یازاری و فرماند کونده

هرکیم که بو مملدك ال لباس رضی الله عنه ده الوراس الله لغت بیون

بو مملدك بطنا بعدلین درنا بعدون اونزک اللینه اوله حق و ایتدی

کمدانه شخص مرصع براب ایده بر حق هدایا تقدیم ایتدیر و دیوان

حکم دینک بر طاقم بروجک رضاقصده تعینه ایدیلون ولایتده افلام ایدیر
 ملک عبدالدین کرلوق شهرنی مرکز اتخاذا ایدری و چون اصر و اقوال ایدری شسته
 سکرته کرلوق نقل ایدری و حدود لری داخلده بولمان دیکر شهر لره
 امر یعنی ولی و قاصم تعینه ایدری و عهده اصحینه اوروردیکه امام
 عمر رضی الله عنده زمانده کی حکومت وارداتی نه ایسه یعنی السونر و صافی
 او مقداری جمیع بر عهده نیج و زانیمونز سرایت غای محمدی صلوات الله علیه
 بعینه تطبیق و محکمه راحت و استراحت و عدالت و رفاه هر طرفه
 تعیم ایدری احوال و اطراف عربین عبدالعزیز زمانده کی شکره دو نمده ایدری
 سلطان محمود خان زانده منوب سکرده لره حد لیدریم ارتقده ایدری
 کرلوقه عبدالدین بیک باباکی سراج الدین بیک وفات ایدری
 منجه سلطان محمود دیکر ایدری که اهل شام سکرده اوله هجرت سلطان محمود
 مدن لره شام حواله سفایماز و او طرفه نیماز ایدری برون تیز
 جانب سفای ایدری بر موقع سیری مد او اوضاعه موقع اسمی شام امیر

غازی
 قسری
 سلطان
 غازی
 شام
 محمود
 عهده
 ایسون
 و ایدری
 دیوان

سلطان محمود ادریس اسمی موروثی لغتنامه برانک اکبر شام در بربر
 برف ایستادیم محمدک سوزنی یاد ایوی وخته لود آرتوی و اولونک
 خلقتنه سبب نسیمه بی سوال اینک بربر که مشهور نام اهلند
 برقی ر بورای مکلمه و برزاده اقامت اجنه اولونک و براسی
 سکت و قصبه سکنی الدین امین شام سن نوشتند سلطان محمود اولونک
 اسم شام اولونکی ایلدیمجه بربر انا الله وانا الیه راجعون
 بوقصبه بنج مکتم اولدیمقد بر قاج کور مکده و فغان ایله داوادم
 دمن اینیر داوادم ایله بونک بونک بونک بنا اینیر داو قصبه
 شام قازان اسمی بربر سلطان محمود و فغانه مکده بربر
 ای طرخان سلطان محمد خدابنده مکلمه اولونک اولونک و فغانه
 بکنک اولدیمتم عا سکت نسیمه قطع اینیر بر قاز دیر بک کور قوق
 بر سکت قطع نسیمه کونر بربر مکتم اولونک نسیمه و فغانه نسیمه بربر
 نایب کورک کور ایرونک نایب طرخان نسیمه اولونک کور
 کور

قول : استغفره و اولونک
 مع

که طائفه‌ای بر بنه آرقه ویره رکفت رایه غالدین بلی لغزدرینه امید
 انخاب ایغیر و لغزدرینه حومت و طایفه ایغیر و حالاً از آن سبک
 اوقورک ایچنه حوتی انشور بود در که اویره سراج الدین قیسی
 سوزر حقیان قیسی غالدین بک درت اوغلی واسطه ای خط
 ایبرای کولکده حوضه قوتی مسکرت قطع ای اورای کوندری بودت
 قارداست خدیجه برار قیسی واسطه ای ^{کولکده} حینه لیدی
 مغلوب و منزوم یا ایبر و قطع قوتی قاسم ای ^{سک} غالدین ایبر
 قطع بر قیبر اودرت قارداست ای بویک محمد الدین نامنه
 برات ای که فصیح و بیغ و جسور و عالم بر ذات ای که اوج قارداست
 با بانک یا نه کوندری کنده کیزلی عمادیه نامنه کی قصیه
 کلخه به قدر عمادیه م شجاعت و اصالت خورده و غنقد
 حوضه اوکا باغور یعنی حبت شدت بولدی ^{صفت} حوتی تعقیب ایتمه با سوزی
 مجوری اوله رحه عماد بری ترک لیست و حلقه ارضی حفته بون ایبر

در دیبر
 اوراند
 سینه
 در اوراند
 برده
 م
 دره

اورمان کرد قبیلہ کی موجود بولنور لری حقیقہ دلی کنڈی قبیلہ
امروہا نام ایک ملک محمد الدین آل عباس سے اولاد یعنی النجہ اطرافند
جو بولنور و کنڈی مملکتندہ قالمندی رہا اب یہ جو علاقہ اطرافند
بیعت ایدہ رک امیر الامرا و کعبہ کی تعیین اب یہ امیر محمد الدین اب انزل
بولی عہد یعنی قبول ایدہ رک آنجہ قبیلہ رک آروندہ کاسی دشمنی
قالمندی شرط قوسکی اوڑدہ راضی اولدیہ نہایت آہلندہ ک
نفاقدہ وار الحوب دین قاراشنی ایجاب اولان صمیمیت و محبت
کی نہ ایدہ و صمیمیت دہ اوڈک امرینہ راضی اولدیہ
آرزو باجمانہ یاقین حسین بر محل طلب ایدی باد قوسنی مناسب کوردیہ
اور انسی کوشنہ محل و مقام اتخاذ ایدی کرد امراری و خصوصت
فوج و فوج نزلدینہ کلمہ یا مشور دیہ دیار کبر جوڑہ و جہادی
وار خودم حوالیہ ہوزہ م کوردیہ و اب تبدیلیہ ایچون کوردیہ
و جو صمیمیت ہدیہ دین کوردیہ و کوردیہ بیعت ایدہ بیعت

کونی جمع اوسته تصادفات علی ایچون گنینه و اولاد لرنه جمع اوستی بی محبتی

عدایر اند ایچون لقبینه شنبول قریبدری مهم ایترنی جمع اوستی

کونی یا بارلردی و موقده اولورلردی و قنانه جموعده قرار طوبدی

عدالت دکنی و قنانه جلی اخلاق و التزام شریعت غازی احمدی

صلوات الله علی رسمی ده رهبر ایچون ایترنی بون کردستان اولدو عدالتدن من

و اسایش ایچینه او قطعده اولور و نیان راحت و ارزانی هر کس بر ایترنی

ایچ قاردا ساری که بختیان قطع نسیم بر ایزد اولور و اولادن بابا لری مدد

غزالدین بک تزدینه کوندر لسه ایترنی بابا لرنه رأی و تدبیری ایترنی بابا لری

سازنده بر ایزد و انما بعدینک تزدینه کلدر مدد احمد مدد محمود

یونک برادر لری مدد عماد الدینک تزدینه کلدر اک کجوف اولاد

مدد خلیل ده ^{معرفه ایترنی اوزده} شام لیدی اولی طایفه شام عماد لری بر حوضه و ملاده

بلدی و ساعده قلمنی ایترنی بر مقدار قاجار جلیلید خیر الدین یونک بر

قطع کرد مدد خلیل الموه ایچون شام کوندری مدد خلیل تعقیبات

شایدی خوبیدی کوزل بر خطه اوقوری و او نیز سوختی که چندین

بنام ایچون یعنی اوستی ایچون شکست خوردند قوری ضفر اولوغون

مضایب دوقری دصدر و کاز ایچونده کلبه خا اولور بوجه بیتم

معه کتم ده جوقری دصدر ^{شوهاله کوردستان طرفینه کتبی لازم طبعیه سوختی} ~~کلیه~~ شامده جاماری

رها و اوی محافظ ایچون هون لازم ایس بابه حقدی دله ایچون

فقط مدد دیکدی مدد ^{شاه کده} جوجوبه و نه هجرته دایانه میان

اقبالینی شامده باقدی کندی کوردستانه عمادیه بیاینه

بریر ده ^{ایکده} برلیج غیب ده کفوسنه بر آواز و شامده اولوی

اوزما دیانتک بود غنچه مننه و از کجی قرار شدرده

عمادیه و صوران ولایتی آره سن ^{عقده آراضیه} طاهره شده غاری

کفوسنه ضامیه کوره رک ادرایه کردی و آورده توبه نصوح

ایده رک خبی مدت عبادت ایده مفعول اولوی بولون ^{امورک}

اسراقنده و کردلرک بوجله مننه بر ذات ^{آو ایچون} دغده

کوردی

گوردي اوغارد نه طري گوردي نه مبارك بسيا و نورا صالت بو زندق
بر آدم يا كذا اوله صوم عبادت ايه شوقدر

يار لار صوم اولي گورور گورماز شوق و سائى صلك عباد الدينه بيزر
ديه ملكه برادري اولدوغنى اهدا^{دى} كمان حومه الدينه و بر و غراز

و كرام ايه اونه گوروره رك صفر ايتي كوردرك دوساريني

اورده جمع ايتي / ^{او وقت ياك} صوم عباديه و رايي جليله ليرك الدين

قلمه ايتي عباديه به موجه كوردرك راييه رايي حركت ايتير

آزير مقابله دن صده عباديه في اشغال ايتير ^{شليل} صوم عباديه حاكمي ايتير
و بو وقت صوم عباديه حاكمي ايتير

برقاج ايه انكزي شم نونده رك عائله و حوققه ده حبيب ايتي

ملكه بورك ابراه الدين نامنده جمع و عالم بر ذات ايتي گوردرك

عباديه حوالينه دلي يايدي و اوضا سببه او جواره بهرديان ديرك و اوندا اولدوري اليوم اولدور بيلدور بيلدور

دير كورك اوغندك اسي م شمس الدينه ايتي اوطن بهرديان ايه ايران رومك

طاهر جهنده بولمان قسه امر يقينه ايتي و بو زمانه م اوراره م شديان

اسي ايه اسلمدي اورده افغابيسي كي جور و سخاوت النى آهه رسد

جنید لیدرکے خدمتہ خلقی خدام و احفام قرآنہ اید حکت

اون کا فاضل عیالیا ممنون رہتا اولیوب
ایڈیٹی ایچون بر قاج رخہ یوں کوٹوالہ ~~کے~~ جنید لیدر طرکرم

سو فو رہ مغلوب اولوب رحمت اندیر وقتی اوجہ تقسیم

ایک اوجہ برک رعایا و اہالیف امورینہ و ایٹک دہ عالمہ

کائناتک عبادتہ جو انیسہ اولیاء اللہ زورہ دا خواہ

بر صالح کامل فی صل و عاف ایک اد جو رکوردی کا مہر طبع و زبان

بر اولیر ^{مدت} عہد الدین موسیٰ ایبر اکامر اولر رہ ^{مدت} تقسیم ایک

اولاد کے ^{اولاد کے} عمارت و لوتی انتخاب ایک ^{مدت} عمارت ایراتہ یاقین

دیکر رہ دہا زیادہ مدافعہ الوریسی ایک و اہلیسہ نسبتہ

صورت نرا اولوب جنید لیدرکے خدمتہ ساؤ کرد و لوتیری ہ ہر بھلہ

می فطہ ایہ بیدگینی دور غنہ ایک یاد قلعتی بنا ایہ داوند رت

حیاتہ مملکت لار امہ و اصالیہ اید وقتی ^{خلق} بر دیر و سمدیہ عمارت

راختہ اولاد کے موجود بر لختہ د۔ و حالہ مدت

عہد الدین

عمار الشیف مبارک روحی بارگاه کازانه پرواز ایوان لنگرہ رؤسای
 آزاد ہوئے دیر محذومی غالدین بیک رئیس انتخاب ایوب اودہ بابا بیک عالم
 و خاض بر ذات ایدک مخلصہ سیاحت ایدر کہ الباصد قفاسن او غرامہ و اورادہ
 در بقایہ اہم حال ایستد اوندن صدہ محذومی ملک موسی بیعت ایوب
 بودہ غیور عالم غالب بر ذات ایدک کردار فوضہ العادہ محبت ایدر و کونہ
 اونرہ سوز مسہ ایدک محمدنا منہ کی اوغنی کردار محبتی دولایسید صفار
 دریایک (منہ عماریدہ ایدر بولک بر طغ اولیب باسہ قندہ قفسہ اوچ ستم خرم فریاد
 کونیک محذومی داغندہ در) صدک موسی ندک و فتنہ صدہ امارت ملک
 یعنی کونیک بکنسہ ایدک
 محمدہ انتقال ایستد بر ذات صاف و عیب صابی ایدک / لیسیدی قبول ایازری
 انقاصہ یوز طومسہ ایسم اونرک یعنی جنین لیدرک اتباع و
 اونرک زمانہ جنین لیدرک حقہ ایستد و کونیک او بارلی تیر و غوی و لای
 حران ایدر وچ روحی ناصندہ جنین لیدرک بسی کہ فاضلہ مخلصہ
 استوار ایستد ایدک او فاندک انقراضی چون حقہ مقداری جوہر بر عسکری
 افسار ایستد ایدک کردانہ صوبہ حرکت ایستد محمد صفلانہ خرم و لری

تصادف اولو جمع ايرک ديري بولون جمع در کجی یا به جمع ايرتی در
جنت و مقابل کون دعدر و خولون دعدر بازار کونی بزرگ کونی
جمع ايروب اویره مقابل ايريه جند هونقدر اتباع و افاضای الحاح
واجب ايرتیرسم تا ايرتیرتی جمع ايرتی ليجی دسه قلع ندر ايرتی
احاطه ايرتی قلع ندر ايرتی بوسه و هونونی ايرتیر کور دیر قول ايرتیر
قلع ايرتیر قلع ايرتیر کجک بونک اداخانه منسوب هون بوزی
بر ايرتیر کاملاً طمانه کجک ^{هون} تمام باید ايرتیر تصادفات هون درن
اوله رعد محمد شهادتک عالدین نامده بر ايرتیر عالدی بر قاصح کون
اوله ايرتیر هون فر ايرتیر ايرتیر ايرتیر ايرتیر ايرتیر
محافظة ايرتیر ايرتیر بر سه صوره عالدین هون منقل
صوره کونده رک علم زاده ربه تسلیم ايرتیر صوره کون ايرتیر کونوی
کامس بر زانک تیریه سه حواله ايرتیر موعی ايرتیر قطانت وزا ماتق حونده العاده
اوله هون ايرتیر از بر زان ايرتیر علوم ايرتیر هون و ايرتیر هون ايرتیر هون

درجه ۴

زقی اینست موهبتی او نیک گزند مقون قالد قری بی موهبتی ری دخی

خوفه العاده سوردی احوال و اخلاقی طو لایسیده کوه کنیزی سوردی

و نهایت خلاقیت عولانی او نیک اوستده تقر ایسی ^{طایفه} و خلیت بیعت

ایده رک ^{محل} اولدیزی مقصد اولدوغی و حقیقه موهبت امور ارازی ^{موجز}

حکومت جرائد نیک الله اولوب خلاقیت یا کند عولانی و نامی اعلی

سینه قالمه ایسی موهبتی علی عبدالین مشفقان اگر چه موده خدوست

عولانی ایست مقون و موهبتی ندرنده محترم ایسی اما دایم کردستان احوالی

تغصن ایسی و خلیت لیدرده استقامت الموهبتی بر درلو برده سوردی

و بویستی اقباله مجتهده دایم زکرایردی و اولدیزی و صیت ایردی

و در ایسی اگر بو خدوست موهبتی ایسه بر آرزو عسکری قوتم اولسه ایسی

در حال ایران حکومتی ایسه اعلان خوب ایبردم بو خدوست روحی دار البقا

تسلیم ایسی اودن صده محدودی عماد الدین مقام خدوستی احوال ایسی و ناضحه سله با معدی

و حکمت اولان بو خدوست مجتهده ایسه با باسی کی کردستان احوالی دخی

مقول ایری صولک زمانده مولک چو کله اونره قاری حوسد لفظ باهیر

دینا کیمه نام بر رعت و استاعت ویر مدکی ایچون من رابره عمار الدین بکده چی

اود و سونجه ایله مقصوده شهادت و فاتی ایچی خدمت موی الهده اولغی

موسایه توج ایچی المتواکل علی الله لقبی ایله کونئی لقب ایچدی که تاریخده

اوجینئی مقول دیر لر اولک زمان خلافتده کونسنه و خلیفه زاده لره

مور حکمداری غوری آز حوست ایچدی سابعه حکمدار لر کی قدر قیامتی

تقدیر ایچور دی دراضیه ک آینی تقصیب ایچر شاه اسماعیل

صفونیک محبت در دستلغده مغور ایری اوجره م همای باشی

یاوز سلطان سلیم خان تون مملکتی کونسنه تسخیر و شیعی رهیب

اهل اسلام ایچنده کی بوزومه و یا یقده اولان عقیده نه

قاسمک ارضی ایچون استابولده بر حوضه عسکره برابر ایچیه ایری

نام اودت

شاه اسماعیل مغوره عب حکمه ایری عبیده ایله فنا قدری اهلایان سلطان

سلیم عسکره توجینی عب اوانی عسکره قار سولر نه چیمه

ایه م آز بر مقامی ده صده مولید مغرب اولدیر و فاره

سلیم

باشدید سلطان غوری بولده وفات ایوبی تمامی ممالک حلب و شام
 و قدس شریف و ملحق آنرا عوفه ممالک عثمانیه را خوار کرد او را تصدیه
 سلطان سلیم ایوبی سامه اقامت ایوبی و اوراده مره کتبه به قرار کردی
 اردو مره متوجه بولده حیدری سلطان غورینک خلیف بولمان طوبای
 مقابله باشدید و سلطان سید مره اولان حاکم سیدی خلیفه
 متوجه علی اللهدیه بپردی و اولاد ایوبی عثمانیه ممالک بایده تصدیه
 خلیفانک لکنی مره قطع و تبعید ایوبی خلیف خلیفه به بیدری
 خلیفه متوجه ایوبی شجاعت و سخاوت صاحبی اولاد ایوبی چون طوبایک
 و عدلیه اهلیت و رموردی خلیف کائنات اولان خلیف انقاصه محقق
 بوردی ایوبی عثمانیه فوت احسان ایوبی مره تمام مقابله کردی
 برایشان حکم کردی طوبای دخی اسیر اولدی سلطان سلیم مره لبر تصدیه
 موی المتوکل تدریه دعوت ایوبی و اولادک نجابت و زکاوتی لور و نجیب خونه العاده
 حرفت ایوبی و در وقت خلایق لور و سوری اولاد ایوبی متوجه ایوبی سلطان سلیم

اقتدار و عظمت و زکات و قدرتی که در این عهد منزه کن خدایت کنی و کماله

سلطان سلیم ترک ایدی و اولون بار باروک خیرالدین دخی عرضیه بیعت ایچون

موره دارمه ایدی حرمین شریفینک امیدی دخی هرکس عودک انا خا ایدی

اوغز لیتیا موره سلطان سلیم کوندر مسنه جمع کون مسجدده بو تسیم و سلم

و اسسی یاید قندره سلطان سلیم سجده شده قیانه رعد خاند کافانه

حد و سنا ایده رک خطبه دیکدر کن خطیب خطبه ده علی

الحرمین الشریفین دیه یار شهده دعا ائیده باشد دی سلطان ^{تعلیمیه}

سلیم در حال تصحیح ایده رک خطبه اشارت و ایفا ظله و خادم ^{به آنچه خزینه خادم اولیدیم دیم}

الشریفین دیه او قومی تویمه ائیده و بوعادت صون زنده قدر

دوام ایچوردی خلیفه موصل علی الله اولدر و علی ایله سلطان سلیمک

رفاقهده معززا استا بزم کندی و استا بزمه تدار خدمت ایچون

بیعت ایده رک نژنده قان امانات مقدسه خوبه صلوات الله علیه وسلم

خونه خادم نوزد بع ائیده سلطان سلیم له مشا الهی ایدک آرزوی و عهد

زمان ائیده

وفان عالی اید کردستان ولایتی او علی خاندان نقوی ایدی

و موسی الی ایدارینک و من ایدینه عودت ایدرک دشمنانده لولور اولور و محمد

استقامتی اخذ ایدی و ایکی بیلگ کسی ده قصه قهر قیلند آتده جان ویریدر

ده سنک بنا ایتسه اولدغی قطع بارک آت فینه آرزو ایچینه مکمل

برجامی بنا ایدغی کی و جامیده بر آرزو قاری نوقعه نی بنا ایتسه ایدی

قطع نوباسه قطع اولدسه لیدومده مسافه ده و لیدو قلم کور ایدنه کی

شهر خراب سیر در ایشاد مباشرت قطع با فرمان یارده هی کردلرک

بر حوض شیخ غازی عسکره برابر استانبول کده رک سلطان سلیم اید جهاده

اشدک ایچون یارده مسخر اولسه ایدی و یارده اید برابر جهاده

علم و متفقاً یولم حقدی لایله ده ایشاد راهده سلطان سلیم شیخ بون

مضطرب دوشه رک وفات ایدی عادل شیخ اولون بوی علی بر یارده هی

صت اسدوم از معر اولدوغی ایچون حقدی استفاده اید حاده

شش عوایدی عوده سنک : لولور اولور و لولور اولور و لولور اولور
طالی مدود اولور زمانی قصیر

(اسم کلاه)

سینه
موت
ایرانی
و سلم
تات
س
تایمه
قصیر
بیدم
دی
را
بلان

همان پرده بتون اعیان مملکت ایه بار و عهد سلطنت اولان سلطان ایستادن
 بیعت ایستاد و بی پادشاه ایه بار و حقیقتان سفینه یا سینه دره بلغراد
 قلعی ^{موصی} اولد شتی عت و جب رقی سایه سفینه فتح ایلدی و مجاری
 محارب سفینه اولد خارجه القاره جهلادت کوسندی نه صحیح کیم نه ظهور ایتیمه
 و بتون حصاری حیدر غرضه ایستاد و مع الاضافه ایله اینه یارانده استیلا
 فظف و یاران اولد رعد عورت ایستاد استیلا رومی ایستاد یا برقی حیدر
 مرارت سلطان سینه بالذات مع حده ایتدی ایچون او یاران لغی دو شونیک
 کله حنه التفاته و سینه اولد رعد غازی لغی اراده سینه ایه لقب ایتمه
 بوجهار ناسیب بری سینه لا تقادی ایدن استیلا سفینه مملکت عورت ایدنی
 بر حیره مال و عورت و قیدار حیدر و غلغله کلمه و مملکته دخیل شتی
 کتایه اولد رعد ملک اسد اسیم سرت بولسه و کردستانی قریب رقتی
 مجدداً قطعند بانه با سینه ایه م اسباب طاحونک تلفه نکره
 اسباب مغولک بوزولمای ^{عوجتی} ^{اولد رعد} و ^{نام} ^{بروج} بردیاده بولنمی و غازی

دیباچه

دنیای قدیمی بر سعاری اولدوغی ایچون جام اهل نوسه ایروب دارالعلوم هیت
بیوردیر اوندننده مملکت اسراف و لمانند آرزوی خدومی ملک بر اجماع
کردستان حکمدار لغه انتخاب اولسه بیوردی بیاندن ناسی ال کلا بیکر نصد
حکومت مرکزی و سلطان نقرائیندر بو خنجیب ال عباسی هدی الله عنه
دخی بابا سی کی عالم و عادل بر ذات اولوب جود و کفای و بجه سنده کی
لطف و رحم ساینس بون کرداری بنده حلقه بپوش یا میسه ایدی و اهداره
کی الصفات عامه حلقه اولسه قیوسن بر حوضه امیر لرد سید اطاعت کانی
خویمه و اوزمانی بکله لرایه ظالمه در عثمان و مظلوم بار دخی اولدوغی
ایچون مملکت امن و آسایش کمالده ایدی زمانده علمه فوسه العاده اهمیت
حیره رک استا بخلده که سلطان مدرسی شهنده متعدد مدرسه وزیر و کوری
و خانده وجود کسری سلطان سیمانند فغان ایله ایرانه قاری کردردن
خیمی سکر طوبی دی دها عثمانی اردوی حوله کچمردن او ایرانه آمدن حوب
ایروب ایران عسکر اردوی تارومار ایدیه رک بون آرزو با میانی استیلا

استیلا ایدہ رک ایرانک لریده قان مکتدی ده قاره والتیہ مجبور اولدی
عماقی اردوی حوب میوانه کلیدی اومهم برک فتحی وقار سوا با قده دورجه
برخصی کورمجه یادش هک التفاتی قات قات زیاده لری وبعد الحی ربه
فقد التفات عظیم اولوب لندی نامه سکه ناهمه به حرف یادش هویه مادون
اولمنده و یار شهم مضمون اولان قیلچیه ده تلطیف اولدی و یازار لندی کورمجه
کرد روساری م آری آری تلطیف یار شهم به مفدا لندی
پوشکد بر سرور تام ایله حکومت مکرزیه نمودت ایلی و مقصودتی و مطابقت
جوله مرکه نقل ایلی نامه سکه با صدفی صاحب سکه ابراهیم خان بیگ شهرت ایله
تاریخچه انتقال اتخدر جوله مرکه قلعه مدرسه خان و سکره ~~خان~~
بنایلی شهم سلطنت در ولیمه سیرت برزان اولوب بر جوجه کرمان و خوار و کر
کفر حنفیه م شهم ایله علانک صغیری سور دینا اری کونج دینه حد ~~درجه~~
بریا سده ایله ارحال دار بقا ایتمدر وفاتدن حده محرومی غالی شریک
مقامه جوس اربوب سلطان سیمان کوزونی تغزیه و صدای فاخره ایله تلطیف

امور

ایروب او بوسه عالمه برین برات و فرماری نایب و تقوی به اشارت
 اینقدر از بر زمان صدده اوده در البقا به جهت اینجه و مخدومی ملا محمد
 پیری مقام قائم اولقدر اوده بابای و دره که کبی علمای سور علمای
 کفینه دستوراتی ذاتیه ایده بکنج یا سنده در البقا به جهت اینجه نادر ایضا
 بر ذات ایده اودنه صدده اولقی مدد اید کردستان تخته عالم اولقدر
 بر جماعت کتیره ایله استانبول کلمه سلطان سلیمان فرمائی ایله کتیم و عبور
 کردیم له بار حبه اشترک اینجه و اهلها را ایندی حبارت و شجاعتیه طوکلان
 خیفه نیک فوجه القاره مقبول اولسه کولادرم مدد ایدیه کتیم
 اولار باید یغنی مقام لطیفه یاد اینقدر مکتبه کمال سرور ایله هورت اینجه
 ایلم یولده خسته کلمنه کوار فرزی اولوب جولدورک بیتیک دیزه قفسینه
 بگردن و خات اینقدر تخته اولقی امیرهارالدین عیسه کردستان
 مکان اولقدر سخاوت و شجاعت با با سنده اشغور کول ایله رکت سوز لفته اشغور
 استیبار اینجه آثار عینی هم و مسایه به زیاده در دنیا کلمه مال اولدیغی

دلیبوز

ایچون کولسے یاد یعنی وفات یعنی مدد اسدہ دخی یا مہمہ در النعمہ ارتقی را تہند۔

اودقت اوہ دررتیا سڈہ پولمان اولغی عبدالدین شیردہ جا نین اولسڈ۔

موی الہ علم و دیانتہ فوضہ العادہ اولوب اخلاق حمیدہ صاحبی ایرہ بتون مملکت منتقد

فخری محبت اولسہ ایرہ اورہ با باسی کی نتیجہ بریاسڈہ وفات ایرہ۔

اولغی قاسم بک کردستان ~~کلیف~~ ایری اولسہ اوزات سخاوت فوضہ العادہ ایرہ

اشترا ربولسہ وفات لیسڈہ ^{مردی} ملک محمد بیری بک ایری اولسڈ۔ موی ایرہ

مدی ہائینہ زیارہ در ~~صیغہ~~ ویسغہ میا اولدوغی وکندوی احد صلح و لغزان

بولغوغی ایچون بلرغا حکم اولدو مقامندہ استغفار اولوب حیانتہ اوہم و ضعیفی

مخدومی ملک عبدالدین شیربک تودیع ایرہ۔ اورہ کئی تاب و مستغفیری

عبادت ایرہ اکثر وقتی لرردی آبا و اجدادینک علم ویرد مری اہیتی دایم تقدیر ایرہ

د اولدوہ حکمت ایردی بر صلح و تقوی و امن و ایس ایچغہ = ہیاتی کلال

ایتر لیسڈہ۔ مخدومی محمد زاحد امارت تحتہ جالی اولسڈ۔ برده بنار

وعدالت صاحبی ایری اولدو و قاتی ایرہ مخدومی ملک محمد بک ایری اولسڈ۔

فقط اجل صبح بر دست زفا و مردمی کنج اولوب آرزو زمان اینجند عازم الفیض

جان اولسه و فاقه نصدده مخدومی زینل بیگ کردستان تخمه عالم اولسه خجراتی

سور ^{خیمه برافشود} غری اوقاف و مسجد با میوه ایله و مدارس و تدریسات و طبیعتی

یا بدیر مقصد ^{زاهد} ایلی اولغلی و ارایی بری ابراهیم بیگ ایلی که الباصه مالکلی اولما

تقریباً ایسه ایلی ^{دیکری زکریا خان بیگ ایلی} زکریا خان ^{نیکو لیسیم} یا ننده برافشود ایلی زینل بیگ وفات ایلی

زکریا خان بیگ مقاضه قائم اولدور ^{اوللی نسل کوردستانه ک} جهود و سخای هو حوضه با ایلیسه کرم و عدالت

ایله شهرت بولسه از هجرت اسلافده کیری زکریا ایلی مجاری عدالت

و علم و کرمده اولدک زمانه قدر بوزی فاده هور و ماسه ایلی ^{آنجه اوچوم}

هورجی علی شیر و براری زاهد بیگ بر طاقم بر خواه لرک و فاجده ایلی

زاهد بیگ تخمه ^{صومالی} میقارمده ایچون فاده با سوادیر صوما و ^{باصه}

جهتدن بر مقدار عسکری سوادیر و زکریا خان بیگ ^{قصد ایلی}

زکریا خان بیگ ^{قاسیمیه} کوردده ^{باصه} ایلی ^{سوادیر}

بعضه ایلی ایله بار شهرت اولدور ^{زاهد بیگ اولغلی} عدالت ایچون

دو گرین دوزی استانبول حرکت اینست ^{عسکری یادرم} کذونته یا ایچمه اوزره تبریز

باشایان علی باشایه یاد ساعد فرماتی آردی علی باشای بیوک بر قوتله

چوله مرکه حرکت آیدی زکریا پورقنه مانع اولمده اوزره عماریه حرکت آیدی

مدک بدک کردستان عمار رزید قوی اولان چوله ولده اوتوروب

عمار رزید با مسودی علی باشای ندک عسکری عودت آیدی

ایک آیه قدر دوام ایدن مدک بکد عمار لغی اثنا منده ظلم و تعدیه

فضله کدی خلقی بیزار و راضی اولدی تدار زکریا ایچمه میل محبت

با غلام دیر و اتفا صلیبه عهد و میثاق با غلام دیر مدک بوی

احدی ایچمه تدار علی باشای ندک قوتونه استفاده ایتدک اوزره تبریز

کیدی زکریا خان بدک چوله مرکه عودت آیدی علی باشای ایچمه مدک

بکد اموالی تدقیح ایدره کذونته عسکر اولدوغنی ^{در دست ابوب} احدی ایچمه استانبول

سودت آیدی و زکریا بکد متقد و حقی اولدوغنی مطالعه ایچمه حکومت

مفتدی بیدردی اودقت اوجی سلطان محمد طوقنه فرمان عالی زکریا

بک نامہ صدور آئی علیہ سادہ اسطیسہ ذکر یا جان کہ تبلیغ آید
 برمدت عدالت و رعیت کجک و خلق امن و آسائش ایچہ استراحت ایچہ
 ایہ وقت کجری فقط قسہ آئی کول لقتہ و قویہم کجی قوتیور دی
 ذکر یا جان کج حیاتہ الی سیکر اعلی بولمان ایچہ خان کجی شاعر
 و سلطان مکی خیران و ترا بعدیہ حاکم و ولی عهد تعیین در ساری
 برمدت کجک لقتہ ہر طاقم مقدرک افساد آئیہ و برادری زین بعد
 یا ردعیہ / باباسنک و ^{باباسنہ عصیان و} کوز حوضہ تجاوز سجد آئی باباسی خستہ
 ایندک فراریتہ ہر مجبور اولدی باباسنک یرہ کجک رک سخاوت و شجاعت
 مستر اولدی و بین الحق ہی الکرام بقی المسہ آئی ہوجہ سی زین
 ہوجہ کجک دن اطاعتی کجک و سبہ دیکل آئیہ ذاتاً
 کجی الباقیہ حاکم بقیہ آئیہ / وان یا سید ارہ لری بک رہ ایو
 دکل آئیہ فقط وان یا ساسی بوسد اتنی اظہار ایچور دی و صلیہ
 کجکوسی بر مصاصت ایچون وانہ دھوت آئیہ وانہ ^{حیاتہ} ~~بجیہ~~ ~~بجیہ~~
 قوانین ہر خان بک اور تادیہ قالنجی زریا بک تکرار آئیہ عورت

ایوی تدار مقور سنه همد لعه مقامی اشغال ایتر لصد در النیر اول

ایوی زریا خان بعد بورد اولی سرخان بدک الباعه میر ایوی که بابا سندی سرخان
و بابا سندی ایلوردی

قارمنه ایوی بابا سندی و صتی او زرینه جوله وک حوت ایوی فقط او من اول

جوله وکده بولمان جورق قارمنی ابراهیم بدک بابا سندی مقامی اشغال ایوی

ایوی آغا لیک حوتی دو یونجه در حال استقبال و بیعت ایوی درک

اطاعه با سندی سرخان بدک اولی الباعه میری لعیه ایوی سرخان بدک

سخی و جمع و جومرد برزات ایوی بابا سندی حیاته و انزه قتل ایوی

جورق برادری ایوی بعدک لسه ارمد اولادی واردی اوندک زمانه

قدر نه جورق بابا لری زریا خان بدک و نه مروج لری تصاحب اینمردک

سرخان بدک اولری لطیف ایوی و اولادری حیانه الی و اولاد لر دنت

صیح بر صورتنه فرور ایادی و اولادری جورق اولان همدالدین بهی

بکی جاری هکی اوله رمد تعیین ایوی همدالدین ایوی شمع و صور

اولدوی کی کبر و عظمتی و همدار لعه غوری ایوی مغور اولوب برقم

مقد

مفسدك فساديه قاصيه روه عموجه سنك اضاعته خروج ايدك و ظلم و تجاوزه

باشدك و الباعه قضاي يغا و خراب ايتيم باشدك و ادوجه م عماد الدين

بگفت سيمانه بگ و مير قاسم نامه ايدك قارداشي دخی قتل ايدك بوقتل

دان باشي رضوان باشيم عكس ايدك منتظم عسكركه كرد كردم ركب

خاطري صابير بر قوت اولاد عماد الدين بگفت شاقه بولنان عموجه مكي

زینل بد سوخته ايدك زینل بدكم قاصدي ^{دیار بولان} اولونك نسبی و راده العوم موجود در عماد الدين بدك السیه قوت قار بولان و سوزین

با صقيه يا ايدك بر رنده كی قوتنه بولكی كسی و قلعده بولنان انوار عالی

یعنی میر سرتخان بدك ایدم بر ادري صهه بدك و لای قدر قلعده حالین

خدیجه مدافع ایتیم ایسه نهایت بر هفت می ۳۰ دمه صده قلعده

بر برین دلیدر و شرقان بگفت یا بمسحه اولدوغی ایلعهده قاری مویله

قتل ایتیم و قلعده ضبط ایدم رك هو طرف حکم سورم باشدك قارداشي صهه بولانیه با بر بولانیه ^{واورده و قات ایدك}

عماد الدين بگ ^{بگفت} اعلم و عدالته و حکم و سیاسته مالده ایدك خورقودنه اواقده کتون

قیان اطاعت ایتیم و ایراندنه خراج الوردی حقه قلعده قوتنه

هو افغانی نسخیه ایدری اووه م سلطان مراد خان ایله ایران دولتله ایدی
 بور اولسه ایدری عماد الدین کلبی ^{حسب} ایرانه قاری محاربه بر دعوت ایدی سلسله
 قدر لیدی ایله توقف ایدری ^{کرکی کلدی} سلطان مراد الباقه کلدی حکمدار له لایله
 بروی قبول کولسترمه ^{سلطان} وار تطف ایله کندولیه بر مقوبه یازدی
 اونلایه با سنده کی حکمدار له عوریه مغور اولدی ایچون لایله ^{اطمان}
 بر جواب یازدی سلطان ^{مراد} اونک تندی اواتری نیزان قلعی الی
 میر عماد الدین قاجدی علبه یا قلا دیبر ^{حواصیل} و اوران استیله
 سوحد ایدری بابا جعفر نامیده معروف حسنی زیم دیک سنه قالدی
 سزنجی سنه احوالی یادت ^{هه} علمه ایدری یاد شاه ایله کندولیه
 و کنار مقامنه ^{بی} اراره ایدی هودنده ^{بی} اهنده طایون غلبه مقابله
 اوراده وفات ایدی کردستان تختی بلورانه سرخان بعلت
 پورک اوغلی ^{قلدی} والدین ^{شیریله} شیریل قالدی ^{شیریل} غالدین قالدی امر خسروی
 الباق حکمدار لغه تعیین ایدی کندوی م ^{چوله} مکرده مقابله

حکمران اولور

حکمان اولیوردی امیر خسرو ایلیه معنیات و دریا تی فرود العاده اولوب و کایت
 درجه سنه ارتقا ایتمشه و قبری اکن بیلانده زیارتگاهدر و انار خدیو سنه بیوی ایله بیله بولمک اعلی
 استا بولک سلاطین جاسینک مدرسه بیزر بولک مدرسه لر اولمسه
 اوقاف برافسره جده کیم علمه طالب در اغب و علمای معنون بذات ایلمه بولمسه
 نواب عالی غالدین شیر بک روضه مطهره نیک زیارت ایچون استا بول بول
 بولمسه انتخاب ایلمسه و استا بولمک سلاطین ابراهیم بیک کوروشه سلطان
 ابراهیم اول و القاط اول زینده عودتده غی استا بولمک حد رک مابین صحابونه
 صخر اولوب مکتبه عودتده بولک مقیاسده خلعت دارامد کورمه
 و فرمان عالی بیک تجدید و التفات ساهانه بال اولمدر مقاداره بیک
 اولان بولمک عودتده احکام لینه بیک مال ربولمینه سخاوت
 و شجاعت و صبر اخلاق سایه سنه کرک عفا ری خلق و کرک الخراف
 و التافه بولمان رعایا تمامیه استراحت و امده و سایشه ایچمه ایلمسه
 برهوجه مسجد و مدرسه و امثالدی بیک خیری مؤسسه لر و عودتده نهمه

و مدت حیات انسانیت ایجاب آنرا یکی احوال حسه و مصلحت عرفانی است
آسیبه اجمیده در ایرانی و فائده مده مخدومی محمد الیه بد
کردستان نموده جلوی ایری بوده علم و موعظه و فخر و آمده با پادشاه
اشرفی دکل ایری احوال الله بر ذات اولی و علم و فخرهای چو کبر
و علم فخره رغبت ایری و فائده محمدی ملک محمد خان بد
مقامه جلوی است. بوزانک دخی دستور با بالری کی دینه خرف
مصلحت اعمار هبارت و تقوای کزونه شعار استه ایری ترون ارضه
عالی اولدوغی ایچون علمای لقب قولی استه ایری امارتی زمانه
مصلحت از هر جهت راحت و استراحت اجمیده ایری و بر طاقم خارجه العاده
کرامتی م نقل او کلمه چته معنوی بر ذات ایری و فائده صده
مخدومی المنعم الله ابراهیم خان بد مقامه قائم اولدور
بر ذات علم و موعظه با پادشاه یونس ایری اونک ابد امارتی زمانه
ایران خانریک بعضی حوض صده قائم در حصار طوری استه

کوز

کوز خویبدیل در قاجار ناصیه ایستاد ایری و استیلا لرین دهها ایری کوزتور مدک

اصفهان ایستاد اوندک و خورده طعمه با سوادیر ^{ایچون} هورده ایکی مکتوب و باور

مخصوص ایله خورده ایکی صفه ایچنده شجاع و جسور کردار دن

بولک بر قوت طوبیوردی و کولسی م عسکرینک قومانترانی اوکمر کرده

در حال حرکت ایله ایران عسکر تیریز و مانع و ضعیف و اوری

و جوار لرین طوبیورده ایری و امیرک قوتنده ایکی مثل ضعیف ایری حکایتند

برادوست ناصیه سوره قاری قاری بکلید امیرک عسکر بیسته

بولان ارطوسه عسکر افادندن برقی محمدک لرین کورونجی ایری و خویبدیل

^{طوبیورده ایچون}

امیرک ایچ یا سینه بولادوغی و دامما عسکر اول صفه بولادوغی و بولادوغی

^{تقصیر تمام بائیرس بر قاجار کتاب}

کوز سوره اولدوغی شجاعت تفصیل ایچنده بر خشن قافی ^{ملازیم}

و جوره کله اوج درت کوه حکایتند شجاع و جسور ارمی بوقسمت ایری

ایله برابر ایچم و کونوز حبه دوام ایستاد نر ایستاد ایری معنی ایله

اورد لرین نار و مار ایچم صوما امیری علی بک قزلباشک رئیس و وزیران

و محمد بن موسیٰ بن محمد نون بنیسه لطف با شیخ کسره امیرک قوسنه
 کتیرای داونزه مقدا استیلاتیه مدی ازک صوما برادست زلوار
 و ولوار و ترابعده استرداد و حیره غنیمت الدیه ایتر و محمدی تعقیبه
 دوام ایده رک اوری سمای و خوی سدرانی م ضبط ایتر
 او حیره ده که حدایا ^{آن} بنامد مقاری مدی کجی بادشاه اسلام
 طرفه بر حیره خفنده و فزاعک ایله و عجم طور اقدنه کی استیلاتیه
 دور درین اواسیه اگر بر اوله ایله دوسرجه کی تیز شدنی
 کردنا حدودی داخذن ^{دور باجه} المود ایله نهایت ایرانه نه کلان مرخصه
 ایران شاهی نامه عیدیه حدودی یقیمه ایلیکی اوری دلزینک ساه
 و سماک عودف کسیمه طاسه او جانیه خوی سدرنک حدودیه
 قدر امارت هایلی العده بولا جغه و اهلینک خردوزیان
 ایران حکومتی طرفه نصیته قرار دیردیر و برقرار نامه شاه و افنده
 تصدیه ایلیکی دیرنک اوزرینه امیرهای موقه حیره عودن ایترن

کتبه در اوجیه
 او محمد علی امیریه فوضه العاده ارامد و احسن بایده و جباری بی دخی او نند
 نظارت السده بولنیه بی تنسب ایده و کئی آنان برادوست و کار و زکور
 محمدیه امیر تعیین و لازم صله تنسبها تری و بر دله صده سمنان
 امری و دیره و در کئی عشیره نند اماریه ده اذن دیره ک قوی
 ز حیس ایده و مظفر اوله و عودت ایده مکه و سلطان عزیز
 قارجان داو ز اقدن کلان امیری م بر صفته مفر و مرده
 انعام و ارامد بایده قدسک عودتیه م علم ایده

حکاری محروسه ایده من بودک و جوارده بولنان ایرند خانزنی ک
 معیه مومنه و حکاری بی واسطه سیده حدید ل و سلسله تقدیم ایده و کتبه
 و سید سیده اداره امیر لده
 ایله کار استاضه امیر بر آره سورجیان عشیره قیسه کتبه
 بهسریان دیار مومنه ایله لوار و کتبه ننده لوجه صورتله چنر لایه
 حقه علم ایده و اذوتی و کتبه عشیرتک ظلمن امیره علم ایده

ظالمه مکتفده عهد حیات اولدغی اهلون وایک لون طرفنده اونزه
 کونجی همقارو رجه مالله فکومده حق ارایتسه و اونزه بوسه
 برای هوکی عیتره اعا ایتدی سور حیان عیتره یقیه قاکاندون برقع
 کیم ~~همداریه~~ یاشاسنه التجا ایتدی همداریه یاسی بر حاتم عیترت
 دخت طوبییه رجه هماری حدودیه تجا وز قصیده کولت ایتدی
 نواب عالی بوسوزلی ایشیجه طیار و خوب ^{عل} خلقنده بر قدره
 ارایتدی (یعنی قسمی سفر بیک کیم) بوندر هجوم ایتدی خصدی مغلوب ایدون
 تعقیبه یاشادیر هماری خلقنده قدر تعقیب و قلمند اولدونه
 حیدر قوییه رجه خیدر زمان محوره ایتدی و نهایت فالبانه بر قمار ایدون
 صدده صالح ایتدی
 صاحب سکه ابراهیم بیک حیاطده اولدوندنه بهرام نام اولغی هماریت
 دیرک نام موقعی دیرمه و اورایه ایدر یایمده بهرام بیک و اولدونه
 اولغی ایاخان بیک هماری قلعنی ات ایدر رک مرکز امارتی ایدر
 نقل

تورک ایلچی قس

نقل است زمان از راه سده اصفی به فخر العاده اعیت و کون ایمنه را
صیانت است در اوند و فاخته ن سده هم اولی احمد خان بزرگوار

اولی احمد خان بزرگوار
اصحابان بعلی و فانی تقاب
از یک بزرگوار احمد خان بزرگوار
مباری قلعه سده احمد خان بزرگوار
احمد خان بعلی و فاخته ن
اولی ابراهیم

احمد خان بزرگوار رخی بابی کی عدالت و شجاعت ایمنه متصف بر ذات
ایمنه اوده بزرگوار خیزیم بر اقصیه ^{اونداره} و فاخته ن سده اولی ابراهیم

خان مقامه قائم اقصیه ایمنه اوده هم ایران ایمنه عثمانی حکومت
آره منور بر شاهزاده محمدت ایمنه نهایت دولتک آره زنده قرار اونداره

او حوالی ایران ترک ایمنه ابراهیم خان بزرگوار و آتباری بزرگوار
مقامت است ایمنه اوده زیان میوب نهایت فراریه ^{الباصه} ~~طوری~~

التی و عفارویه ایرلیان قریب سن بولطان اوقانک ^{الباصه} ~~نزدیکه~~ مل
سی اسخود بایک نزدیکه حکمد - کند و منک شدت و شجاعت ایران ایمنه

عفارک ولایت علی ایمنه ابراهیم خان بزرگوار میر و میری ایمنه بکننده بزرگوار
گریزی حکمد غنی کند و منک نظام ایمنه رزک ایمنه کوه اوله روه اوندک

اوردی ایمنه اسد ابراهیم خان بزرگوار اسخود بایک نند و فاخته ن سده

اولاد علی بن ابی طالب

دیانت ریاستی فتح و

مشغول اولاد و ما مورانه

ابراهیم خان بدک حورب علم

و صابری بجهولد

اولاد لری بولونور

جعوفیک و سلطان لوندور

میر مومنی الیهک او حنی او

لوندک دخی اولاد لری

عالم و هذک اهل قالی ریفینه
تقدیر استیک سوبه دروین
افکار زنده سینه تدر
مهل الحفده د

(۱)
خیر السلام لیل انام ناسده اون بیل
صدیق جامع بطریق
وینه ابی بیل بیل
خالیان لیلی اخر الزمان ناسده اینج
ازی که رسول ارم صل الله علیه و سلم
زجه اهالی ارمه رسول ارمه صاحب
و خانه قدر و اهلیت ابراهیم
کر آمد زجه هالری محمود
بوی لیلی اگر اسلامت با ارمه
زمانه تصادف ایدک با ارمه
کوشیدید ایدک خولت
ایمان و اسلامت ایدک
و حق و حقیقت با ارمه
مطلب ایدک فقط حقیقت
عالم و هذک اهل قالی ریفینه
تقدیر استیک سوبه دروین
افکار زنده سینه تدر
مهل الحفده د

کجندده در در صاحبک ابراهیم ^{خان} وفاتندده صده اولاد بستی افی
 عبدالله خان بک خوالف اولاد کردستان نخندده حویلی ایتمه میرشار
 الیه فخر و کرده و علم و حکم و خاوندده اسلاف لایحه کسبه بر حاکمه ایرک
 بولش راک ز غرزه بقیه قایلان اولاد لری ~~معاذ الله استیلا کورین~~
 نواب علی امیر عبدالله ~~مجلس~~ بستی قارداپی بولان صالح بی المیا و حوی
 نصب و بقیه ایتمه ایرک صالح بک دینار و معلوما تانی بر کسب ایرک
 اونک زمانده اهل راحت و سرتاست ایتمه ایرک اونک وفاتده
 افلی کریم خان بک معاند کسبه موی الیهک زمانده اخلد
 و بطاقم اقتباسده ظهور ایتمه بوندک اور زنده لندک آرزویله مارتن
 فراغت ایتمه و اترو ای اختیار ایتمه اونک نصده براری و مصلحتده
 امیر اولسه بوزات عالم و مقدر اولد و غنمه از زمان اختلاف
 و خون و سرغی اور تا دند قالدیرمه علم و معرفت صحیح اولد و غنی چون
 کورده و محبتی قاز ایتمه ایرک و زمانده تدار خلد راحت قاز کسبه

کسبه
 زبیا خان
 سید شریف
 کسبه
 بیدار کسبه
 کسبه
 بوسیت و طعنه (۱)
 زبیا خان
 کسبه
 بستی اولدی
 کسبه کورده

مصطفیٰ بندہ صدہ نصیر خان امارت تختہ مجسمہ اوندک وقتانہ نصیر

ادخلنا نذک لبقہ قالان اوردنک العالم وفضل اولان امریرش

الدين بک محرومی اسخوردید بیعت ایدکسہ اسخوردید شامیہ
باز اول ایکنک

معرض غایت دینار اولدوغی ایچون بولکی مندر حکم و قضایک

ایته مدینه طولاظ رضاسیدہ استغفایتسہ موی الیهدک اولداری

حکایتک ایریش ناصنه کی کوردی اوقت ایکنده در لر خورشید

هجت محمدک دروسیم بک طوقور بک مصطفیٰ ناصنه اولدک

کلمه محبوبه امیا واسر خانم ناصنه هم قرزلای واردی که

حکایتیه اولن عیسیٰ بقیه سفنه اوندک ~~کلمه~~ الشریکی لشدیل ایکنده

اسخوردید ده صدہ او خانانک ای بوی اولان عیدالله

بک نوری بک ^{عینی} حمد اولکسہ نوری بک قارداخی سلیمان

صدایده رک ایلی قارداشک آره لرندہ فساد ظهور ایکنده

برایه قارداشک ^{آره لرندہ کی} زاعری برعارتک اورتان قالدیرسنه ^{اولسہ}

بجو

نتیجه اعتبار به مع لفظی و همده کنده خانانیه تاریخی عفو تریه
 خطای ارتقا بابت در سونیه سیمان بد ^{استقامت مورثه} طیار و درزه کی
 نظریه لغض ابیدی مغلوب اولیجه بهمان امیری برخان
 که البقا ابیدی برخان حقی بر سر طیار و خوب نامدنده قضا کرده
 متعنه و طایفه ارضیک ایمنه ساکنه ~~سخت~~ نظریه لغض
 ایده رک هر ایگی قضای خواب و استیلا ابیدی و مقابله بندیه
 عیونه تفات دیده قلا ندر انقد در رسیده و انز دولتمند
 قونلوری واسطه سید اور دولتمند و اجبت ابیدی اورویا دولتمند
 متفقاً دولت طمانیه لغضه لیسولک برایت مجوری اوله روه
 سید عثمان یا ساند قوماندانده کلیدی ~~سخت~~ برخان یا ساند
 ناری ایچون سوه در لری برخان یا ساند دینار عالم بر ذات اوله
 ایچون خیفه اسلام قاری حوب ایچوب نسیم اوله یی ترجیح ابیدی
 و میر موی به اولاد و متعلقان برابر استانبول سوه در لسه سلطان مجید

حضرت به خط
 تاریخ
 در
 ایچون
 سوه در لری
 ایچون
 خیفه اسلام
 قاری حوب
 ایچوب نسیم
 اوله یی
 ترجیح
 ابیدی
 و میر موی
 به اولاد
 و متعلقان
 برابر
 استانبول
 سوه در لسه
 سلطان
 مجید

جبر اقبال در حق لایزال و همواره
 خطایه ارتقا با اینست در سوزن
 نظریه لغوی است که معنی
 که اقبال است بر خان قوی
 مقصد و طرز از اینست
 ایوه که هر کجای قضا خراب
 مورد تغافل درده خانان
 قوس بود واسطه سید او بودند
 متفقا دولت شما نیز به لغوی
 سیر همان با سبک قومانده
 تاریخی چون سوره اوله بر خان
 ایچون خیفه اسلام قاری عرب
 و بر روی اوله و متعلقان برام

لطف قاریت که سبب جلدین زاریه
 در دوه شایم رسم عبادت
 بپای بر خانه بکشد همه عبادت
 جواب مایه او توین بر نظریه
 آوه که سبب جده تسمیه است
 حد حیفه لرد به او لایق است
 برید خاطر بودم
 نقطه بر نظریه بر (رباعی) در
 عبادت شرف بکشد قیدیه کدره
 (ضیام) کند واقعا نظریه
 با قید بر دونا جدول ادیه رویه
 رهانه یاره خیار یا اشره بر
 راجه نیت ، خاطره قاریه
 تانه آتانه قید الحکم که
 دیوانه جناب حقه خطه ایوه
 بر با عین دغه ، مقایسه سله
 او در امیر ، به آتانه
 قید ایچم :

در آن سلطان بجز لغت همه
 در آن قاری نامی همه از سبب
 در آن عالم اوله که در آن
 جواب در سبب
 حالت کن
 حاله بر
 بیامینه سوزن آرزو در
 سوزن

قاریت با عیبه
 تا که در خانه در جمله کینه بکند
 و انگلی که سانه بکند همه زیست بکند
 من به نهم و تو به کفایت
 پس قوت میانه من تو قوت هیست بکند
 سوزنات با عیبه
 تا که در خانه در جمله کینه بکند
 و انگلی که سانه بکند همه زیست بکند
 من به نهم و تو به کفایت
 پس قوت میانه من تو قوت هیست بکند
 اجزا انصار
 در آن عالم اوله که در آن

بر روی پهلوی کمال معلومانه مقون اولسه و عقیده تقدیر ایدیه را
سلطان محمد کمال حضوره قبول و التفات نایل اولسه و ضعیفی زمان مابین

هاریونه فرا ایدیه ایسه مینه اجنی قونسلورونک نزو ایدیه کمال استخوله
اقاندرینه اعلان قالماد یقینه طولای معززاً و مدناً شامده

اقامتہ ما حور ایدیه در مرحوم سلطان عبدالحمید ثانی ک زمانده

بدرخان باشک و قاقی اوزرنه حاصل وقت قلبه بناد بیون اولادین ^{اولاد}

عفو ایدیه کی استخوله دعوت ^{هین} اولسه و استخوله یوسک

و طیف لرم توفیق ایدیه ایسه ایده بوند نعمت قدرین ^{بیلدیک}

ایچون ولی نعمتینه قاری لفران نعمت ایدیه رضوان باشک

کوبه بوندوز باب ^{طلب} بالیده قتل ایدیه بایده غصیه حجتین

استخولدن نفی و اوصاف مردیه اوز اقلوشدیری مسروریتیه

صده عفو نایل اولمدره م مقام صاعیدی اولمدره متوفیه

بر صورتده بقیه لری استخوله و سایر لرم ^{عبارتی} استیقتیه

تأییه ایچو لرم حکما ریه حکما ر قان نور الله بذا ایسه

داماد آقا باریک ضمیمه مشغول اولدوغی / آقا برعیانده دخی برلفت

و محبتی قلمسه ایله ^{زید} برهها و قومی طویلیسیه کلس و ورسطان

و کلاسده جوارینده کی اراضیک امیربولجان خان آردل و خان محمد

دخی در دست ایله استانبوله سوچه ایلمشده برهالده عیون المیان

نورالله بدک سیمان کبکله داماد ماضیله م نهایت قوردا سیرالده

ناصفه بر قوماندانک معینه مقدار کافی لشکر سوچه ایلمشده سیمان بدک

فراریتدی و فراری ایشا سنده خسته لرین وفات ایله نولوقه

ایله اولاد مائده سیدیه ^{در دست ایوب} بر ابر استانبوله سوچه و استانبولنده کبریک

قدیمه قصیه سزاق امت مایور ایلمشده و بو صورتده امیرک امامزاده

هو حوضه نهایت ویرلمشده و تون اراضی عثمانی حکومتده طویلیسیه انتقال ایشیله

نورالله بدک ایله ۱۵ ذی القعدة ۱۷۷۸ تاریخنده قدیمه

وفات ایلمشده بویوکک نسیک اولاد لر کی نسیکده

زمانزده ضمیمه ایچنده امرار حیات ایچورور حصاریک

ن جایی
استانبوله
صده
مانده
اولاد لرین
بدک
بیلدی کله
شاید
بم
و حقیقه
و مقومه
عیون
ای

کتابخانه

۵۴

مرکز اولان حوله مرکه خشیان آستینان طراباد آتس

ایرلیان خادصور مکی قارچقان کوارده سواقده

اکرتیبه اقامت ایتکه در لر تک توتک بقعه یرلده م

بولغور لر هیمی م انقراضه محکم اولشدر حوکه اونری میدان

حیفا ره جبه بر علم و معاشق الله ایدر ممشدا ^{شکری بقدر} مورد زخانه کورد

میانه غیب اولامند سیمی هر زردک دهنده اونور یعنی

کلیت دصیتی با مقده اولدوغنددر بوقه حوضه خریفه تارخیزدن

واسه خریفه حاله تته خبر لری بو قدر بواولور دور دو خیمه ایری

اولدورده بیک قالمه حقددر فقط دور زمانه بونی غیب ایر لر

ذاتنا مستقیم تاریخوی بوقه تمامیه کوردغار و یلماز بر حاله طه حیدر

نته کیم کورد سانه بر حوضه اصحاب ^{اصحاب کرام (رضی الله عنهم)} لاه افقاری

اولدوغنی حاله بولون صحیح برین معقیم دمنده

IBRAHİM HAKKI KONYALI KÜTÜPHANESİ

No. _____

T. C. VAKIFLAR BAŞ MÜDÜRLÜĞÜ
İBRAHİM HAKKI KONYALI
Vakıf Kütüphanesi
ve Arşivi

No. _____

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

Afyoncu, Erhan; “Zeâmet”, Diyanet İslam Ansiklopedisi, Cilt 44, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2013.

Ahmet, Feridun, *Munşa’at el Selâtin*; İstanbul, 1859, Cilt 1.

Akgündüz, Ahmet; “*Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri*”, Cilt III, Yavuz Sultan Selim Kanunnameleri, Fey Vakfı Yayınları, İstanbul, 1992.

_____ “*Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri*”, Cilt IV, Kanunî Devri Kanunnâmeleri, Fey Vakfı Yayınları, İstanbul, 1992.

Ahmet Özkılınç, Ali Coşkun, Abdullah Sivridağ, *Osmanlı Yer Adları II*, Başbakanlık Osmanlı Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2013.

Albayrak, Kadir; “Nestûrîlik”, Diyanet İslam Ansiklopedisi Cilt 33, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2007.

Aydeniz, Veysel; *Akkoyunlu-Kürt İlişkileri*, Nûbihar Yayınları, İstanbul 2012.

Ayn-i Ali Efendi, *Kavânîn-i Al-i Osman Der Hülâsa-i Mezâmîn-i Defter-i Divan*, İstanbul 1280.

Bayraktar, Mehmet; *Bitlisli İdris*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1991.

Belâzurî, *Fütûh’ul Büldân*, Çev:Mustafa Fayda, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002.

Beysanoğlu, Şevket; *Anıtları ve Kitabeleri ile Diyarbakır Tarihi*, Cilt 2, Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sanat Yayınları, Ankara, 2003.

Beydilli, Kemal; DİA, Cilt 27, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2003.

Bidlîsî, İdris; *Heşt Bihişt*, Cilt I, Çev: Mehmet Karataş, Selim Kaya, Yaşar Baş, Bitlis Eğitim ve Tanıtma Vakfı Yayınları, Ankara.

_____ *Selim Şah-nâme*, hzl; Hicabi Kırlangıç, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2001.

Bruinessen, Martin Van; *Ağa, Şeyh, Devlet*, Çev: Sabiha Banu Yakut, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004.

_____ *Kürdistan Üzerine Yazılar*, Çev: Nevzat Kıracı vd. İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 1993.

Dağlı, Yücel- Kahraman, Seyit Ali, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, 4. Kitap, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2010.

Ebû Cafer Muhammed bin Cerir'üt-Tâberi, *Tarih-i Taberî III*, Çev: M. Faruk Görtünca, Sağlam Yayınevi, İstanbul, 2008.

Emecen, Feridun; "İrakeyn Seferi", Diyanet İslam Ansiklopedisi, Cilt 19, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1999.

Ercan, Yavuz; "Yavuz Sultan Selim Dönemi", Türkler Ansiklopedisi, Cilt 9. Ed. Hasan Celal Güzel vd. Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002.

Gündüz, Ahmet; "Süleymaniye", Diyanet İslam Ansiklopedisi, Cilt 38, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2010.

_____ "Şehrizor", Diyanet İslam Ansiklopedisi, Cilt 38, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2010.

Hakan, Sinan; "*Müküs Kürt Mirleri Tarihi ve Han Mahmud*", Pêri Yayınları, İstanbul, 2002.

_____ *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kürtler ve Kürt Direnişleri (1817-1867)*, Doz Yayıncılık, İstanbul, 2007.

Halaçoğlu, Yusuf; *XIV ve XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*, TTK Yayınları, Ankara 1991.

Hoca Sadettin, *Tacü't-Tevarih*, Cilt2-4, hzl; İsmet Parmaksızoğlu, Kültür Bakanlığı Yayınları Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1979.

İbnü'l-Esîr, *El Kâmil Fi't-Tarih*, Cilt IX, Bahar Yayınları, İstanbul, 1989.

İnalcık, Halil; "Timar", Diyanet İslam Ansiklopedisi, Cilt 41, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2012.

İpşirli, Mehmet; "Beylerbeyî", Diyanet İslam Ansiklopedisi, Cilt 6, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1992.

Joseph Von Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, Üçdal Neşriyat, Cilt IV-V-IX, trhsz.

_____ *Büyük Osmanlı Tarihi*, Cilt 1-2, MEB Yayınları, İstanbul 2005.

- Kanûn-nâme-i Sultânî Li Aziz Efendi*, Ed. Şinasi Tekin-Gönül Alpay Tekin.
- Kardam, Ahmet; *Cizre-Bohtan Beyi Bedirhan Direniş ve İsyân Yılları*, Dipnot Yayınları, Ankara, 2011.
- Kâtip Çelebi, *Cihannüma*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları, İstanbul, 2010.
- Kılıç, Dünder Ali; *Hakkâri Tarihi*, Ed: Mehmet Top, Anıt Matbaası Ankara, 2010.
- _____ “Van Eyaleti’ne Bağlı Sancaklar ve İdarî Statüleri (1558-1740)”, *Osmanlı Araştırmaları XXI*, İstanbul 2001.
- _____ *XVI ve XVII. Yüzyıllarda Van*, Van Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü Yayınları No 6, Van, 1997.
- Kök, Bahattin; “Lü’lü Bedreddin”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Cilt 27, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2003.
- Mc Dowal, David; *Modern Kürt Tarihi*, Doruk Yayıncılık, İstanbul, 2004.
- Merçil, Erdoğan; “Büvehîler”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Cilt 6, İstanbul, 1992.
- Muammer Gül, *Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da Moğol Hâkimiyeti*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2005.
- Muhammed Tayyar, *İrisan Beylerinin Tarihçesi*.
- Öğün Bezer, Gülay; “Zengîler”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.44, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2013.
- Özaydın, Abdülkerim; “Hamdullah el-Müstevfi” *Diyanet İslam Ansiklopedisi* Cilt 15, İstanbul, 1997.
- Özcan, Abdulkadir; “İdrîs-i Bitlisî”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Cilt 21, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2000.
- Özcan, Azmi; “Hilâfet (Osmanlı Dönemi)”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Cilt 17, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998.
- Özgüdenli, Osman Gazi; “Urmiye”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Cilt 42, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2012.
- Özoğlu, Hakan; *Osmanlı Devleti ve Kürt Milliyetçiliği*, Çev: Nilay Özok Gündoğan-Azat Zana Gündoğan, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2005.

Öztuna, Yılmaz; *İslam Devletleri I*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 3. Baskı, Ankara, 2005.

Sevgen, Nazmi; *Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Türk Beylikleri*, Ed; S.K. Şerefoğlu ve H.K. Türkoğlu, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1982.

Sezen, Tahir; *Osmanlı Yer Adları*, Başbakanlık Osmanlı Arşivleri Genel Müdürlüğü, Yayın No: 21, Ankara, 2006.

Sümer, Faruk; *Karakoyunlular*, Cilt I, TTK Yayınları, Ankara, 1967.

Sümer, Faruk; “Yavuz Selim Halifeliği Devraldı mı?” <http://tarihvedenedeniyet.org/e-kutuphane/makaleler>

Şemseddin Sâmî, *Kâmüsu'l-A'lâm*, Cilt 3-5, Mihran Matbaası, İstanbul, 1314.

Şeref Hân, *Şerefnâm*, Çev: Mehmet Emin Bozarslan, Yöntem Yayınları, İstanbul, 1975.

Tekin, Zeki; “Zeynel Bey ve Oğullarının Hakkâri Hâkimliği Mücâdelesini ve İsyânları”.

Tuncel Metin, Özaydın, Abdülkerim; “Cizre”, Diyanet İslam Ansiklopedisi, Cilt 8, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1993.

Tuncel, Metin; “Hakkâri”, Diyanet İslam Ansiklopedisi, Cilt 15, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1997.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı; *Büyük Osmanlı Tarihi*, Cilt 2, 7. Baskı, TTK Yayınları, İstanbul, 1988.

Üzüm, İlyas; “İyâz b. Ganm”, Diyanet İslam Ansiklopedisi, Cilt 23, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2003.

Yazıcı, Tahsin; “Hoy”, Diyanet İslam Ansiklopedisi, Cilt 18, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998.

Yılmazçelik, İbrahim; *Diyarbakır Eyaletinin Yeniden Teşkilâtlandırılması (1848-1864)*, Osmanlı 6, Ed: Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999.

Yuvalı, Abdulkadir; “Ebû Said Bahadır Han”, Diyanet İslam Ansiklopedisi, Cilt 10, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1994.

_____ “Gâzân Han”, Diyanet İslam Ansiklopedisi, Cilt 13, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1996.

_____ “Hülâgû”, Diyanet İslam Ansiklopedisi, Cilt 18, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998.

_____“İlhanlılar”Diyanet İslam Ansiklopedisi, C. 22, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2000.

Zeki Bey, Mehmet Emin; *Meşahir-i Kurd u Kurdistan*, Apec&Öz-Ge Yayınları, Diyarbakır, 1998.

MAKALELER

Alpman, Adil; “Hurriler”,*Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt XIV, Sayı 25, Ankara, 1983.

Biçer, Bekir;“İslâm Tarihi Kitaplarında Kürtler Hakkındaki Rivayetler (7. Ve 12. Yüzyıl Arası)”, *International Journal of SocialScience Volume, 5 Issue 6, December 2012*.

_____“İslâm Coğrafyacılarının Eserlerinde Kürtler Hakkındaki Rivayetler (9.Yüzyıl-13.Yüzyıl)”,*Tarih Okulu Dergisi, Sayı XVII*, Mart 2014,

_____“Ortaçağda Kürtler ve Türkler”, *The Journal of Academic Social Science, Sayı 6*, Haziran 2013.

Buzpınar,Ş.Tufan; “Osmanlı Hilafeti Meselesi: Bir Literatür Değerlendirmesi”,*Türkiye Araştırmalar Literatür Dergisi*, Cilt 2, Sayı 1, 2004.

Doğan, Cabir; “Tanzimat’ın Van’da Uygulanması ve Han Mahmud İsyanı”, *History Studies*, Sayı 3/2, 2011.

Duran, Muzaffer; “Satraplık Sisteminin Pers Yönetim Teşkilatındaki Yeri”,*SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 34, 2015.

Gencer, Fatih; “19. Yüzyılın Başlarında Hakkâri Sancağına Dair Bazı Tespitler”, *Tarih Okulu Dergisi*, Sayı XXIII, Eylül 2015.

_____“Merkezileşme Politikaları Sürecinde Yurtluk-Ocaklık Sisteminin Değişimi”,<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/1627/17446.pdf>,

_____“1843-1846 Nasturi Olayları ve Bedirhan Bey”,*SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 22, Sayı 22.

_____“II. Mahmud Dönemi Osmanlı Merkezileşme Politikasının Doğu Vilayetlerinde Uygulanması”, *Turkish Studies*, Sayı 6/4.

_____“XVI. Yüzyıl Osmanlı İdari Yapısı Altında Kürt Emirlikleri ve Statüleri”,*SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 23.

Gürbüz, Osman; “XII. Yüzyıl İslam Dünyasında Örnek Bir Yönetici: İmadeddîn Zengî”,*Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 38, Erzurum 2012.

Kaya, Faruk; “Hakkâri İli'nin İdari Coğrafya Analizi”, *The Journal Of Academic Social Science Studies*, Sayı 41, 2015.

Pınarcık, Pınar; “Urartu Krallığı'nın Tarihi Coğrafyası Hakkında Yeni Öneriler”,*Tarih İncelemeleri Dergisi*, Cilt XXVII, Sayı 2.

Sevin Veli, Özfirat Aynur; “Anadolu'da Yeni Bir Uygarlık/Hakkâri Stelleri: Hubuşkia Prensleri”,*Arkeoloji ve Sanat*, Sayı 87, Kasım-Aralık 1998.

Yavuz, Hulûsi; “Sadriâzam Lütfi Paşa ve Osmanlı Hilafeti”,*Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı5-6, İstanbul 1993.

TEZLER

Akyol, Hasan; *Akkoyunlu-Karakoyunlu Mücadeleleri*, Gazi Üniversitesi SBE, Ankara 2004 (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

Ateş, Abdurrahman; *Avşarlı Nadir Şah Döneminde Osmanlı-İran Mücadeleleri*, Süleyman Demirel Üniversitesi SBE, Isparta 2001.(Yayımlanmamış Doktora Tezi).

Atıcı Arayancan, Ayşe; *Karakoyunlu Hükümdarlarından Cihânşah ve Dönemi (Siyaset-Teşkilat-İktisad-Din-Kültür)*, Ankara Üniversitesi SBE,Ankara 2010 (Yayımlanmamış Doktora Tezi).

Doğan, Cabir; *Cizre ve Bohtan Emiri Bedirhan Bey (1802-1869)*, Afyon Kocatepe Üniversitesi, SBE,Afyonkarahisar 2010. (Yayımlanmamış Doktora Tezi).

Gencer, Fatih; *Merkezîyetçiİdari Düzenlemeler Bağlamında Bedirhan Bey Olayı*, Ankara Üniversitesi, SBE,Ankara 2010, (Yayımlanmamış Doktora Tezi).

İzgi, Şuayib;986 (1578) Tarihli 32 Numaralı Mühimme Defterinin Transkripsiyon ve Değerlendirmesi”,Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2006, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

Menderes Kaya, Adnan; *Sosyal ve Kültürel Yönleriyle Hakkâri*, Erciyes Üniversitesi SBE,Kayseri 2007, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi),

Yıldız, Hatip; *Bedirhan Bey Vak'ası (1842-1848)*, Atatürk Üniversitesi SBE, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum 2000.

SEMPOZYUM VE KONGRE BİDİRİLERİ

Bilgin, Feridun; ‘‘Osmanlı Hâkimiyetindeki Cizre’de Değişim ve Merkez-Çevre İlişkisi’’,*Bilim Düşünce ve Sanatta Cizre Sempozyumu*, Ed: Nesim Doru, Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2012.

Kılıç, Orhan; ‘Klasik Dönem Osmanlı İdarî Sisteminde Hükümet Sancaklar: Hakkâri Hükümeti Örneği’’,*XIV. Türk Tarih Kongresi*,9-13 Eylül Ankara, 2002.

Pamuk, Bilgehan; ‘‘XVI. Yüzyılın Başlarında Osmanlı-Safevi Mücadelesi ve Kürtler’’,*Tarihte Türkler ve Kürtler Sempozyumu*, 9-10 Ocak 2014 Ankara.

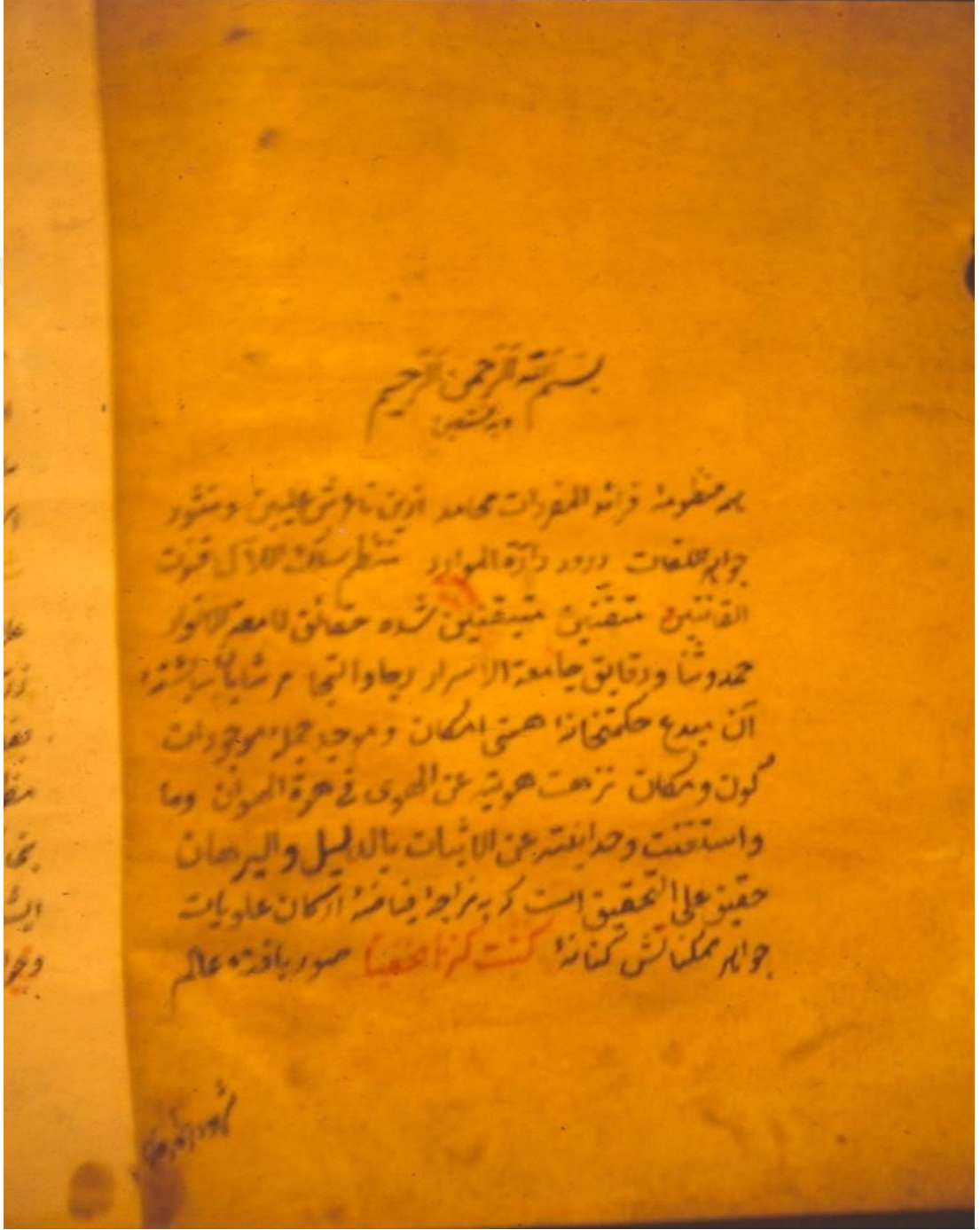
Şahin, Hanifi; *Abbasilerin Son Dönemlerinden İlhanlıların Yıkılışına Kadarki Süreçte Şî-Sünnî İlişkileri*, Ortadoğu’nun Geleceği Açısından Şî-Sünnî İlişkileri Sempozyumu, Çorum 2013.

İNTERNET SİTELERİ

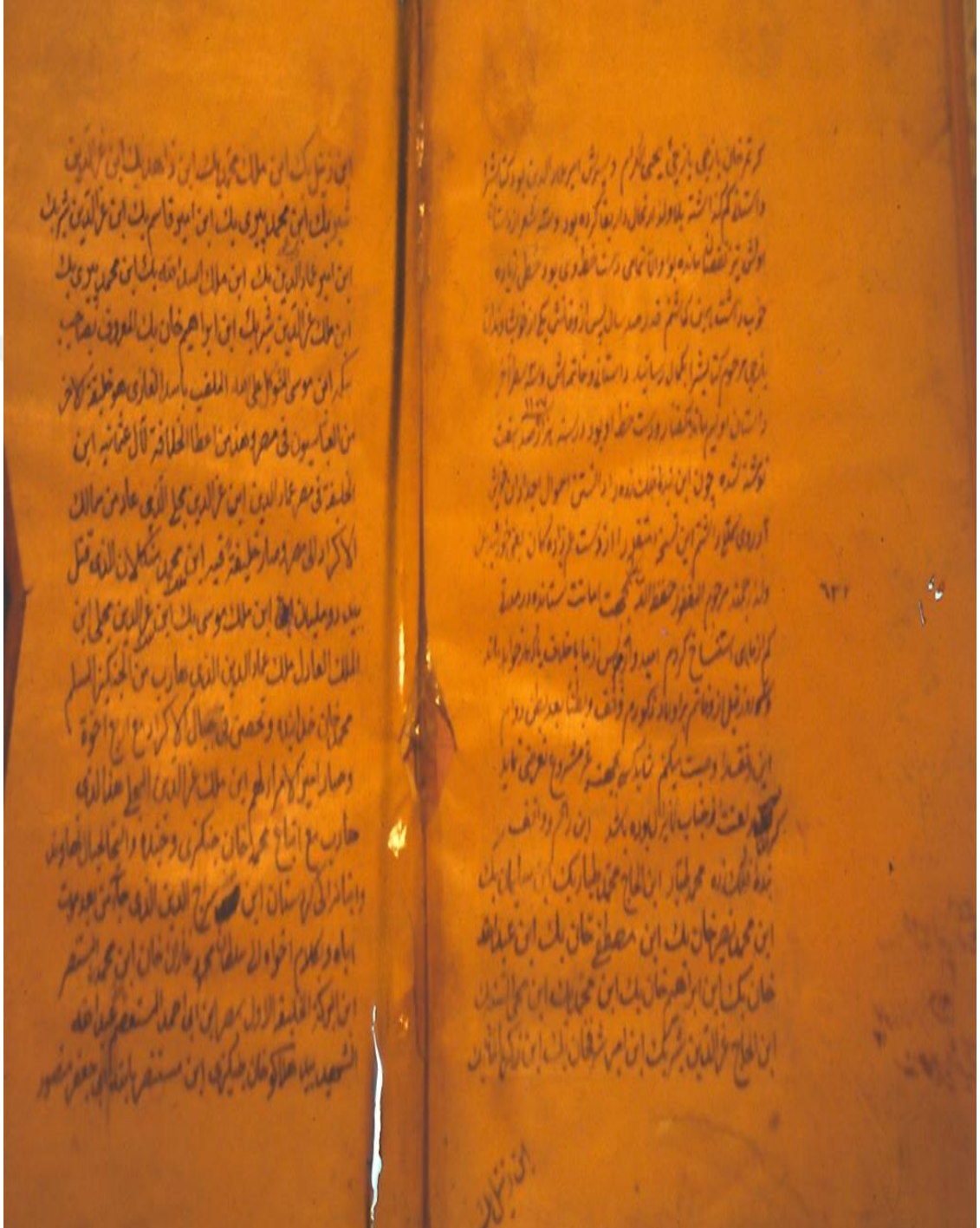
Ay, Resul; *Bizans’tan Osmanlıya Anadolu’da Heterodoks İnanışlar: ‘Öteki Dindarlığın Ortak Doğası Üzerine (650-1600)*,<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/19/1778/18779.pdf>.

(Erişim Tarih: 28.07.2017 Saat 10:43)

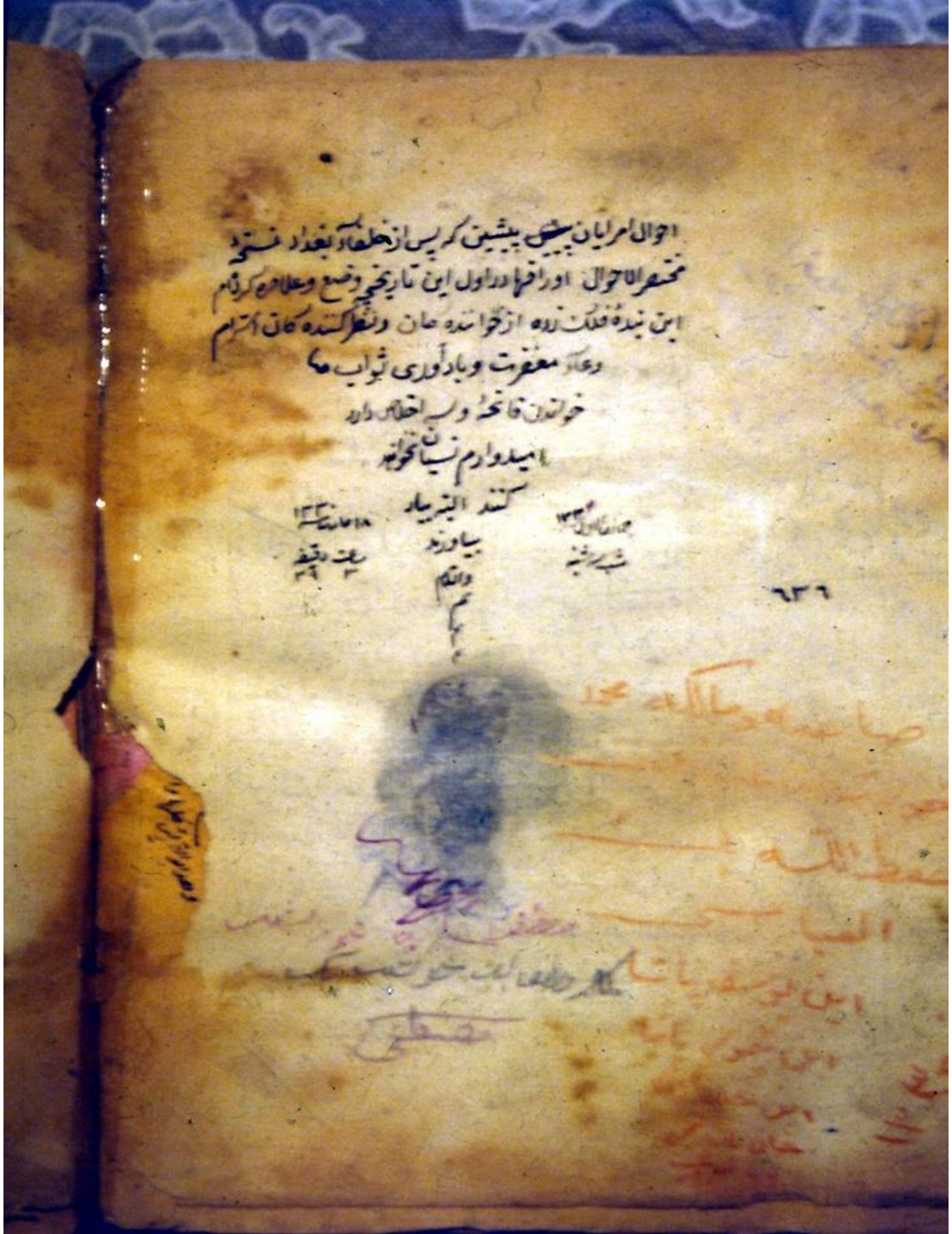
EKLER

Ek 1. Orijinal Farsça Nüshadan Bir Sayfa

Ek 2.Farsça Nüsha

Ek 3.Farsça Nüsha

اپرييات گلريندک تاريخچه سی

بسم الله الرحمن الرحيم

بکره ارضه تا عرض اعلایه قدر اولان بتوبه فرات
المفردات محامد نظومه لری و جوارحر اللغات درود
دره المارد منتور لری قنوت القاشین متقین متیقین
ایچولرینک سکنه دیریلرک حمد و ثناء پارلاق نورلرینک
مقیهتاری و برهپوره رجا و التی لری برهپور لری جامع
اولان اینجی لکری اول امکانا وجود هاستخانه سناء مبدی و
علمه کون و مکان موجوداتنا موهبت اولان و هویتی هوق
افسانده هوای لکدره کوهی نوره اولان دیر لکی دلیل
ور هاده الله اثباتده مستغنی اولان مقیه علی التحقیق
حضرتینک شانز لایقید نیرا ارکان علویاتنا ضایع اولان
نلامه سینه ممکناتنا هر قدر لری کنت کتر اخصاً کنا
سندن تصویر یوسور و ما هن ط شی خلقه اعمالنا
سندن عالم شهودی تکلیف ایلمسه دیریلری بدیع اولان منایعک
ظهوریات قلمسه بوانواع بدایعک ان شریف و نفیس اولان

Ek 4. Muhammed Tayyar Bey'in oğlu tarafından Farsça'dan Osmanlıcaya çevrilen eser.

Ek 5. Hakkâri Meydan Medresesi

Ek 6. Hakkâri Zeynel Bey Medresesi

ÖZGEÇMİŞ

1979 yılında Mardin'in Kızıltepe ilçesinde doğdu. İlköğrenimini Yaşar Köyü'nde, ortaöğrenimini Kızıltepe'de tamamladı. 2004 yılında Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünü tamamladı. Halen Artuklu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde memur olarak çalışmaktadır.

T.C.

MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İNTİHAL RAPORU

Tez Başlığı: **Hakkâri Beyleri'nin Tarihi (Muhtasar Ahval'ül Umera: Van Vilâyeti Dâhilinde ve Hakkâri Merkez ve Kazalarındaki Beylerin Tarihi; Metin ve Tahlil)**

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın kapak sayfası, giriş, ana bölümler ve sonuç kısımlarında oluşan toplam 135 sayfalık kısmına ilişkin 18/08/2017 tarihinde "Turnitin" adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orjinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı alıntılar dahil % 11'dir.

Uygulanan Filtrelemeler:

Kaynakça dahil :

Alıntılar dahil :

Açıklamalar :

Dicle Üniversitesi "Turnitin" adlı intihal tespit programı sonucunda; azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Adı Soyadı: Hasan TAN

Öğrenci No: 11751006

Programı : Tarih

Statüsü : Tezli Yüksek Lisans

Tarih ve İmza

18.08.2017

Danışman Onayı

Doç. Dr. Feridun BİLGİN

A.B.D. Başkan *

Yrd. Doç. Dr. Ziya POLAT